

ISSN : 2774 1354 (PRINT)
ISSN : 3056 9842 (ONLINE)

วารสารวิชาการสังคมศาสตร์วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
ROI ET BUDDHIST COLLEGE

ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2566)

Vol. 2 No. 3 (September-October 2023)

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
252 หมู่ 4 ต.นิเวศน์ อ.ธวัชบุรี
จ.ร้อยเอ็ด 45170
โทร. 043-568487

ISSN 2774 1354 (Print)

ISSN: 3056 9842 (Online)

วารสารวิชาการสังคมศาสตร์วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
Journal of Social Sciences Roi Et Buddhist College

Volume 2 No.3 September-December 2023

ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 เดือน กันยายน-ธันวาคม 2566

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วารสารวิชาการสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด ปีที่ 2 ฉบับที่ 3

กันยายน-ธันวาคม 2566

Journal of Social Sciences Roi Et Buddhist College

Volume 2 No.3 September-December 2023

จัดทำโดย สำนักงานวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ 043-568487

วารสารวิชาการสังคมศาสตร์วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด Journal of Social Sciences Roi Et Buddhist College

- **เจ้าของ**

สำนักงานวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- **Owner**

Office of Academic Affairs Roi Et Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

- **สำนักงาน**

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ 252 หมู่ที่ 4 ตำบลนิเวศน์
อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด 45170

โทร/โทรสาร (043) 569517, (043) 569487 <http://roiet.mcu.ac.th/>

Email: Roiet@mcu.ac.th

- **Officer**

Roi Et Buddhist College

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

252 M.4, Niwet, Thawutburi, Roi-et, Thailand, 45170

Tel/Fax: +66 43 569 517, 66 43 569487 <http://roiet.mcu.ac.th/>

Email: Roiet@mcu.ac.th

● ที่ปรึกษา (Advisors)

อธิการบดี

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา

รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ผู้อำนวยการกองวิชาการ

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Rector

Vice-Rector for Administration

Vice-Rector for Academic Affairs

Vice-Rector for Planning and Development

Vice-Rector for General Affairs

Vice-Rector for MCU

Dean, Graduate School

Dean, Faculty of Buddhism

Dean, Faculty of Social Sciences

Director, Buddhist Research Institute

Director of Academic Division

Director of Buddhist College

● บรรณาธิการ

พระครูสุตวรธรรมกิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร.

Phrakhrusutawarathammit, Asst.Prof. Dr.

● ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกานดา จันทวารีย์

Asst.Prof. Dr. Sukanda Junthavaree

● กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

ผศ.ดร.สยามพร พันธุ์ไชย

ผศ.ดร.ไพฑูรย์ สอนมะไฟ

ผศ.ดร.สุทธิพันธ์ อรัญญาวาส

พระครูปริยัติวรเมธี, ผศ.

ผศ.อภิชา วรรณศรี

ผศ.กิตติพัทธ์ เทศกำจร

พระครูภาวนาพัฒน์บัณฑิต, ผศ.ดร.

พระอธิการณัฐวุฒิ สิริจันโท, ดร.

ผศ.ดร.สนุก สิงห์มาตร

ดร.พิกุล มีมานะ

รศ.ดร.ภักดี โพธิสิงห์

รศ.ดร.สัญญา เคนาภูมิ

ผศ.ดร.สรพงศ์ แสงเรณู

ผศ.ธรรมรัตน์ สันตุเดช

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยแม่โจ้

มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

● ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ (Reviewers)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.

พระเทพปวรเมธี, รศ.ดร.

พระสุวรรณเมธากรณ์, ผศ.

พระเมธีธรรมจารย์, รศ.ดร.

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.

พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร.

พระครูปริยัติกิตติธำรง, รศ.ดร.

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโก, รศ.ดร.

พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.

พระปลัดระพิน พุทธิสาร, ผศ.ดร.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, ผศ.ดร.

พระมหาโยธิน โยธโก, รศ.ดร.

ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง

ศาสตราจารย์ ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์

รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม

รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง

รองศาสตราจารย์ ดร.สมชัย ศรีนอก

รองศาสตราจารย์ ดร.สมาน วามสนิท

รองศาสตราจารย์ ดร.สุรินทร์ นิยมางกูร

รองศาสตราจารย์ ดร.พิเชฐ ทังโต

รองศาสตราจารย์ ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน

รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภสร

รองศาสตราจารย์ ดร.ชัชชนันท์ อิศรเดช

รองศาสตราจารย์ ดร.เติมศักดิ์ มออินทร์

รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย ฮวดศรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ทองปั้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพันธ์ วงศ์พรพวัน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประเสริฐ ธลา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ประณีต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัฐพล เย็นใจมา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิดา วัฒนภูมิ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุริยา รักษาเมือง

ดร.กรกต ชำนาญจิต

ผศ.ดร. สุรพล พรหมกุล

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.นิเทศ สนั่นนารี
รศ.ดร.วิทยา ทองดี
ผศ.ดร.เรียงดาว ทวะชาลี

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

ศาสตราจารย์ พลโท ดร.โอภาส รัตนบุรี
รศ.ดร.ภักดี โพธิ์สิงห์
รศ.ดร.ยุภาพร ยุภาศ
ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา
รศ.ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์
รศ.ดร.ธีรพงษ์ มีไธสง
รศ.ดร.รัตน์ ปัญญาภา
ผศ.ดร.สัญญา เคนาภูมิ
ผศ.ดร.สาคร พรหมโคตร
ผศ.ดร.วิเชียร แสนมี
ผศ.ดร.สุรพงษ์ แสงเรณู
ผศ.ดร.เบญจวรรณ บุญโทแสง
ผศ.อภิรักษ์ บุรุ่มโรจน์
ผศ.ธรรมรัตน์ สินธุเดช
ผศ.พิมลศักดิ์ นิลผาย
พลเอก ผศ.ดร.เกษมชาติ นเรศเสนีย์

ดร.พรนภา เตียสุธิกุล

อาจารย์อรัญญา เดชพงษ์

นักวิชาการอิสระ
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
ในพระบรมราชูปถัมภ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
ในพระบรมราชูปถัมภ์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ตะวันออก
วิทยาเขตจักรพงษ์ภูวนารถ

● ฝ่ายประสานงานและการจัดการ (Coordination and Management)

พระครูวินัยธรวรารุณี มหาวโร, ดร.
พระอธิการณัฐวุฒิ ฐานวุฑโฒ
พระณัฐวุฒิ ศิริจินโท, ดร.
พระครูใบฎีกาชาญยุทธ จิรสุโภ
พระอธิการระพีณ จิตธมโม
นายนาวิ แก้วดี
นางสาวอนงค์ นินทรราช
นางสาวชนัญชิตา ถาวะโร
นายจักรี ฝารัตน์

● ฝ่ายประสานงานต่างประเทศ (Coordination of Foreign)

พระมหาคมคาย สิริปัญญา, ดร.

- ฝ่ายนิติกร (Legal officer)

พระพลากร สุ่มงคโล, ดร.

ผศ.ดร.สนุก สิงห์มาตร

ผศ.ดร.สุทธิพันธ์ อรัญวาส

- พิสูจน์อักษร (Proofing)

ดร.พิกุล มีมานะ นางสาววิกุล วิสัยหล้า

- ศิลปกรรม (Designed) พระครูปริยัติวรเมธี, ผศ.ดร

ผศ.กิตติพัทธ์ เทศกำจร

- ฝ่ายสมาชิก

ผศ.อภิขญา พรรณศรี นางรมิตา สอนมะไฟ นางสาวณัญญา แก้วดี

- กำหนดออกเผยแพร่

ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม-เมษายน

ฉบับที่ 2 เดือน พฤษภาคม-สิงหาคม

ฉบับที่ 3 เดือน กันยายน-ธันวาคม

บทบรรณาธิการ

วารสารวิชาการสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด ได้จัดพิมพ์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ผลงานทาง วิชาการ ผลงานวิจัย และแลกเปลี่ยนแนวคิด ความก้าวหน้าใหม่ทางด้านพระพุทธศาสนา ศิลปะศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ พร้อมทั้งสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

วารสารวิชาการสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด ได้ดำเนินการนำองค์ความรู้จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ค้นคว้าวิจัย จากหลายกลุ่มสหวิทยาการ ซึ่งได้ผ่านการกลั่นกรอง พิจารณา จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ทรงความรู้ เพื่อให้ได้คุณภาพ และถูกต้องตามหลักวิชาการ ทางกองบรรณาธิการได้ดำเนินงานพัฒนาวารสารอยู่ตลอด ปรับปรุงระบบงานให้ สอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐาน ปัจจุบันได้พัฒนาสู่การเป็นวารสารที่ได้มาตรฐานของศูนย์ดัชนีการอ้างอิง วารสารไทย (TCI)

ในนามของบรรณาธิการ ขอเจริญพรขอบคุณผู้ร่วมเสนอผลงานทั้งบทความวิจัยและบทความวิชาการทุกท่าน รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิในการประเมินบทความวิจัยที่ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ ส่งผลให้วารสารวิชาการสังคมศาสตร์ มีคุณภาพและมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น หากผู้อ่านมีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ อันจะนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาวารสารให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ทางกองบรรณาธิการวารสารวิชาการสังคมศาสตร์ขอน้อมรับด้วยความยินดี และขอเจริญพร ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

พระครูสุตวาทธรรมกิจ, ผศ.ดร.

บรรณาธิการ

สารบัญ

- พุทธธรรม : หัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีม
Buddhadhamma: The heart of teamwork
กิตติพัทธ์ เทศกำจร และอภิษฐา พรรณศรี.....121
- ไตรสิกขากับการพัฒนาสังคม
Threefold and social development
ปรเมธ ศรีวิญญู.....129
- ปัจจัยจูงใจเชิงพุทธ และปัจจัยค้ำจุน : นิยามและการบูรณาการ
Buddhist Motivation Factor and Adminicle Factors: Definition and Integration
ทัมมพร นิพนธ์พิทยา.....139
- การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านตุม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
An application of the four paths of accomplishment in the learning and teaching
management of the students in the primary school in the 5th
grade of Bantoom School, Banchan Sub-district, Bandung District,
Udonthani Province
พระมหาชินกฤต จิรวโส148
- บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
The role of monks with the conservation of local arts and culture
Wat Phra That Rongrong, Muang District, Sisaket Province
พระพงศ์พิสิฐ สุระ และคณะ..... 158
- กระบวนการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ : กรณีศึกษาป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง
อำเภอพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด
The process of buddhist forest conservation : case study of forest in khokyai
Khamplakung Phonthong District, Roi-Et Province
พระครูสุวรรณโพธาราภิบาล (อศุคปญโญ).....169

พุทธธรรม : หัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีม Buddhadhamma: The heart of teamwork

กิตติพัทธ์ เทศกำจร

Kittipat Tetsakaja

อภิชนา พรรณศรี

Apichaya Phansri

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, RoiEt Buddhist college

Email: kittiphat.thed@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การนำหลักพุทธธรรมคือความสามัคคีและหลักสาราณียธรรมมาประยุกต์ใช้ในการทำงานเป็นทีมย่อมเกิดผลอันพึงประสงค์ได้ในปัจจุบันคือ ทำให้คณะในทีมเกิดความรักความเข้าใจกัน เป็นการสร้างความสุขให้แก่บุคคลและทีมงานอย่างมีความสุข ทำให้คณะเกิดความเสียสละเกื้อกูลกันในทีม ทำให้เกิดความสามัคคีในทีม และทำให้ทีมระลึกถึงกันตลอดทั้งทำให้เกิดสันติสุขร่วมกันอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธธรรม, หัวใจสำคัญ, การทำงานเป็นทีม

Abstract

Applying the principles of Dhamma according to (Sārāṇīyadhamma) the virtues for fraternal living in team work inevitably the desired result is present. Make the team in the team love and understand each other. Creating happiness for people and teams to work happily causing the group to sacrifice each other in the team for unity in the team and make the team to remember each other and contribute to the mutual peace and sustainability

Keyword: Buddhadhamma, The heart, Teamwork

1. บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social animal) โดยธรรมชาติจึงรวมกันอยู่เป็นหมู่เป็นพวกหรือเรียกว่าสังคม มากบ้างน้อยบ้างเริ่มต้นตั้งแต่สังคมเล็กๆ สังคมในครอบครัวหนึ่งแล้วขยายวงกว้างออกไป เป็นสังคมหมู่บ้าน สังคมตำบล ตลอดจนสังคมประเทศชาติตามลำดับ การร่วมแรงกายและความคิดประกอบด้วยการทำงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่เรียกในปัจจุบันว่าองค์การที่กำหนดไว้ในแผนการดำเนินงานอย่างชัดเจน และมีส่วนประกอบย่อยขององค์การทำหน้าที่สัมพันธ์กันหรือขึ้นต่อกันและกันเรียกว่า องค์การ ซึ่งเกิดจากการที่มนุษย์รวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อตอบสนองความต้องการแบบใดแบบหนึ่ง เช่น องค์การทางสังคม เป็นองค์การที่มีวัตถุประสงค์ในการทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสมาชิกในสังคม ได้แก่ ครอบครัว มหาวิทยาลัย โรงเรียนและกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ และองค์การทางราชการ เป็นหน่วยงานราชการ ที่ทำหน้าที่ในทางสาธารณะหรือบริการประชาชน และเป็นองค์การที่

มีระบบสลับซับซ้อนมาก ได้แก่ กระทรวง เทศบาล สุขาภิบาล และองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบราชการ นอกจากนี้ยังมีองค์กรเอกชน เป็นองค์กรที่มีการดำเนินงานเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า และบริการโดยผลประโยชน์หรือกำไรจะตกแก่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นเจ้าของ ได้แก่ สถาบันการเงิน โรงงานอุตสาหกรรม บริษัท ห้างหุ้นส่วน

สิ่งที่ทำให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้นบุคคลากรของแต่ละองค์กรจึงถูกคาดหวังให้ประพฤติปฏิบัติและถูกคาดหวังความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์ของหน่วยงานอย่างมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การทำงานเป็นทีม ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญอย่างหนึ่งในการทำงานร่วมกัน องค์กรทางสังคม องค์กรทางราชการและองค์กรเอกชนหากพัฒนาทีม ให้ทำงานร่วมกันได้ องค์กรนั้นๆ จะเจริญก้าวหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว

คำว่า “ทีม” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายว่า ชุด, หมู่, คณะ (ราชบัณฑิตยสถาน, ม.ป.ป.: ออนไลน์) ทำไมต้องทำงานเป็นทีมในเมื่อการทำงานบางอย่างอาจจะทำสำเร็จคนเดียวได้ แต่การทำงานบางอย่างต้องอาศัยการทำงานร่วมกันจึงจะประสบความสำเร็จ เนื่องจากทุกคนมีความสามารถแต่ความสามารถของทุกคนมีจำกัด เช่นคำกล่าวที่มีว่า มีศาสตร์แต่ไม่มีศิลป์ การนำความสามารถของทุกคนมารวมกันจึงเกิดผลงานมากขึ้น อีกทั้งงานบางอย่างต้องการความคิดที่ริเริ่มสร้างสรรค์ จึงต้องการคนมาทำงาน ด้วยการคิดร่วมกัน งานจึงออกมาสำเร็จ ในการทำงานเป็นทีม คือ การที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป มาทำงานร่วมกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน

การทำงานเป็นทีมที่ดี คือ ทีมต้องทำงานร่วมกัน โดยทุกคนในทีมจะต้องทุ่มความคิด ทุ่มแรงกาย เพื่องาน เพื่อความสำเร็จของงาน โดยไม่ถือว่าเป็นผลงานของคนคนเดียวแต่ผลงานทั้งหมดเป็นของทีม ทีมที่ดีควรสร้างบรรยากาศในการทำงานให้มีความไว้วางใจกัน เชื่อใจกัน มีความผูกพันกันจนก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี กันในทีม

ดังนั้น ในการทำงานร่วมกันในแต่ละองค์กรต้องอาศัยบุคคลกรในการทำงานที่เป็นทีมเวิร์ค เพื่อช่วยให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะหากบุคลากรในองค์กรแต่ละองค์กรนั้น ได้ตระหนักและเห็นว่าตัวเองเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของทีมที่จะทำให้เขานั้นมีความสามารถต้องคิดและพิจารณาด้วยว่าทำอย่างไรให้ทีมของเรานั้นถึงจะไปถึงจุดหมายได้ นอกจากทีมจะประสบความสำเร็จแล้ว ยังส่งผลดีต่อองค์กรของเราด้วย ซึ่งจะช่วยให้องค์กรที่เราอยู่นั้นประสบความสำเร็จได้โดยง่าย บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นหัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีมตามหลักสามัคคีธรรมในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นฐานในการทำงานเป็นทีมในองค์กรปัจจุบันต่อไป

2. หัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีม

การทำงานในองค์กรจะบรรลุวัตถุประสงค์ลุล่วงไปได้นั้นสิ่งสำคัญก็คือทีมหรือการทำงานเป็นทีม (Teamwork) และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือหัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีมนั่นเอง ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการทำงานเป็นทีม ทำให้ทีมเกิดการแตกแยก ได้แก่

1) เรื่องของผลประโยชน์ คือความขัดแย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ เกิดขึ้นได้ทั้งส่วนบุคคล ส่วนสถาบัน ในองค์กรเดียวกันหากมีความขัดแย้งดังกล่าวมักจะทำให้ทีมแตกแยกได้

2) เรื่องของความขัดแย้งในการยึดมั่นกับความคิดของตัวเองมากเกินไป โดยมองว่าตัวความคิดคือตัวเรา ถ้าใครคิดไม่เหมือนก็ไปอยู่ฝ่ายตรงข้าม เป็นศัตรูกับเราโดยตรง มุมมองลักษณะอย่างนี้จะทำให้การทำงานของทีมมีความขัดแย้งเป็นไปด้วยความยากลำบาก และเป็นมุมมองของการต่อสู้ พาดพิงกัน

3) เรื่องของการเสียสละ ความขัดแย้งที่เกิดจากการแยกไม่ออกระหว่างเรื่องส่วนตัวและเรื่องส่วนรวม

4) เรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล ความขัดแย้งเรื่องไม่สามารถเข้าใจในวิธีคิด ระเบียบวิธีคิด และบุคลิกลักษณะนิสัยของแต่ละคนที่แตกต่างกันนั่นเอง ทำให้เกิดความขัดแย้ง

5) เรื่องของการสื่อสาร คือการสื่อสารที่บกพร่อง การไม่พอใจในการกระทำ ความไม่รู้ไม่เข้าใจ การไม่เปิดเผยข้อเท็จจริงแล้วนำไปสู่ความขัดแย้ง หรือการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่มักมีการต่อต้าน การสื่อสารที่บกพร่องอาจทำให้บุคคลที่เราต้องการสื่อสารด้วยไม่เข้าใจในสิ่งที่เราจะสื่อสาร อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิด และนำมาสู่ความขัดแย้งในที่สุด

6) ความขัดแย้งที่เกิดจากการขาดสติ เวลาเกิดความผิดก็พยายามปกป้องหน้าตาตัวเองด้วยการแสดงออก สร้างความถูกต้อง ยกเหตุผลต่างๆ นานามาอ้างมากมายเพื่อให้ตัวเองถูก ไม่มีความจริงใจต่อกัน ไม่กล้าเปิดเผยข้อมูลตามความเป็นจริง ทำให้เกิดความไม่จริงใจต่อกัน จึงทำให้เกิดความแตกแยกในทีมได้

อย่างไรก็ตามในการทำงานเป็นทีมมีทั้งผู้นำและผู้ตามเราไม่อาจจะบอกได้ว่าองค์กรนี้ปกครองแบบนี้ องค์กรนั้นปกครองแบบไหน เพราะความจริงแล้วมันเป็นศาสตร์ และศิลปะของผู้นำองค์กรที่จะใช้สถานการณ์ไหนกับบุคคลแบบนี้ เหตุการณ์แบบนี้ ในการทำงานเป็นทีมนั้นจะมีสัญญาณในเวลาที่将会เกิดความขัดแย้งภายในขึ้นมา แล้วเราต้องบริหารความขัดแย้งให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม มันจะต้องมีตัวชี้วัดว่าเมื่อไหร่ที่เป็นสัญญาณที่จะเกิดขึ้น อาจพอสรุปได้ ดังนี้

1) เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นอีกคนอยู่อีกคนต้องไป ไม่สามารถจะอยู่ร่วมกันได้ ถ้าเกิดเหตุการณ์นี้แสดงว่ามันเกินเหตุไปแล้ว ต้องยุติเปลี่ยนวิธีใหม่ แล้วสร้างทีมขึ้นมาใหม่

2) เมื่อเริ่มเกิดภาวการณ์นินทาภายในองค์กร แสดงว่าความขัดแย้งเกิดการควบคุมแล้ว

3) เมื่อเริ่มมีปัญหาคนในองค์กรหมดขวัญกำลังใจในการทำงาน ซึ่งแสดงว่าทีมไม่ดีแล้ว

4) เมื่อภายในองค์กรเริ่มมีการแบ่งก๊กแบ่งเหล่าเกิดขึ้น

5) เมื่อคนในองค์กรเริ่มมีปัญหาปิดความรับผิดชอบ เวลาเกิดเหตุการณ์เกิดขึ้นแล้วเดินหนีเลย ไม่ยอมรับความผิด

6) ไม่มีการตัดสินใจอะไรที่เป็นรูปธรรม ขัดแย้งกันจนขาดพลังที่จะทำให้องค์กรเดินต่อไปได้ ไร้ซึ่งผลงานที่มีคุณภาพ

เมื่อสัญญาณดังกล่าวข้างต้นเกิดขึ้นแล้วแสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของทีมในการทำงาน อันจะนำพาองค์กรไปสู่จุดหมายได้ เพื่อมิให้เกิดสัญญาณข้างต้นจึงควรใช้หลักสำหรับยึดเหนี่ยวป้องกันมิให้เกิดความแตกแยกหรือขัดแย้งกันไว้

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าความสามัคคีเป็นหัวใจของการทำงานร่วมกันเป็นทีม สิ่งสำคัญก็คือความสามัคคีธรรมอันเป็นหลักธรรมหรือหลักปฏิบัติสากลของสังคมมนุษย์ทั่วโลกก็ว่าได้เพราะหากชนชาติใดมีความสามัคคีกัน ปัญหาต่างๆ ความขัดแย้ง ความเสื่อมโทรมด้านต่างๆ ในสังคมนั้น ๆ ก็จะมีน้อยหรือไม่มีเลย ทั้งนี้ก็เพราะต่างคนต่างยึดหลักความรัก ความสมัครสมานสามัคคีนั่นเอง ฉะนั้น การมีความเข้าใจถึงความหมาย ลักษณะ และประเภทของความสามัคคีนั่นจึงนับว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งของการทำงานเป็นทีมในองค์กรปัจจุบันที่กำลังประสบกับสภาวะการณ์ต่างๆ ทั้งดีและไม่ดี เมื่อมีความเข้าใจในคำสอนเรื่องสามัคคีธรรมเป็นอย่างดีและถูกต้องแล้ว การพัฒนาองค์กรสังคมและประเทศชาติไปสู่ความเจริญ ความสงบร่มเย็นก็เป็นเรื่องที่ทำได้ง่ายและเกิดผลของการพัฒนาได้อย่างดีเยี่ยม การทำความเข้าใจถึงความหมาย ลักษณะประเภทและความสำคัญของสามัคคีธรรม เพื่อประโยชน์ในการนำมาประยุกต์ใช้ในองค์กร และเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์กรในภาพรวมต่อไปหากจะใช้หลักสามัคคีธรรม

คำว่า "สามัคคี" หมายถึง ความพร้อมเพรียง ความกลมเกลียว ความมีจุดรวมตัวเข้าด้วยกันหรือมุ่งไปด้วย คำเสริมที่มักมาด้วยกันกับสามัคคีคือ สังคหะ หมายถึงความยึดเหนี่ยวใจรวมกัน อภิวัต ความไม่วิวาทกัน และเอกภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554: 435) ในการทำงานกันเป็นทีมเมื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องมารวมประชุมปรึกษาร่วมกัน เรียกว่า ความสามัคคี ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงลักษณะของความสามัคคีไว้ ดังนี้

3. ลักษณะของความสามัคคี

1) การกระทำทางกาย (กายกรรม) คือ ความสามัคคีร่วมแรงกายของผู้คนในสังคมในการกระทำต่างๆ ที่ถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม เช่น การร่วมแรงกันทำความสะอาดถนน สวนสาธารณะ แหล่งน้ำ เป็นต้น

2) การกระทำทางวาจา (วจีกรรม) คือ ความสามัคคีของผู้คนในสังคมในการพูดจาติดต่อสื่อสารกันด้วยคำพูดที่จริง เหมาะสม อ่อนหวาน เช่น การข้าราชการพูดไพเราะต่อประชาชนผู้มาติดต่อราชการต่างๆ ฝ่ายประชาชนก็พูดชัดเจน ไพเราะอ่อนหวานตอบ เป็นต้น

3) การกระทำทางใจ (มโนกรรม) คือ ความสามัคคีของผู้คนในสังคมในการคิดพิจารณาในการแก้ไขปัญหา และการปฏิบัติที่มีประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ เช่น ร่วมใจกันปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญต่างๆ มีการทำสมาธิ ฟังพระธรรมเทศนาลักษณะของการกระทำทั้ง ๓ ข้างต้นนี้รวมเรียกว่าสุจริตกรรม แบ่งออกเป็น 3 ประการ ได้แก่

(1) กายสุจริต ได้แก่ การประพฤติชอบทางกาย มี 3 อย่าง ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์เว้นจากการลักขโมย และเว้นจากการประพฤติดูในกาม

(2) วาสุจริต ได้แก่ การประพฤติชอบทางวาจา มี 4 อย่าง ได้แก่ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ

(3) มโนสุจริต ได้แก่ การประพฤติชอบทางใจ มี 3 อย่าง ได้แก่ อนภิชฌา ไม่เพ่งอยากได้ของผู้อื่น อพยาบาท ไม่มีจิตประทุษร้ายใคร และสัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ (พระอธิการวิศวพงศ์ ธีรบุญโญ (คงเพ็ง), 2554: 22)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าลักษณะของการทำงานเป็นทีม เมื่อทำงานร่วมกันเพื่อจุดประสงค์เดียวกันแล้ว ก็ควรเปิดใจต่อกัน ตรงไปตรงมาทั้งในเรื่องของงาน และความจริงใจระหว่างกันในทีม เรียกว่ามีลักษณะแห่งความสามัคคีตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้วคือมีความจริงใจใน 3 ลักษณะ คือ ทางกาย ทางวาจาและทางจิตใจ ในการทำงานเป็นทีมมีข้อเสนอแนะ เห็นพ้องเห็นต่างในจุดไหนอย่างไรก็กล้าที่จะพูดออกไปตามตรงโดยไม่ใช้อารมณ์หรือเรื่องส่วนตัว เมื่อเห็นต่างแล้วก็ควรมีเหตุผลที่ดีสนับสนุนให้เกียรติกัน พร้อมข้อเสนอแนะเพื่อให้เพื่อนร่วมทีมได้แก้ไขจุดบกพร่อง สิ่งนี้ไม่นับเป็นการทะเลาะเบาะแว้งกัน แต่คือความจริงใจและให้การสนับสนุนกันอย่างแท้จริง

4. ประเภทของความสามัคคี

ในการทำงานเป็นทีมในปัจจุบันบุคคลที่มีใจรักสามัคคีกัน มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน แม้ว่าจะทำงานคนละที่อยู่ห่างกันคนละเมือง หรือคนละประเทศ แต่มีจิตใจรักใคร่กันนับถือกัน ก็จัดว่ามีใจสามัคคี ส่วนใจกับกายอย่างไหนที่ทำให้เกิดความสามัคคีง่ายกว่ากันนั้น ก็ต้องพิจารณาเป็นเรื่องๆ ไป ในบางครั้ง เมื่อคนมารวมกัน ประชุมกันแล้ว แต่ก็ยังมีความคิดเห็นแตกต่างกันในหัวข้อประชุม บางคนมีความเห็นขัดแย้งกันใน

เรื่องเดียวกัน บางคนก็มีความเห็นสอดคล้องกัน หรือ เห็นดีเห็นชอบด้วยกัน ดังนั้น เมื่อว่าโดยประเภทของ ความสามัคคีธรรมในหลักพระพุทธศาสนามีอยู่ 2 ประเภท ดังนี้

1. ความสามัคคีทางกาย คือ การทำงานด้วยกำลังกาย คนที่ช่วยกันคนละไม้คนละมือ หรืออง กรณ์มาชุมนุมกันเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่า มีความสามัคคีทางกาย พฤติกรรมอย่างนี้ ตรงกับ ที่เราแปลความสามัคคีว่า “ความพร้อมเพรียง” นั่นเอง เมื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องมาร่วมประชุมปรักพร้อมกัน เรียกว่า กายสามัคคี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551: 201) ความสามัคคีทางกาย เช่น “ต่างคน ต่างประพฤตินให้เป็นคนสงบกาย สงบวาจา การทำ การพูด การคิดอย่างใด ย่อมเป็นไปเพื่อสันติ เช่น เว้น จากเบียดเบียนกัน ชักนำเพื่อกายสามัคคี เว้นจากวิวาทและผรุสวาจา กล่าวถ้อยอันสุภาพ นึกในทางเมตตา กรุณา พึงทำ พึงพูด พึงคิด อย่างนั้น ตลอดถึงพึงหัดจิตให้ผ่องใส แต่ความสุขที่เกิดเพราะการชนะ ตั้งแต่เล่น กัน แข่งขัน ได้กัน สู้กัน ตลอดถึงรบกัน ย่อมเกี่ยวพันด้วยเวร” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2501: 44) ล้วนเป็น ที่มาของความแตกร้าวจนถึงการทำลายกันและกันได้

2. ความสามัคคีทางใจ หมายถึงเมื่อบุคคลมีความชื่นชมยินดีเห็นชอบร่วมกัน พอใจรวมเป็นอย่าง เดียวกันหรือบุคคลแม้มิได้ไปร่วมประชุมทำกิจกรรม แต่มอบให้ฉันทะ เรียกว่า จิตสามัคคี หรือเรียกว่า สามัคคีด้วยใจ คนที่มีความรักใคร่นับถือกัน ใจตรงกัน และหวังดีต่อกันหากมีปัญหาว่า กายสามัคคีทำได้ง่าย หรือใจสามัคคีทำได้ยาก แต่ถ้าใช้คำว่า “สามัคคีธรรม ก็ต้องถือว่าจิตใจเป็นสำคัญ คือ ใจสามัคคีนั่นดีเลิศ ประเสริฐแน่” (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน และวิธาน สุชีวคุปต์, 2538: 149)

หลักพุทธธรรมอันเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีมในบทความนี้ได้แก่หลัก สาราณียธรรม หมายถึงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไว้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี หลักการอยู่ร่วมกัน (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน และวิธาน สุชีวคุปต์, 2538: 201) ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการนี้
ทำให้เป็นที่รักทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาท
กัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน” (ม.ม. (ไทย) 12/492/513)

ในทางพระพุทธศาสนาต้องอาศัย หลักสาราณียธรรม ดังนี้

1) เมตตาการุณยธรรม อันประกอบด้วยเมตตาทางกายต่อทีม คือ การกระทำทางกายที่ ประกอบด้วยเมตตา เช่น การให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจและเอื้อเฟื้อต่อ ผู้อื่น แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2) เมตตาวาจิรธรรม อันประกอบด้วยเมตตาทางวาจาต่อทีม คือ บอกแจ้งในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี ด้วยการกล่าววาจาที่ดี สุภาพ อ่อนหวาน พุดมีเหตุผล ไม่พูดให้ร้ายผู้อื่นทำให้ ผู้อื่นเดือดร้อน

3) เมตตามโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตาทางจิตใจต่อทีม คือ ความคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นการคิดดีต่อกันไม่คิดอิจฉาริษยาหรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท หากทุกคนคิดแล้วปฏิบัติ เหมือนกันความสามัคคีก็จะเกิดขึ้นในสังคม

4) สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งสิ่งของให้กันและกันตามโอกาสอันควร เพื่อแสดงความรัก ความหวังดีของผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน

5) สีสสัมมัญญตา คือ ความรักใคร่สามัคคี รักษาระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัดเหมาะสมตามสถานะ ของตนมีความประพฤติสุจริตปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น

6) ทิฐุสามัญญตา คือ การมีความเห็นชอบร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความ คิดเห็นของผู้อื่นร่วมมือร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบ

สาราณียธรรม 6 ประการ สะท้อนให้เห็นถึงความรักใคร่ ความระลึกรู้ถึงกันด้วยความรักที่เป็นสาราณียะซึ่งประกอบไปด้วยความปรารถนาดีต่อกันทั้งทางกาย วาจา และใจขณะเดียวกันก็มีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักการแก้ปัญหา หรือแก้ทุกข้ออย่างถูกต้องเสมอกัน (ทิวาสามัญญตา) มีแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาโดยเสมอกัน (ศีลสามัญญตา) และก็มี การแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สาธารณโภคิ) หลักธรรมทั้งหลายเหล่านี้แต่ละอย่างๆ ชื่อว่าสาราณียธรรม แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน เพราะมีคุณชื่อว่า ปิยกรณ หรือปิยกรณธรรม ธรรมเครื่องทำความรักกันทำให้เป็นที่ระลึกถึงกัน ชื่อว่า ครุกรณ หรือครุกรณธรรม คือธรรมเครื่องทำให้เคารพกันเป็นไปเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือกันเพื่อไม่ทะเลาะวิวาทโต้เถียงกันเพื่อความพร้อมเพรียงสามัคคีเป็นอันเดียวกัน เพื่อเอกราช คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2551: 201) ดังนั้น หลักสามัคคีธรรมตามสาราณียธรรมจึงถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีมในองค์กรและสามารถป้องกันสัญญาณอันจักเกิดความขัดแย้งในทีมได้อย่างยั่งยืน

5. การประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรมในการทำงานเป็นทีม

หลักการสร้างทีมในองค์กรให้แข็งแกร่ง มั่นคง สามัคคี และอยู่ร่วมกันอย่างเมตตาธรรม และคอยให้ความช่วยเหลือดูแลกันได้ เรียกว่าหลัก “สาราณียธรรม” คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้คิดถึงกัน หรือระลึกถึงกันเสมอ มีอยู่ 6 ข้อ ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในการทำงานเป็นทีมหรือในองค์กร ได้แก่

- 1) สามัคคีทางกาย คือ ให้ความช่วยเหลือร่างกายในทีม
- 2) สามัคคีทางการพูด คือ ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมทีม
- 3) สามัคคีทางมนธรรม คือ ตั้งความปรารถนาดีไว้ในใจตนต่อเพื่อนร่วมทีม
- 4) จัดสรรผลประโยชน์ที่ได้ให้เป็นธรรมต่อสมาชิกในทีม
- 5) ร่วมกันทำงานอย่างมีระเบียบวินัยไม่ขัดแย้งกันในทีมทั้งทางกาย ทางวาจา
- 6) มีความเห็นร่วมกันในทีมทำงานโดยไม่ขัดแย้งด้านความคิดเห็น

จากหลักธรรมทั้ง 6 ข้อนี้ ผู้นำทีมได้นำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาการความขัดแย้งในการทำงานของทีมในองค์กร 3 ลักษณะเท่านั้น โดยดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง คือ

1) เป็นการสร้างความสามัคคีทางกายเมื่อจะมีกิจกรรมร่วมกันซึ่งต้องใช้ร่างกายในการทำกิจกรรมนั้นต้องมีการเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อร่วมกิจกรรมของส่วนรวม เช่น การจัดสถานที่ในการจัดกิจกรรมต่างๆ เป็นกิจกรรมส่วนรวม ในองค์กรต้องสร้างประราพีธิ กางเต็นท์ จัดเก้าอี้ ทำความสะอาดพื้นที่จัดกิจกรรม เป็นต้น บุคลากรจะต้องเสียสละร่างกายออกแรงช่วยกันเพื่อให้สถานที่เสร็จสมบูรณ์ก่อนในวันงานหรือประกอบพิธีนั้นๆ เป็นต้น

2) เป็นวิสัยทัศน์ของทีมร่วมกันโดยยึดหลักเมตตาธรรม ในการทำงานร่วมกันย่อมหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะมีการกระทบกระทั่งกันเป็นธรรมดา หากมีหลักยึดเหนี่ยวร่วมกันมีเป้าหมายร่วมกันอย่างนี้แล้วก็สามารถป้องกันปัญหาการกระทบกระทั่งกันได้ เพราะฉะนั้นจึงจะต้องอาศัยความมีเมตตาธรรมต่อกัน ให้อภัยซึ่งกันและกันไม่ยึดติด เพราะการทำงานเป็นทีมมุ่งบรรลุวัตถุประสงค์เดียวกัน

3) เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น ผู้นำทีมได้นำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางการพัฒนาทีมในองค์กร โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้สมาชิกในทีมมาแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ในการวิจารณ์ผลดีผลเสีย เช่น การจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นในในองค์กรเพื่อทำงาน ถ้ามีผลดีมากกว่าผลเสีย ก็จะมีมติตกลงให้มีการจัดตั้งกลุ่มนั้นขึ้น แต่ถ้ากลุ่มงานที่จะจัดขึ้นนั้นมีผลเสียมากกว่าก็จะยกเลิกไป

การประยุกต์หลักธรรมเพื่อแก้ปัญหาขององค์กร ในการสร้างความสามัคคีในองค์กรนั้น ดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่ทำให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ยาก เพราะมนุษย์เราต่างจิตต่างใจกัน มีความเห็นที่ต่างกัน ความขัดแย้ง

อาจเกิดขึ้นได้จากสาเหตุหลายประการ แต่ถึงอย่างไรก็ตามเมื่อมีหลักการที่ดีอันเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีมร่วมกันแล้ว ก็ทำให้ทีมสามารถทำงานร่วมกันทั้งทางกาย การพูด การเจรจาการแบ่งปันผลประโยชน์ให้ลงตัวเหมาะสม การสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อกัน การเรียนรู้ระเบียบ กติกา กฎเกณฑ์ขององค์กร และการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นที่ถูกต้อง เป็นธรรมชาติ ย่อมเป็นไปเพื่อความรัก ความปรองดองกัน เนื่องจากหลักพุทธธรรมหัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีม มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนคือเพื่อความสุข เพื่อความสามัคคีในการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์สุขขององค์กร

6. สรุป

ในการทำงานในองค์กรหรือในการทำงานเป็นทีมทุกคนสามารถระงับป้องกันสัญญาณแห่งความแตกแยกอันจะนำไปสู่ความล้มเหลวของการทำงานเป็นทีมได้ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือองค์กรไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ดังนั้นการศึกษาและหลักปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรมหลักแห่งความสามัคคีธรรมอันถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานเป็นทีม โดยนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานร่วมกันในคณะหรือในทีมตลอดทั้งเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต มีความรัก ความเสียสละ ซื่อสัตย์และจริงใจต่อกัน ยอมรับฟังความคิดเห็นต่อเพื่อนร่วมทีม และปฏิบัติต่อทุกคนในทีมอย่างเสมอเหมือนกันแล้ว บุคคลในทีมหรือองค์กรก็จะมีสุขยิ่งขึ้นด้วยผลแห่งหลักสามัคคีธรรมอันเป็นหัวใจสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังนั้นผลที่นำหลักพุทธธรรมตามหลักสามัคคีธรรมที่กล่าวไว้ในสาราณียธรรมนั้น ย่อมเกิดผลอันพึงประสงค์ได้ในปัจจุบันคือ ทำให้คณะในทีมเกิดความรักความเข้าใจกัน เป็นการสร้างความสุขให้แก่บุคคลและทีมทำงานอย่างมีความสุข ทำให้คณะเกิดความเสียสละเกื้อกูลกันในทีม ทำให้เกิดความสามัคคีในทีม และทำให้ทีมระลึกถึงกันตลอดทั้งทำให้เกิดสันติสุขร่วมกันอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดัก จำกัด.
- พระอธิการวิศวงค์ ธีรปัญญา (คงเพ็ง). (2554). *การศึกษาวิเคราะห์สามัคคีธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (ม.ป.ป.). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2562, จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/>.

ไตรสิกขากับการพัฒนาสังคม

Threefold and social development

ปรเมธ ศรีภิญโญ

Porramet Sripinyo

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College

E-mail: Porramet152525@gmail.com

บทคัดย่อ

ไตรสิกขาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ ศีล สมาธิ และปัญญาอันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคม เพราะสังคมจะมีความพัฒนาหรือเจริญได้นั้น ต้องมีการพัฒนาโดยใช้หลักของศีล คือ การชำระกาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง การพัฒนามนุษย์โดยการฝึกสมาธินั้น เป็นการพัฒนาต่อมาจากการรักษาศีล พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้สำหรับผู้ที่รักษาศีล พัฒนากาย วาจา ของตน ให้สะอาดได้แล้วมุ่งหวังความสงบสุขทางใจ นำไปพัฒนาต่อเพื่อที่มนุษย์นั้นได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนมีจิตใจหรือใจคอหนักแน่น เอาจริงเอาจังกับงานที่ได้รับมอบหมาย หรือหน้าที่ที่รับผิดชอบ สมาธินั้นเป็นความพร้อมของจิตใจการพัฒนาด้วยปัญญาไว้ก็เพื่อให้มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างแท้จริง หรือตามที่เป็นอยู่จริง ๆ จนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความคิดเห็น เปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวทัศน์อย่างใหม่ได้ ตลอดจนทั้งเป็นปัจจัยนำไปสู่การพ้นทุกข์คือหมดกิเลสได้ ซึ่งถือได้ว่าไตรสิกขาเป็นการพัฒนาสังคมเพื่อความมั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ: ไตรสิกขา, การพัฒนา, การพัฒนาสังคม

Abstract

Threefold training is a study of the subject of precepts Morad concentration, and wisdom, meditation and wisdom, which is the basis of social development. Because society will develop or by using the principles of the sacrament, namely cleansing the body, verbally and thoroughly, considered as a prerequisite for human development according to the principles of Buddhism that abstain from all evil human development by practicing that meditation is a development from the precepts Lord Buddha taught for those who keep their precepts to be clean and can hope for peace of mind. Leading to further development so that human beings can develop themselves to be mentally or mentally strong serious about the assignment on responsibility Concentration is the readiness of the mind. Developing with wisdom is to allow people to truly understand things. Or as it is, actually causing changes, attitudes, opinions, changing values there is a new world of vision and vision. Throughout being a factor that leads to the release of suffering, it is desperate. Which can be considered as the development of society for stability and sustainability.

Keywords: Threefold training, development, Social development

1. บทนำ

สังคมปัจจุบันทุกวันนี้ มีความเจริญหรือมีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะทางด้านวัตถุจนกลายเป็นสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ขาดคุณธรรมจริยธรรม ไร้จิตสำนึกในการทำความดีหรือความซื่อ มุ่งเน้นผลประโยชน์ตนและพวกพ้องเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง หรือวิธีการที่ได้ผลประโยชน์มาจึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทางสังคม เช่น ปัญหาอาชญากรรม โจรกรรม เป็นต้น อันเนื่องมาจากจิตใจไม่ได้รับการพัฒนา ไม่มีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาสังคม เพราะพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาที่ประกอบด้วยเหตุและผล ว่าด้วยหลักแห่งความจริง สามารถพิสูจน์ได้ ที่สำคัญเป็นศาสนาที่มีคนให้ความยอมรับนับถือจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยได้มีการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสังคมซึ่งในนี้จะได้้นำเอาหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ไปพัฒนาสังคมเพื่อจะเป็นการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืนต่อไปหลักการของไตรสิกขาเพื่อมาพัฒนาในส่วนกาย และวาจาให้สะอาด ในส่วนเบื้องต้น ที่จัดอยู่ในส่วนของศีลแล้วใช้เป็นฐานในการสร้างสมาธิเพื่อพัฒนาให้เกิดปัญญาจนสามารถทำให้จิตใจ ไม่ประกอบด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ มีความเห็นที่ถูกต้อง อันนับได้ว่าเป็นส่วนของการพัฒนา ทางด้านปัญญา ซึ่งเป็นการพัฒนาสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

2. ความหมายการพัฒนาสังคม

คำว่า “พัฒนา” ในความหมายของภาษาไทย เป็นการให้ความหมายที่เข้าใจกันว่า การทำให้เจริญ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ในด้านสังคมเพื่อให้สังคมนั้นเจริญเติบโตซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ(ราชบัณฑิตยสถาน, 2542 : 779)การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การกระทำที่เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่างเจริญเติบโตขึ้น หรือขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนานั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมหรือมนุษย์ก็ได้ (คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2547: 173)

การทำให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเดียวกัน เกิดประโยชน์ส่วนบุคคลและส่วนรวม อย่างเสมอภาคและยุติธรรมมากที่สุด ให้เป็นความสุขความพอใจที่จะได้อยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นสังคม ที่ผูกพันมั่นคงถาวรตลอดไป (พิทยา สายหู, 2544: 204)

นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์ กล่าวว่า การพัฒนาสังคมหมายถึงการกระทำทุกอย่างในอันที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีแก่ประชาชนในสังคมวิชาชีพทุกสาขาทุกองค์กร องค์กร สถาบัน ต่างก็มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม เพราะการพัฒนาสังคมช่วยให้เกิดวิถีชีวิตที่ดีแก่คนในสังคม นอกจากนี้การพัฒนาสังคมยังมีความหมายในลักษณะแคบหรือในลักษณะกว้างอีกด้วย กล่าวคือ 1) ลักษณะแคบ หมายถึง การจัดบริการทางสังคมต่าง ๆ ให้แก่คนในสังคม 2) ลักษณะกว้าง หมายถึง ความพยายามจะยกระดับความเป็นอยู่ของประชากรในสังคมให้ดีขึ้น ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมีการ ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างถูกต้อง (นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์, 2542: 12)

ติน ปรัชญพทุทธิ กล่าวว่า การพัฒนาสังคม หมายถึงการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เพื่อให้ปลอดจากความยากจน ความไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้ป่วยและความหวาดหวั่น ตลอดจนมุ่งที่จะให้ ประชาชนตระหนักถึงศักยภาพ ศักดิ์ศรี ความใฝ่ฝัน และความพึงพอใจในชีวิตของตนด้วย หรือกล่าว อีกนัยหนึ่งว่า การพัฒนาสังคม ได้แก่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ยกย่องตนเองและเป็นอิสระจากการตกเป็นทาสของพันธนาการทั้งปวง(ติน ปรัชญพทุทธิ, 2545: 12)

ในพระพุทธศาสนา มีการใช้คำว่า “ภาวนา”(ประยุทธ์ หลงสมบุญ, 2546: 541)ซึ่งเป็นคำบาลี เป็นกิริยาศัพท์ ที่มาจากคำ ว่า ภาเวติ ซึ่งตรงกับคำว่า วุฑฺฒติ(ประยุทธ์ หลงสมบุญ, 2546: 204)หรือ คำว่า วัฒนา เป็นความหมายที่ใช้เรียก คำว่า ภาวนา คำว่า ภาวนา แปลว่า การเจริญ(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 9) หมายถึง การทำให้มีขึ้น, เป็นขึ้น, การฝึกอบรมทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น การ บำเพ็ญ ต่อมานิยมใช้คำว่า “พัฒนา” ซึ่งเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย แต่เดิมใช้คำว่า เจริญพระพุทธศาสนาใช้คำว่า เจริญ เป็นการใช้ ฝึกอบรม เช่น เจริญสมถะเจริญวิปัสสนา แต่เดิมนั้น พระพุทธศาสนาใช้คำว่า ภาวนา คือ สมถภาวนา ฝึกอบรม จิตให้เกิดความสงบ วิปัสสนาภาวนา ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง เมื่อกล่าวถึงคำว่า พัฒนา ก็คือ กล่าวถึงความเจริญ เป็นคำเรียกให้เข้าใจง่าย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547: 10-15)

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า เป็นสภาพที่เป็นกลาง ๆ ทำให้ เจริญก้าวหน้า และการพัฒนานั้นต้องดับทุกข์ได้ด้วย ไม่มีดีมีชั่วปะปนอยู่ด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า พัฒนาแปลว่าเจริญ หมายถึง มากขึ้นหรือเพิ่มขึ้นเท่านั้นเอง ไม่ได้หมายความว่าชั่วหรือดีเช่น ผมที่ ศีรษะมันรกหนาแน่นขึ้นก็เรียก ได้ว่าผมมันพัฒนาเหมือนกัน แต่ไม่ได้หมายถึงว่าดี คำว่าพัฒนาเป็นคำกลาง ๆ คือต้องพัฒนาให้เป็นในทางที่ ดับทุกข์ คือต้องไม่มีดีมีชั่ว ไม่มีบวกมีลบ (พุทธทาสภิกขุ, 2537 :33)

พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) กล่าวสรุปไว้ว่า “การพัฒนา” เป็นการกระทำทำให้ เจริญ กระทำให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป มีศิลปะในการกระทำอะไรลงไป ต้องมีสิ่งที่สวยงามงดงามตาม ระเบียบ มีเหตุมี ผลอยู่ในนั้น ทำให้มันก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป พยายามทำให้มันก้าวหน้า พยายามทำให้ มันเจริญ อันนี้เรียกว่า มี ศิลปะในการพัฒนา (พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต), 2529:155)

พระเทพวิสุทธิกวี(พิจิตร ติวณฺโณ) อธิบายว่าคำว่า พัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญขึ้น ทำให้ รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนา ประเทศ การพัฒนา สติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ใน การพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำ ว่าภาวนา หมายถึง การทำให้มี การทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรม การบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิ และคำว่า วิปัสสนา ภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการ บำเพ็ญวิปัสสนา (พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ติวณฺโณ), 2543: 2)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง การกระทำเพื่่อมุ่งปรับปรุงส่งเสริมให้คนที่ อยู่ ร่วมกัน มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจอันจะทำให้การดำรงชีวิตอยู่ ร่วมกันนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข แต่การที่บุคคลจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขจะต้อง อาศัยปัจจัยหลายอย่าง ประกอบกัน อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีปัจจัยขั้นพื้นฐานที่ดีพอสมควรกล่าวคือ มี ที่อยู่อาศัย มีอาหารเพียงพอแก่ การเลี้ยงชีพ มีเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มสมควรแก่สภาพและฐานะ เวลา เจ็บป่วยควรจะได้รับ การรักษาพยาบาล มี อาชีพมั่นคง มีรายได้เพียงพอแก่ค่าใช้จ่ายในการครองชีพ มี ความรักใคร่สมานสามัคคีกันของสมาชิกในสังคม และปราศจากภัยคุกคามจากโจรผู้ร้าย ฯลฯ สิ่ง เหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีเข้าช่วย เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและอยู่ร่วมกันอย่างมี ความสุขการพัฒนาสังคมมี ขอบเขตกว้างขวาง เพราะปัญหาของสังคมมีมากและสลับซับซ้อนการแก้ปัญหา สังคมจึงต้องทำอย่าง รอบคอบ และต้องอาศัยความร่วมมือกันของบุคคลจากหลายๆ ฝ่าย และโดยเฉพาะอย่าง ยิงประชาชน ในสังคมนั้น ๆ จะต้องรับรู้ พร้อมทั้งจะให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเสมอ การ พัฒนา สังคมจึงต้องเป็นทั้งกระบวนการ วิธีการ กรรมวิธีเปลี่ยนแปลง และ แผนการดำเนินงาน กล่าวคือ1) เป็นกระบวนการ (Process) เพราะการแก้ปัญหาสังคมต้องกระทำต่อเนื่องกันอย่างมี ระบบ เพื่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งจะต้องเป็นลักษณะที่ดี กว่าเดิม 2) เป็นวิธีการ (Method) คือต้องกำหนดวิธีการในการดำเนินงาน โดยเฉพาะเน้นความ ร่วมมือของประชาชนในสังคมนั้นกับ

เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่จะทำงานร่วมกัน และวิธีการนี้ต้องเป็นที่ ยอมรับว่าสามารถนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมได้อย่างถาวรและมีประโยชน์ต่อสังคม 3) เป็นกรรมวิธีเปลี่ยนแปลง (Movement) การพัฒนาสังคมจะต้องทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงให้ได้และจะต้องเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยเฉพาะเน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ของตน เพื่อให้เกิดสำนึกในการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของส่วนรวม และรักความ เจริญก้าวหน้าอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ 4) เป็นแผนการดำเนินงาน (Planning) การพัฒนาสังคมจะต้องทำอย่างมีแผนมีขั้นตอน สามารถตรวจสอบและประเมินผลได้ แผนงานนี้จะต้องมีทุกระดับ นับตั้งแต่ระดับชาติ คือ แผนการ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ลงมาจนถึงระดับผู้ปฏิบัติ แผนงานมีความ สำคัญและจำเป็นอย่าง ยิ่งในการพัฒนาสังคม การพัฒนาด้านสังคมไทยสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การ เปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่่มุ่งที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่พัฒนา เพราะการพัฒนาเป็นการ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีโดยอาศัยความพยายาม ความก้าวหน้าวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบ ดังนั้นทุกสังคมจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ และมุ่งที่จะปรับปรุงให้เกิด ความก้าวหน้าอย่างไม่มีหยุดยั้ง

3. ไตรสิกขากับการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคมตามหลักไตรสิกขาเป็นการพัฒนาทั้งภายในทั้งภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาภายใน หรือจิตใจเป็นการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ในที่นี้ได้นำหลักการของไตรสิกขาเพื่อมาพัฒนาในส่วนกาย และวาจาให้สะอาดในส่วนเบื้องต้น ที่จัดอยู่ในส่วนของศีล แล้วใช้เป็นฐานในการสร้างสมาธิเพื่อพัฒนาให้เกิดปัญญาจนสามารถทำให้จิตใจไม่ประกอบด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ มีความเห็นที่ถูกต้อง อันนับได้ว่าเป็นส่วนของการพัฒนา ทางด้านปัญญา ซึ่งหลักการพัฒนาสังคมด้วยไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา มีหลักการดังต่อไปนี้

ศีลกับการพัฒนาสังคมเป็นหลักการพัฒนาสังคมทางด้านศีล (ศีลสิกขา)เป็นการฝึกความประพฤติให้สุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ การรักษาระเบียบวินัย การดำรงตนด้วยดีในสังคม ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง เป็นการควบคุมพฤติกรรมในการแสดงออก ซึ่งบุคคลจะต้องควบคุมพฤติกรรมภายนอกทั้งหมด รวมความได้ว่า ศีลก็คือความปกติทางกาย และวาจา เป็นเจตนาของผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติดมในกาม จากการพูดเท็จ และจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (อง.ปญจก. (ไทย) 22/32/49) อีกอย่างหนึ่ง กล่าวได้ว่า ศีลคือเจตนา เจตสิก สังวร และอวิตกกัมมะ ชื่อว่า ศีล ดังที่ท่านพระธรรมเสนาบติสารีบุตรเถระเจ้า กล่าวไว้ว่า “เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล สังวรชื่อว่า ศีล และอวิตกกัมมะก็ชื่อว่าศีล” (ขุ.ปฎิ. 31/39/60) ศีลภาวนา (Moral Development) หมายถึงการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ดี มีการเกื้อกูลกัน(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546:70)ศีลภาวนา คือ การเจริญศีลให้มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นและสังคม และประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมมีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริต ฝึกตนเองให้อยู่ในสังคมด้วยดีและเป็นประโยชน์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2540: 10)ระดับต้นก็คือ ศีล 5 ศีล 8 ศีลเหล่านี้ มุ่งไปที่การไม่เบียดเบียนกัน สร้างความไว้วางใจเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ศีลเป็นคุณสมบัติของตัวบุคคล เพราะศีลเป็นเรื่องของบุคคลมีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิต มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี ส่วนวินัยเป็นการจัดระเบียบ ศีลกับวินัยจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มากู้กัน จะเป็นตัวเอื้ออำนวยให้เรามีโอกาสมีเวลาที่จะพัฒนาชีวิตได้สะดวกขึ้น เพราะถ้ามนุษย์ในสังคมมีความประพฤติทางกาย ทางวาจา อยู่ในศีลแล้ว การจะปรับตัวอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ความร่มเย็น เป็นชีวิตที่พร้อมจะรับ การพัฒนาและมีโอกาสทำประโยชน์ตน

และประโยชน์ผู้อื่นเป็นอันมาก ทำให้เป็นคนที่มีความมั่นใจในตนเอง เพราะได้เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ทำในสิ่งที่ควรทำ การดำเนินชีวิตก็ปราศจากความกังวล ในทางตรงกันข้ามหากมีชีวิตที่ไม่มีวินัย ไม่มีศีลเสียแล้ว จะเป็นการดำรงชีวิตที่ไร้เดียงสา ไม่รู้เรื่องการครองชีวิตว่าจะไปอยู่อย่างไร จะอยู่ในระยะที่ดำเนินชีวิตไม่ตรง เพราะมีการมีการคบแต่มิตรเทียม มิตรปลอมอก ประพฤติชั่วทั้งทางกายและทางวาจา จนไม่ได้พัฒนาคุณค่าความเป็นมนุษย์ไม่ได้ก้าวเดินไปในทางที่ดี ชีวิตที่ได้มามีตมก็จะมืดไป เข้าสู่อบายภูมิเหมือนเดิม แต่ถ้าหากชีวิตที่ได้มา มีการอบรมด้านการพัฒนาทางศีล เมื่อมีการฝึกพร้อมแล้ว จึงเป็นคุณสมบัติของผู้พัฒนาทางศีลเรียกว่า ภาวนาสีล และย่อมได้รับประโยชน์ของการรักษาศีลดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

1. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติในโลกนี้ ย่อมได้โภคทรัพย์ใหญ่หลวง ซึ่งมี ความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ 1 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

2. คหบดีทั้งหลาย กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัตีย่อมกระฉ่อนไป นี่เป็นประโยชน์ประการที่ 2 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

3. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตาม พรหมณ์บริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่กล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี่ เป็นประโยชน์ประการที่ 3 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

4. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นประโยชน์ ประการที่ 4 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

5. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ หลังจากตายแล้วย่อมไปบังเกิดในสุคติโลก สวรรค์ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ 5 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล (วิ.ม. (ไทย 5/285/99))

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาโดยใช้หลักของศีล คือ การชำระกาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาถึงความเป็นไปได้ หรือความเป็นจริงตามธรรมชาติ และได้พิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์คือ ประโยชน์ที่จำเป็นแก่ผู้รับการพัฒนา คือ แต่ละบุคคลได้เป็นผู้มีระเบียบในตนเอง สามารถบังคับตนเองให้อยู่ในขอบเขตที่ต้องการได้ ไม่ทำอะไรตามใจชอบแต่มีความรับผิดชอบคำนึงถึงผู้อื่น โดยเริ่มต้นจากชีวิตครอบครัว คือเริ่มตั้งแต่การมีระเบียบวินัยในบ้าน มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ เป็นต้น ทุกขั้นตอนจะฝึกฝนให้มีความสำนึกในเรื่องวินัยจนกลายเป็นธรรมชาติในตัวทั้งสิ้น มนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถที่พัฒนาได้ แต่ที่พัฒนาได้ไม่เท่ากันทุกคน ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลไป

พระพุทธเจ้าจึงได้จัดรูปแบบการพัฒนาด้วยศีล เป็นลำดับตามความสามารถ หรือตามความมุ่งหมายโดยแบ่งประเภทของศีลออกหลายระดับตามความสามารถหรือความเหมาะสมของบุคคล ดังนี้ 1) ศีล 5 สำหรับ คฤหัสถ์ และบุคคลทั่วไป 2) ศีล 8 หรือ อุโบสถศีล สำหรับคฤหัสถ์ที่ตั้งใจจะถือปฏิบัติให้สูงขึ้น และโดย ธรรมดาให้ถือในวันขึ้นและแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ หรือ 14 ค่ำ เดือนละ 4 ครั้ง แต่ผู้ที่ประสงค์จะถือปฏิบัติให้มากกว่านั้นหรือจะปฏิบัติตลอดชีวิตก็ยิ่งเป็นการดี 3) ศีล 10 สำหรับสามเณรและสามเณรีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ 4) ศีล 227 เป็นศีลสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ 5) ศีล 311 เป็นศีลสำหรับภิกษุณีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ

ในการรักษาศีลนี้พระพุทธเจ้าทรงวางวิธีการรักษาไว้สามประการที่เรียกว่าวิริติ 3 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 188: 337) คือ 1) สัมปัตตวิริติ คือ การเว้นสิ่งที่ประจวบเฉพาะหน้า, เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า หรือเว้นได้ ทั้งที่ประจวบโอกาส ได้แก่ ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมาทานสิกขาบทไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุที่ จะทำชั่ว นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล วย หรือคุณวุฒಿಯ่างนี้ ไม่สมควรกระทำ กรรมเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดศีล 2) สมาทานวิริติ คือ เว้นด้วยการสมาทาน ได้แก่

ตนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือ สมาทานสิกขาบทไว้แล้ว กังวลตามที่ได้สมาทานนั้น 3) สมุจเฉทวิริติ หรือ เสตฺฐาตวิริติ คือ เว้นด้วยตัดขาด หรือด้วยชักสะพานตัดตอนเสียทีเดียว, เว้นได้เด็ดขาด ได้แก่ การงดเว้นความชั่ว ของพระอริยะทั้งหลาย อันประกอบด้วยอริยมรรค ซึ่งขจัดกิเลสเป็นเหตุแห่งความชั่วนั้น ๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย ศีลที่กล่าวมานั้นเป็นศีลที่เป็นบพบัญญัติ หรือเรียกว่ากฎหมาย ข้อบังคับใช้ในการฝึกฝน หรืออบรมเพื่อพัฒนามนุษย์ที่ไม่เป็นระบบระเบียบให้เป็นระบบระเบียบ

ศีลอีก 4 ประเภท คือ ปาฏิสาธุศีล 4 (วิมพา (ไทย) 1/1/90) หมายถึง ศีลคือความบริสุทธิ์, เครื่องให้บริสุทธิ์, ความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล ได้แก่ 1) ปาฏิโมกขสังวรศีล 2) อินทริยสังวรศีล 3) ปัจจยสันนิสิตศีล 4) อาชีวนปาฏิสาธุศีล ซึ่งเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์แบบ ดังนี้ คือ 1) ปาฏิโมกขสังวรศีล เป็นศีลคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย 2) อินทริยสังวรศีล เป็นศีลที่เกิดจากการรักษาคัมภีร์อินทริย์ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ช่วยสนับสนุนศีลที่เป็นสิกขาบท เช่นศีล 53) ปัจจยสันนิสิตศีล เป็นศีลที่เกิดจากการพิจารณาปัจจัยหรือเครื่องอาศัย 4 อย่าง ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค 4) อาชีวนปาฏิสาธุศีล เป็นศีลคือการเลี้ยงชีพโดยทางบริสุทธิ์ ละมิจฉาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพผิด ภิกษุทำอินทริยสังวรให้ถึงพร้อมได้ด้วยสติ ฉันทะ อาชีวนปาฏิสาธุศีลทำให้ถึงพร้อมด้วยความเพียร ฉันทะ เพราะความเพียรเป็นเหตุการณละมิจฉาอาชีวะ เมื่อละการแสวงหาที่ไม่บริสุทธิ์ เว้นปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยไม่บริสุทธิ์ ดุจหลักเลี้ยงงสรพิษ การแสวงหาไม่เป็นมิจฉาอาชีวะก็ย่อมเป็น สัมมาอาชีวะ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะแล้ว ก็ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ” (วิมพา. (ไทย) 2/1/290)

สมาธิกับการพัฒนาสังคมเป็นหลักการพัฒนาสังคมทางด้านสมาธิ (จิตตสิกขา) เป็นความมีใจตั้งมั่น, ความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำให้ใจ สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน, การมีจิตกำหนดแน่วแน้อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553 :254) หลักการพัฒนาสังคมโดยการอบรมด้านสมาธิ เป็นเรื่องของ การฝึกมนุษย์ในด้าน จิตใจ หรือระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ โดยอาศัยตัวศีลเป็นฐานเบื้องต้นเพื่อให้เกิด สมาธิ ให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทัน ซึ่งเป็น กระบวนการพัฒนาทางจิต เพื่อเป้าหมายให้พ้นจากอบายภูมิ เมื่อปฏิบัติตามจะก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้ คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงามด้วย คุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อุตสาห มีสมาธิและสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใสเป็นต้น(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 70) เป็นการพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้น จิตเป็นตัวรับอารมณ์ทั้งหมดที่เข้ามาสู่กาย มนุษย์ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมนุษย์ ดังนั้นคนเราทุกคนจึงมี ความจำเป็นที่จะต้องปรับอารมณ์ ให้รู้เท่าทันพิจารณาความรู้สึกของตนเองอยู่ตลอดเวลา การที่ มนุษย์เราจะพัฒนาอารมณ์หรืออบรมจิตให้สงบตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ ควรแก่การงานได้นั้น ถือว่าเป็นการ พัฒนาอย่างหนึ่ง หลักการพัฒนาด้านอารมณ์นี้ ต้องมีแรงจูงใจที่ดี ให้เกิดการใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ที่เรียก กันว่า ฉันทสมุปปา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ มิใช่ถึงพร้อมด้วยตัณหา การพัฒนาด้านอารมณ์นี้ มนุษย์สามารถที่จะพัฒนาได้ดี เพราะความที่มนุษย์เป็นสัตว์ ประเสริฐ ฝึกได้พัฒนาได้ มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาจิตให้สมบูรณ์ เริ่มตั้งแต่มีเมตตา กรุณา มีศรัทธา มีความกตัญญู การพัฒนาที่เน้นสมาธิ ก็เพื่อจะสร้างสติ ให้มีความเพียร มีความเอาใจใส่ รับผิดชอบ เป็นต้น จนเกิดการพัฒนาสุขภาพจิต คือ จิตใจมีความสุข เป็นจิตใจที่เบิกบาน มีปิติ มีความร่าเริงบันเทิงใจ

การพัฒนาสังคมด้านสมาธิ จึงเป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิตใจ หรือ ระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่ว-แน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริง เบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ โดยอาศัยตัวศีลเป็นฐานเบื้องต้นเพื่อให้เกิดสมาธิ ให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทัน จึงเป็นคุณสมบัติของ ผู้พัฒนาทางจิต เรียกว่า ภาวิตจิตโต เป็นการพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้น จิตเป็นตัวรับอารมณ์ทั้งหมดที่เข้ามาสู่กายมนุษย์ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมนุษย์ ดังนั้นคนเราทุกคนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับอารมณ์ ให้รู้เท่าทันพิจารณาความรู้สึกของตนเองอยู่ตลอดเวลา การที่มนุษย์เราจะพัฒนาอารมณ์หรือบรมจิตให้สงบตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ ควรแก่การงานได้นั้น ถือว่าเป็นการพัฒนาอย่างหนึ่ง หลักการฝึกจิตของมนุษย์ให้มีคุณภาพและสมรรถภาพเพื่อให้จิตเข้มแข็ง แน่วแน่ และ สงบผ่องใสบริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนให้เศร้าหมอง สามารถควบคุมตนเองได้ดี คือการฝึกเรียนรู้ที่จะควบคุมใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เพื่อให้เกิดสติและรู้เท่าทันอยู่เสมอ

ดังนั้น หลักการของสมาธิ จึงจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงถึงประโยชน์ของ สมาธิไว้ เช่น สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อการมีชีวิตอย่างเป็นสุข เป็นการพักผ่อนทางจิต สมาธิที่เป็นไปเพื่อให้เกิดญาณทัสสนะ คือ มีปัญญาที่หยั่งรู้ได้เป็นพิเศษ เป็นไปเพื่อประโยชน์คือ 1) ให้มีสติและสัมปชัญญะ เพื่อประโยชน์ในการกระต่ายอยู่เสมอ 2) เพื่อการดับอาสวะ คือ กิเลส ตัณหา ราคะ ที่อาจชักจูงให้มีพฤติกรรมที่จะนำมาซึ่งความเดือดร้อนทั้งตนเองและผู้อื่นโดยสมาธิ (ที.ปา. (ไทย) 11/307/278)

ปัญญากับการพัฒนาสังคมเป็นหลักการพัฒนาสังคมทางด้านปัญญา (ปัญญาศึกษา) การมีปัญญา, ความรู้ทั่ว, ปริชาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้จะจัดแจง จัดสรร จัดการ, ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553:136) ดังนั้น การพัฒนาปัญญาจึงมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุม พฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่า จะมีปัญญาขึ้นหรือบอก ทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวาง แยกออกไปได้หลายด้านและมีชั้นหลายระดับ เช่น 1) เป็นปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จความรู้ ความเข้าใจในข้อมูล รวมทั้งศิลปวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหา ความหมายถูกต้องชัดเจน การเรียนรู้ถูกต้องตามเป็นจริง โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมทั้งชัดเจนหรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้ หยั่งเห็นใหม่ ๆ ได้ 2) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย 3) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความเข้าใจเข้าถึงเท่าทัน ความจริงของสังขารคือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์ (ที.ปา. (ไทย) 11/305/271)

การพัฒนาปัญญาเป็นการฝึกหรือพัฒนาให้เกิดความรู้ตามความเป็นจริง เริ่มตั้งแต่ ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตรตรอง ตรวจสอบ คิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มันเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของวัตถุและจิตใจที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2539 : 38-39)

การพัฒนาทางปัญญา เป็นการอบรมจิตให้เกิดปัญญา รู้จักใช้เหตุผลนำมาพิจารณา มีความเมตตา เอื้ออาทรต่อกัน รู้จักว่า อะไรควรเว้น ควรทำ มีทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้องตามหลัก พุทธศาสนา มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุตามปัจจัย เป็นท่าทีของจิตที่นำมาซึ่งปัญญา และการทำตาม เหตุผล เชื่อในหลักของกรรม จะมีสติสัมปชัญญะในการรับรู้ กำหนดรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง คือ มองว่ามันคืออะไร เป็นมาอย่างไร เป็นไปอย่างไร เมื่อพิจารณาจนเกิดปัญญา ก็ารู้เข้าใจสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ทำให้รู้จักปัญหา รู้จักเหตุของปัญหา และปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้ถูกต้อง เป็นการ แก้ปัญหา แก้ทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ด้วยสติปัญญา เป็นการ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา เรียกว่า คิดเป็น ตามแบบ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาชีวิต มนุษย์ และจะทำให้มนุษย์เรานั้นมีอิสรภาพพึ่งพาตนเองได้ ชีวิตก็จะมี การพัฒนา ด้วยความรู้โรจน์ สดใส มีความสุข ความสำเร็จในชีวิต ความเจริญก้าวหน้าทุกประการ

กระบวนการพัฒนาทางปัญญา เพื่อเป้าหมายให้พ้นจากอบายภูมิ เมื่อปฏิบัติตามจะ ก่อให้เกิด ประโยชน์ตามสมควรแก่การฝึกฝนอบรมด้านปัญญากล่าวคือมีปัญญาเจริญองงามโดยลำดับ ก่อให้เกิดการ รับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คือ เข้าใจสิ่งนั้นตามสภาวะที่มันเป็น ไม่เอนเอียงด้วย อคติ การเข้าใจโลกตามความเป็นจริงและตามเหตุปัจจัย รู้จักหาทางแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จให้ มนุษย์พัฒนายิ่ง ๆ ขึ้น รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์มีคุณสมบัติของมนุษย์โดย สมบูรณ์

หลักการพัฒนาสังคมทั้ง 3 ด้าน ตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีประโยชน์ตั้งแต่ ขั้นต้นคือไม่มีความ เดือดร้อนใจกระทั่งถึงการพ้นทุกข์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสประโยชน์ของศีลอันเป็น ปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาจนถึง การพ้นทุกข์ไว้ว่า ศีล ที่เป็นกุศล มีวิปปฏิสารเป็นผล มีวิปปฏิสารเป็นประโยชน์ วิปปฏิสารมีปราโมทย์เป็น ผล มีปราโมทย์เป็นประโยชน์ ปราโมทย์มีปิติเป็นผล มีปิติเป็นประโยชน์ ปิติมิปัสสทธิเป็นผล มีปัสสทธิเป็น ประโยชน์ ปัสสทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นประโยชน์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็น ประโยชน์ สมาธิมี ยถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นประโยชน์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทา และวิราคะ เป็นผล มีนิพพิทาและวิราคะเป็นประโยชน์ นิพพิทาและวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะ เป็นผล มีวิมุตติญาณทัส สนะเป็นประโยชน์ อย่างนี้ อานนทศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรรถผลให้บริบูรณ์โดยลำดับอย่างนี้แล

4. สรุป

ไตรสิกขากับการพัฒนาสังคมนั้น เป็นการพัฒนาสังคมโดยการรักษาศีลรักษาดนให้มี พุทธิกรรม ทางสังคมที่พัฒนา ด้วยการไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่นและสังคม และประพฤติดั้งที่เป็นประโยชน์ เกื้อกูลต่อสังคมมีระเบียบวินัยประกอบอาชีพสุจริต ฝึกตนเองให้อยู่ในสังคมด้วยดี มีระเบียบวินัยในการ ดำเนินชีวิต มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี เป็นชีวิตที่พร้อมจะรับการพัฒนา และมีโอกาสทำประโยชน์ตนและ ประโยชน์ผู้อื่นเป็นอันมาก ทำให้เป็นคนที่มีความมั่นใจในตนเอง เพราะได้เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ทำในสิ่งที่ควรทำ การดำเนินชีวิตก็ปราศจากความกังวล การพัฒนาสังคมโดยใช้หลักของศีล คือ การชำระกาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง พระองค์ได้ทรงพิจารณาถึงความเป็นไปได้ หรือความเป็นจริงตามธรรมชาติ และได้พิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์คือ ประโยชน์ที่จาเป็นแก่ผู้รับการพัฒนา คือ แต่ละบุคคลได้เป็นผู้มีระเบียบในตนเองสามารถบังคับตนเองให้อยู่ใน ขอบเขตที่ต้องการได้ ไม่ทำอะไรตามใจชอบแต่มีความรับผิดชอบ คำนึงถึงผู้อื่นโดยเริ่มต้นจากชีวิตครอบครัว คือเริ่มตั้งแต่การมีระเบียบวินัยในบ้าน มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่เป็นต้น ทุกขั้นตอนจะฝึกฝนให้มีความสำนึกใน เรื่องวินัยจนกลายเป็นธรรมชาติในตัวทั้งสิ้น มนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถที่พัฒนาได้ แต่ก็พัฒนาได้ไม่ เท่ากันทุกคน ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลไป พระพุทธเจ้าจึงได้จัดรูปแบบการพัฒนาด้วยศีลเป็น

ลำดับตามความสามารถด้วยการรักษาศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 และ ศีล 311 ตามความสามารถของแต่ละบุคคล

การพัฒนาสังคมโดยการฝึกสมาธินั้น เป็นการพัฒนาต่อมาจากการรักษาศีล พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้สำหรับผู้ที่รักษาศีล พัฒนากาย วาจา ของตน ให้สะอาดได้แล้วมุ่งหวังความสุขทางใจ นำไปพัฒนาต่อเพื่อที่มนุษย์นั้นได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนมีจิตใจหรือใจคอหนักแน่น เอาจริงเอาจังกับงานที่ได้รับมอบหมาย หรือหน้าที่ที่รับผิดชอบ สมาธินั้นเป็นความพร้อมของจิตใจ ที่จะทำงานอันมีลักษณะบริบูรณ์หรือสมบูรณ์ด้วยสติ สัมปชัญญะ มีความสามารถควบคุมตนเองได้ ตลอดจนมีความเพียรพยายามเอาใจจดจ่อไม่ทอดทิ้ง สมาธิจึงเท่ากับความมั่นคงในการประกอบอาชีพการงานทุกอย่าง สมาธิได้รับอิทธิพลมาจากศีล คือ ระเบียบวินัยที่จะช่วยให้จิตใจมีความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านแว่วแน่ ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนช่วยศีลให้มีลักษณะจริงจังขึ้นอีกด้วย

การพัฒนาสังคมโดยการพัฒนาปัญญาเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ให้เกิดความรู้ตามความเป็นจริงในสองส่วน คือ ในส่วนที่เป็นวิชาชีพ จัดว่าเป็นปัญญาที่ใช้ในการประกอบอาชีพการงาน บุคคลต้องมีความรู้และเชี่ยวชาญในอาชีพนั้น และในส่วนที่เป็นทางธรรม เป็นความรู้ชีวิตและธรรมชาติที่แท้จริงจนสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้หมดสิ้น การพัฒนามนุษย์ที่เป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนามีหลักสุดท้ายอยู่ที่ปัญญาที่จะทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ หรือบรรลุอิสรภาพที่แท้จริง หลักการพัฒนาด้วยศีลและสมาธิสองประการข้างต้นนั้นมีขึ้นก็เพื่อพัฒนามาสู่การพัฒนาปัญญา ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงวางหลักการพัฒนาด้วยปัญญาไว้ก็เพื่อให้มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างแท้จริง หรือตามที่เป็นอยู่จริง ๆ จนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความคิดเห็น เปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวทัศน์อย่างใหม่ได้ ตลอดทั้งเป็นปัจจัยนำไปสู่การพ้นทุกข์คือหมดกิเลสได้ ซึ่งถือได้ว่าไตรสิกขาเป็นการพัฒนาสังคมเพื่อความมั่นคงและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2547). *ความจริงของชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- ติน ปรัชญพฤทธิ. (2545). *การบริหารการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์. (2542). *นักสังคมสงเคราะห์กับการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประยุทธ์ หลงสมบุญ. (2546). *พจนานุกรม มคอ-ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2544). *พัฒนาตน*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). *หลักแม่บทของการพัฒนาตน*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *การสังเคราะห์ส่วนที่ยังขาดอยู่*. นนทบุรี: พิมพ์ดี.
- พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโชโต). (2529). *อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาธรรมาราม (วัดช่องลม)*. อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพสู่วิหารหลังใหม่. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ติวงฺโณ). (2543). *การพัฒนาจิต*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). *จะพัฒนาคนกันอย่างไร*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พัทยา สายหู. (2544). *กลไกของสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอักษรเจริญทัศน์.

ปัจจัยจูงใจเชิงพุทธ และปัจจัยค้ำจุน : นิยามและการบูรณาการ

Buddhist Motivation Factor and Adminicle Factors: Definition and Integration

ทัมมพร นิพนธ์พิทยา

Tummepon Niponpittaya

265/154 หมู่บ้านสีวลีรามคำแหง แขวงราชบุรีพัฒนา

เขตสะพานสูง กรุงเทพฯ 10240

265/154 Siwalee Village Ramkhamhaeng Rat Phatthana Subdistrict

Saphan Sung District, Bangkok 10240

E-mail: fanboon99@hotmail.com

บทคัดย่อ

ปัจจัยจูงใจเชิงพุทธ และปัจจัยค้ำจุนนิยามและการบูรณาการ เป็นการกล่าวถึง การบูรณาการปัจจัยที่เป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ในการบริหารจัดการองค์การ บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษา นิยามของปัจจัยจูงใจหรือแรงจูงใจ แรงจูงใจในทางพระพุทธศาสนาตามอิทธิบาท 4 ปัจจัยค้ำจุน องค์ประกอบของปัจจัยค้ำจุน ความหมายของปัจจัยค้ำจุนตามองค์ประกอบ

คำสำคัญ: ปัจจัยจูงใจเชิงพุทธ, ปัจจัยค้ำจุน, การบูรณาการ

Abstract

Buddhist motivation factors and adminicle factors in definition and integration refers to the integration of factors for the benefit of organizational administration in application. This article aims to study the definition of motivation factor or motivation in Buddhism according to Iddhipada 4 and the components and meaning of the adminicle factors based on its components.

Keywords: Buddhist motivation factors, adminicle factors, integration

1. บทนำ

ปัจจัยจูงใจเชิงพุทธ และปัจจัยค้ำจุน : นิยาม และการบูรณาการ เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ในการบริหารจัดการองค์การ โดยปัจจัยจูงใจหรือแรงจูงใจนั้นเป็นพลังผลักดันให้คนมีพฤติกรรม และยังกำหนดทิศทางและเป้าหมายของพฤติกรรมนั้นด้วย คนที่มีแรงจูงใจสูงจะใช้เวลาพยายามในการกระทำไปสู่เป้าหมายโดยไม่ลดละแต่คนที่มีแรงจูงใจต่ำจะไม่แสดงพฤติกรรมหรือไม่ก็ล้มเลิกการกระทำก่อนบรรลุเป้าหมาย นอกจากแรงจูงใจตามทฤษฎีทางตะวันตกแล้วยังปรากฏแรงจูงใจในทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งแรงจูงใจในทางพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏก็คือ อิทธิบาท 4 (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย) อันประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดมุ่งไป) วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) การที่คนจะแสดงพฤติกรรมที่เป็นแรงผลักดันจากข้างในด้านเดียวนั้น

อาจไม่พอ จึงควรมีปัจจัยค้ำจุนเข้ามาเป็นแรงผลักดันอีกแรงหนึ่งด้วย ปัจจัยค้ำจุนไม่ใช่สิ่งจูงใจให้คนทำงาน หรือไม่มีคุณค่าในด้านการจูงใจคน แต่มันเป็นปัจจัยที่มีส่วนสร้างความพอใจแก่บุคคลที่ทำงาน หรือการป้องกันมิให้เกิดความไม่พึงพอใจในงาน มีส่วนทำให้การทำงานสุขสบายมากขึ้น ถือได้ว่าเป็นเพียงมาตรการหนึ่งในการสนองความต้องการของคน ถ้าหากว่าภาวะแวดล้อมที่ได้จัดไว้ดีเพียงพอแล้ว ก็เป็นการสนองความต้องการของคนในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพขึ้นด้วย

2. นิยามของปัจจัยจูงใจ

ปัจจัยจูงใจหรือแรงจูงใจ คือพลังผลักดันให้คนมีพฤติกรรม และยังกำหนดทิศทางและเป้าหมายของพฤติกรรมนั้นด้วย คนที่มีแรงจูงใจสูงจะใช้เวลาพยายามในการกระทำไปสู่เป้าหมายโดยไม่ลดละแต่คนมีแรงจูงใจต่ำจะไม่แสดงพฤติกรรมหรือไม่ก็ล้มเลิกการกระทำก่อนบรรลุเป้าหมาย มีผู้ให้ความหมายของแรงจูงใจไว้หลากหลาย ดังนี้

กลุ่มที่ให้ความหมายของแรงจูงใจในการทำงาน ที่หมายถึง พลังทั้งจากภายในและภายนอก เช่น พลังทั้งจากภายในและภายนอกซึ่งช่วยกระตุ้นพฤติกรรมให้บุคคลทำในสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จตามเป้าหมายด้วยความเต็มใจ และเป็นตามกระบวนการจูงใจของแต่ละบุคคล (ชาญศิลป์ วาสบุญมา, 2546) สิ่งเร้าจากภายในสิ่งจูงใจหรือสิ่งโน้มน้าวใจให้บุคคลเกิดพฤติกรรม เกิดความคิด ความเชื่อมั่นและความมานะพยายามที่จะกระทำ และคงไว้ซึ่งการกระทำนั้น ๆ เพื่อจะบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่งตามที่ตัวบุคคลหรือองค์กรได้ตั้งไว้ (ชาญเดช วีรกุล, 2552) แรงผลักดันทั้งจากภายนอกและภายในซึ่งช่วยกระตุ้นทิศทางหรือแนวทางของพฤติกรรมให้บุคคลกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จตามเป้าหมายด้วยความเต็มใจ และเป็นไปตามแรงจูงใจของบุคคล (ศุภลักษณ์ ตรีสุวรรณ, 2548) นอกจากนั้นยังหมายถึง ปัจจัยหรือสิ่งต่าง ๆ ที่มากระตุ้นหรือชักนำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หรือเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองต้องการ แรงจูงใจจะมีทั้งแรงจูงใจภายในและแรงจูงใจภายนอก บุคคลที่มีแรงจูงใจภายในจะมีความสุขในการกระทำสิ่งต่าง ๆ เพราะมีความพึงพอใจโดยตัวของเขาเอง ไม่ได้หวังรางวัลหรือค่าชม ส่วนบุคคลที่มีแรงจูงใจภายนอกจะทำอะไรต้องได้รับการยอมรับจากผู้อื่น หวังรางวัลหรือผลตอบแทน (ศิริพร จันทศรี, 2550)

แต่ก็มีบางท่านที่ให้ความหมายแบบกว้าง ๆ เช่น แรงจูงใจในการทำงาน หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่เป็นแรงผลักดัน หรือกระตุ้นให้บุคคลปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรมด้วยความเต็มใจ เพื่อที่จะนำมาซึ่งการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมูลเหตุจูงใจที่สำคัญคือ ความต้องการ ความพึงพอใจในการทำงานจะนำมาซึ่งการปฏิบัติที่ดีของบุคลากรทำให้บุคลากรมีความและจงรักภักดีต่อองค์กร ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความสำเร็จขององค์กรในระยะยาว (ธิดา สุขใจ, 2548) เป็นความสามารถในการตอบสนองความต้องการ หรือทำให้เกิดความพึงพอใจอันเนื่องมาจากความสามารถในการตอบสนองความต้องการดังกล่าว สิ่งใดก็ตามที่สามารถทำให้เกิดความพึงพอใจขึ้นมาได้ อาจถือว่าเป็นสิ่งล่อใจและสิ่งจูงใจ (Incentive) ซึ่งจะกลายเป็นเป้าหมาย (Goal) ที่บุคคลแสวงหาในองค์กร สิ่งจูงใจหรือเป้าหมายนี้อาจเป็นสิ่งจูงใจ หรือเป้าหมายทางปฏิฐานหรือทางบวก (Positive) หรืออาจเป็นสิ่งจูงใจหรือเป้าหมายทางนิเสธหรือทางลบ (Negative) (สร้อยตระกูล (ติวานนท์) อรรถมานะ, 2550) และแรงจูงใจ คือสิ่งที่อยู่ภายในตัวบุคคลเป็นแรงขับ เป็นพลังของแต่ละคนที่ทำให้กระทำอย่างใดอย่างหนึ่งจนสำเร็จโดยมีกระบวนการเกิดจากการที่มนุษย์ทุกคนมีความคาดหวัง ความต้องการ (Needs) และเป้าหมายในชีวิต ทำให้เกิดแรงขับ (Drive) เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย (Goals) เพราะฉะนั้นแรงจูงใจจึงมีอิทธิพลในการกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมาทิศทางใดทิศทางหนึ่ง และรักษาพฤติกรรมนั้นไว้เพื่อให้ตนเองนั้นได้สิ่งที่คาดหวังหรือต้องการ (สุชาติ สุขบำรุงศิลป์, 2553)

ดังนั้น แรงจูงใจในการทำงาน จึงหมายถึง พลังทั้งจากภายในและภายนอกซึ่งช่วยกระตุ้นพฤติกรรมให้บุคคลทำในสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จตามเป้าหมายด้วยความเต็มใจ และกระตุ้นหรือชักนำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองต้องการ จะทำให้มีความสุขในการกระทำสิ่งต่าง ๆ เพราะมีความพึงพอใจโดยตัวของเขาเอง ไม่ได้หวังรางวัลหรือคำชม

แรงจูงใจจึงมีประโยชน์หลายอย่างทั้ง เสริมสร้างกำลังใจในการปฏิบัติงานให้แต่ละบุคคลในองค์กร ส่งเสริมและเสริมสร้างสามัคคีธรรมในหมู่คณะ สร้างขวัญและกำลังใจที่ดีในการปฏิบัติงาน แก่ผู้ปฏิบัติงานในองค์กร ช่วยเสริมสร้างให้เกิดความจงรักภักดีต่อองค์กร ช่วยทำให้การควบคุมดำเนินไปด้วยความราบรื่นอยู่ในกรอบแห่งระเบียบวินัย และมีศีลธรรมอันดีงาม ลดอุบัติเหตุและอันตรายในการปฏิบัติงาน เกื้อกูลและจูงใจให้สมาชิกขององค์กรเกิดความคิดสร้างสรรค์ในกิจการต่าง ๆ ในองค์กร ทำให้เกิดศรัทธาและความเชื่อมั่นในองค์กรที่ตนปฏิบัติงานอยู่ ทำให้เกิดความสุขกาย สุขใจ ในการทำงาน และก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน (สุพัตรา สุภาพ, 2541)

3. ปัจจัยจูงใจเชิงพุทธ

แรงจูงใจในทางพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏก็คือ อิทธิบาท 4 (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย) ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดมุ่งไป) วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) จากองค์ประกอบดังกล่าวสามารถได้ความหมายได้ดังนี้

ฉันทะ (ความพอใจ) หมายถึง ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549) เพื่อความสำเร็จในการทำงานของบุคคล ซึ่งมีความหมายคล้ายกันคือ การที่บุคคลสามารถทำงานได้เสร็จสิ้นและประสบความสำเร็จอย่างดี เป็นความสามารถในการแก้ไขปัญหาต่างๆ การรู้จักป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น เมื่อผลงานสำเร็จจึงเกิดความรู้สึกพึงพอใจและปลื้มปิติในผลสำเร็จของงานนั้นๆ (Herzberg, Frederick and others, 1959) เป็นความรู้สึกรักชอบยินดีเต็มใจ หรือมีเจตคติที่ดีของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความพอใจจะเกิดเมื่อได้รับตอบสนองความต้องการ ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ ความพึงพอใจเป็นเรื่องเกี่ยวกับอารมณ์ ความรู้สึก และทัศนคติของบุคคล อันเนื่องมาจากสิ่งเร้าและสิ่งจูงใจ โดยอาจเป็นไปในเชิงประเมินค่าว่าความรู้สึกหรือทัศนคติต่อสิ่งเหล่านั้นเป็นไปในทางลบหรือบวก (อุทัยพรรณ สุดใจ, 2545) สิ่งที่จะควรจะเป็นไปตามความต้องการ ความพึงพอใจเป็นผลของการแสดงออกของทัศนคติของบุคคลอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นความรู้สึกเอนเอียงของจิตใจที่มีประสบการณ์ที่มนุษย์เราได้รับอาจจะมากหรือน้อยก็ได้ และเป็นความรู้สึกที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ (กชกร เปาสุวรรณ และคณะ, 2550) เป็นความรู้สึกส่วนตัวของบุคคลในการปฏิบัติงาน ซึ่งรวมไปถึงความพึงพอใจเป็นความรู้สึกส่วนตัวของบุคคลในการปฏิบัติงาน ซึ่งรวมไปถึงความพึงพอใจในสภาพแวดล้อมทางกายภาพด้วย การมีความสุขที่ทำงานร่วมกับคนอื่นที่เข้ากันได้มีทัศนคติที่ดีต่องานด้วยได้กล่าวถึง(Applewhite, P. B., 1965) และยังหมายถึงสภาพหรือระดับความพึงพอใจที่เป็นผลมาจากความสนใจและเจตคติของบุคคลที่มีต่องาน (Good, C. V., 1973)

ดังนั้นฉันทะ (ความพอใจ) จึงหมายถึง ความต้องการที่จะทำงานนั้นให้ประสบความสำเร็จอย่างดี ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เมื่อผลงานสำเร็จจึงเกิดความรู้สึกพึงพอใจและปลื้มปิติในผลสำเร็จของงานนั้นๆ

วิริยะ คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549) ถือเป็นความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self-actualization)

เนื่องจากเป็นความต้องการสูงสุดของแต่ละบุคคล เช่น ความต้องการที่จะทำทุกสิ่งทุกอย่างได้สำเร็จ ความต้องการทำทุกอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง (Maslow, Abrah, 1970) เป็นแรงจูงใจซึ่งกำหนดทิศทางการกระทำเพื่อให้ได้ตามค่านิยมของตน คือคาดหวังว่าจะได้ตามค่านิยม เป็นแรงจูงใจให้บุคคลใช้ความพยายามกระทำให้สำเร็จ และความสำเร็จของงานเกิดจากความพยายามบวกกับความสามารถของตนด้วย (Vroom, H Victor, 1964) เพื่อให้ได้รับการยอมรับนับถือ ซึ่งการยอมรับนับถือจะแฝงอยู่กับความสำเร็จในงานด้วย(Herzberg, Frederick and others, 1959) เช่นเดียวกันก็ถือเป็นความต้องการประสบความสำเร็จ (nAch) ซึ่งบุคคลจะแสวงหาแนวทางเพื่อก้าวไปข้างหน้าจะใช้ความพยายามเพื่อบ่มไปสู่ความสำเร็จ และจะมีความรับผิดชอบในการแก้ปัญหาต่างๆ (McClelland, David C, 1961)

ดังนั้นวิริยะ (ความเพียร) จึงหมายถึง ความขยันหมั่นเพียร ประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน ไม่ท้อถอยเพื่อบ่มไปสู่ความสำเร็จ และความสำเร็จของงานนั้นก็เกิดจากความพยายามบวกกับความสามารถของตนด้วย

จิตตะ (ความคิดมุ่งไป) หมายถึง ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝั ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศหัวใจให้แก่สิ่งที่ทำ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549) ถือเป็นความรับผิดชอบซึ่งหมายถึง ความพึงพอใจที่เกิดขึ้นจากการได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบงานใหม่ ๆ และมีอำนาจในการรับผิดชอบได้อย่างเต็มที่ โดยไม่มีการตรวจสอบหรือควบคุมอย่างใกล้ชิด (Herzberg, Frederick and others, 1959) เป็นคุณลักษณะของบุคคลซึ่งแสดงออกโดยมีความสนใจ เอาใจใส่ตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายด้วยความพากเพียร พยายาม อดทนต่ออุปสรรคใด ๆ ที่ขัดข้อง มีการวางแผนงานอย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้(ขวัญฤดี ขำสอนสัตย์, 2542) จะเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้บุคคลปฏิบัติงานอย่างสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมจรรยาและตามกฎเกณฑ์ของสังคม แม้ว่าจะไม่มีการใช้อำนาจในการบังคับควบคุมก็ตาม (ลักขณา สะแกคุ้ม, 2543)

ดังนั้น จิตตะ (ความคิดมุ่งไป) หมายถึง ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝั ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศหัวใจให้แก่สิ่งที่ทำ เอาใจใส่ตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมาย มีการวางแผนงานอย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) หมายถึง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผล และตรวจสอบข้อสงสัยหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิถีแก้ไขปรับปรุง(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549) เป็นกิจกรรมที่มีขึ้นเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากที่ได้ทำการตรวจสอบไปแล้ว การปรับปรุงอาจเป็นการแก้ไขปรับปรุงแบบเร่งด่วน เฉพาะหน้า หรือการค้นหาคำสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาซ้ำรอยเดิม การปรับปรุงอาจนำไปสู่การกำหนดมาตรฐานของวิธีการทำงานต่างไปจากเดิม เมื่อมีการดำเนินงานตามวงจร PDCA ในรอบใหม่ ข้อมูลที่ได้จากการปรับปรุงจะช่วยให้การวางแผนมีความสมบูรณ์และมีคุณภาพเพิ่มขึ้นด้วย (ปิ่นมณี ขวัญเมือง, 2557)

ดังนั้น วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) หมายถึง การหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อสงสัยหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิถีแก้ไขปรับปรุง และหรือการจัดทำมาตรฐานใหม่ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของการยกระดับคุณภาพ

4. ปัจจัยค้ำจุน

ปัจจัยค้ำจุนไม่ใช่สิ่งจูงใจให้คนทำงาน หรือไม่มีคุณค่าในด้านการจูงใจคนแต่เป็นปัจจัยที่มีส่วนสร้างความพอใจแก่บุคคลที่ทำงาน หรือการป้องกันมิให้เกิดความไม่พึงพอใจในงานมีส่วนทำให้การทำงานสุขสบายมากขึ้น ถือได้ว่าเป็นเพียงมาตรการหนึ่งในการสนองความต้องการของคน ไม่ใช่สิ่งที่จะก่อให้เกิดแรงจูงใจ

ให้บุคคลทำงาน ถ้าหากว่าภาวะแวดล้อมที่ได้จัดไว้ดีเพียงพอแล้ว ก็เป็นการสนองความต้องการของคนในการทำงานเท่านั้น(Herzberg, Frederick and others, 1959)

1. องค์ประกอบของปัจจัยค้ำจุน

ปัจจัยค้ำจุน (Maintenance Factor) หรืออาจเรียกว่า ปัจจัยสุขอนามัย ซึ่งหมายถึง ปัจจัยที่จะค้ำจุนให้แรงจูงใจในการทำงานของบุคคลมีอยู่ตลอดเวลา ถ้าไม่มีหรือมีในลักษณะไม่สอดคล้องกับบุคคลในองค์การบุคคลในองค์การจะเกิดความไม่ชอบงานขึ้น และปัจจัยที่มาจากภายนอกบุคคล ได้แก่

จากการศึกษาสามารถสรุปองค์ประกอบของบรรยากาศองค์การได้ดังตารางต่อไปนี้

องค์ประกอบของปัจจัยค้ำจุน	Herzberg (1959)	Glimmer (1971)	French (1982)	สุนันทา เล่าหันทน์	Locke (1976)	ความถี่
เงินเดือนและผลตอบแทนอื่น	✓	✓	✓	✓	✓	5
โอกาสที่จะได้รับความก้าวหน้าในอนาคต	✓	✓	✓	✓	✓	5
สถานะของอาชีพ	✓	✓	✓	✓	✓	5
สภาพการทำงาน	✓	✓	✓		✓	4
ความมั่นคงในการทำงาน	✓	✓	✓	✓		4

ในการศึกษาครั้งนี้ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตในการทำงานนั้นใช้ปัจจัยค้ำจุน (Hygiene Factors) เป็นองค์ประกอบที่ไม่ได้เกี่ยวกับตัวงานโดยตรง แต่มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน (Extrinsic Factors) เป็นปัจจัยที่ไม่ใช่สิ่งจูงใจ แต่สามารถทำให้บุคคลกรพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจที่จะปฏิบัติงานได้ มีอยู่ 5 องค์ประกอบคือ 1) เงินเดือนและผลตอบแทนอื่น 2) โอกาสความก้าวหน้าในอนาคต 3) สถานะของอาชีพ 4) สภาพการทำงาน 5) ความมั่นคงในการทำงาน

2. ความหมายของปัจจัยค้ำจุนตามองค์ประกอบ

1) เงินเดือนและผลตอบแทนอื่น มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

เงินเดือนและผลตอบแทนอื่น หมายถึง เงินเดือนและการเลื่อนขั้นเงินเดือนในหน่วยงานนั้นๆ เพื่อให้เป็นที่พอใจของบุคลากรในการทำงาน(Herzberg, Frederick and others, 1959) นอกจากนั้นยังหมายถึง ค่าจ้างหรือรายได้จะมีความสัมพันธ์กับเงินซึ่งผู้ปฏิบัติงานมักจะจัดอันดับค่าจ้างนี้ไว้ในอันดับเกือบสูง แต่ก็ยังให้ความสำคัญน้อยกว่าโอกาสก้าวหน้าในการทำงาน และความมั่นคงปลอดภัย องค์ประกอบนี้มักจะก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจมากกว่าความพึงพอใจ ผู้ชายจะเห็นค่าจ้างเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าผู้หญิง และผู้ที่ปฏิบัติงานในโรงงานจะเห็นว่า ค่าจ้างมีความสำคัญสำหรับเขามากกว่าผู้ที่ปฏิบัติงานในสำนักงาน หรือหน่วยงานของรัฐบาล นอกจากนั้นยังได้อธิบายเกี่ยวกับผลตอบแทนที่ได้รับจากการทำงานเพิ่มเติมว่า หมายถึง เงินบำเหน็จตอบแทนเมื่อออกจากงาน การบริการและการรักษาพยาบาล สวัสดิการอาหาร ที่อยู่ วันหยุดพักผ่อนต่างๆ (Glimmer, E, 1971) และสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า เงินเดือน ได้แก่ จำนวนเงินที่ได้รับความยุติธรรมและความทัดเทียมกันของรายได้และวิธีการจ่ายเงินขององค์การ (Locke. E.A., 1976) เนื่องจากว่าเงินเดือนหรือค่าจ้างเป็นธรรมหรือเป็นไปตามหลักงานมากเงินมากจะก่อให้เกิดความพึงพอใจในการทำงาน (French, S, 1982) ดังนั้นการให้เงินและรางวัลที่เกี่ยวกับเงินนั้น จากการศึกษางานวิจัยในปัจจุบันยังสรุปได้ไม่

ชัดเจนเกี่ยวกับความสำคัญของเงินที่มีต่อแรงจูงใจ เพียงแต่ชี้แนะว่าเงินเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความไม่พอใจมากกว่าที่จะเป็นแรงจูงใจ แต่คนส่วนมากก็ยังให้คุณค่าเงินไว้สูง (สุนันทา เลาहनันท์, 2541)

สรุป เงินเดือนและผลตอบแทนอื่น หมายถึง ค่าจ้างหรือรายได้ ผลตอบแทนที่ได้รับจากการทำงาน ทั้งเงินบำเหน็จตอบแทนเมื่อออกจากงาน การบริการและการรักษาพยาบาล สวัสดิการอาหาร ที่อยู่ วันหยุดพักผ่อนต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความพึงพอใจในการทำงานและมีผลต่อแรงจูงใจ

2) โอกาสความก้าวหน้าในอนาคต มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

โอกาสความก้าวหน้าในอนาคต หมายถึง การได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น การได้สิ่งตอบแทนจากความสามารถในการทำงานของเขา (Glimmer, E., 1971) มีโอกาสได้ขึ้นค่าจ้าง เงินเดือน และเพิ่มพูนคุณวุฒิ (French, S, 1982) นอกจากการที่บุคคลได้รับการแต่งตั้งเลื่อนตำแหน่งภายในหน่วยงานแล้ว ยังหมายถึง สถานการณ์ที่บุคคลสามารถได้รับความก้าวหน้าในทักษะวิชาชีพด้วย (Herzberg, Frederick and others, 1959) การเปิดโอกาสให้เจริญก้าวหน้าทางด้านส่วนตัว การได้มีโอกาสเข้าร่วมการฝึกอบรมการศึกษา การหมุนเวียนงาน และการสร้างประสบการณ์จากการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ล้วนเป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน (สุนันทา เลาहनันท์, 2541)

3) สถานะของอาชีพ มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สถานะของอาชีพ หมายถึง อาชีพนั้นเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคมที่มีเกียรติ และศักดิ์ศรี (Herzberg, Frederick and others, 1959) งานที่ทำมีความสัมพันธ์กับความรู้ความสามารถของผู้ปฏิบัติงาน หากได้ทำงานตามที่เขานัด หรือตามความสามารถ เขาจะเกิดความพอใจ คนที่มีความรู้สูงมักจะรู้สึกชอบงาน เพราะองค์ประกอบนี้มาก (Glimmer, E. 1971) นอกจากนั้นยังหมายถึงการให้การยกย่องสถานภาพบุคคลทุกคน ไม่ว่าอยู่ในฐานะอะไร ต้องการได้รับการยอมรับจากกลุ่ม และจากผู้บังคับบัญชาเหมือนกันหมดทุกคน แต่การยกย่องชมเชยต้องทำด้วยความจริงใจ และผลของการปฏิบัติงานจะต้องสูงกว่าเกณฑ์เฉลี่ย รวมทั้งการให้ความรับผิดชอบมากขึ้น และการให้อำนาจเพิ่มขึ้น การได้เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง การให้อำนาจและการมอบหมายความรับผิดชอบ เป็นเครื่องมือในการจูงใจคนปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สุนันทา เลาहनันท์, 2541) และยังสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า การได้รับการยอมรับนับถือเป็นการได้รับค่ายกย่องชมเชย ในผลสำเร็จของงาน การกล่าววิจารณ์การทำงาน และความเชื่อถือในผลงาน (Locke. E.A., 1976)

4) สภาพการทำงาน มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สภาพการทำงาน หมายถึง สภาพทางกายภาพของงาน เช่น แสงเสียง อากาศ ชั่วโมงการทำงาน รวมทั้งลักษณะของสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น อุปกรณ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ อีกด้วย (Herzberg, Frederick and others, 1959) และยังหมายถึง ห้องอาหาร ห้องน้ำ ห้องสุขา (Glimmer, E. 1971) เช่นเดียวกับกับ Locke ที่กล่าวว่าสภาพการทำงาน ได้แก่ ชั่วโมงการทำงาน ช่วงเวลาพัก เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำงาน อุณหภูมิ การถ่ายเทอากาศ ท่าเลที่ตั้งและรูปแบบการก่อสร้าง ของอาคารสถานที่ทำงาน (Locke. E.A. 1976)

5) ความมั่นคงในการทำงาน มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ความมั่นคงในการทำงาน หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อความมั่นคงในการทำงาน ความยั่งยืนของอาชีพ หรือความมั่นคงขององค์กร (Herzberg, Frederick and others, 1959) และยังหมายถึง การได้ทำงานตามหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ การได้รับความเป็นธรรมจากผู้บังคับบัญชา คนที่มีพื้นฐานความรู้ หรือขาดความรู้ย่อมเห็นว่า ความมั่นคงในการทำงานมีความสำคัญต่อเขามาก แต่คนที่มีความรู้สูงจะรู้สึกว่าไม่มีความสำคัญมากนัก และคนที่มียศอายุมากขึ้น จะมีความต้องการความมั่นคงในการทำงานสูงขึ้น (Glimmer, E., 1971) นอกจากนั้นยังหมายถึง การให้ความมั่นคงและความปลอดภัย ความกลัวในสิ่งต่าง ๆ เช่น การไม่ให้งานทำ การสูญเสียตำแหน่ง เป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในจิตใจของคน ความต้องการในเรื่องความมั่นคงปลอดภัยจึง

สำคัญ แต่ต้องคำนึงด้วยว่าความมั่นคงปลอดภัยมากน้อยเท่าใด จึงเป็นตัวกระตุ้นที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน (สุนันทา เลาหนันท์, 2541)

5. สรุป

ปัจจัยจิตใจหรือแรงจูงนั้นเป็นพลังผลักดันให้คนมีพฤติกรรม และยังกำหนดทิศทางและเป้าหมายของพฤติกรรมนั้นด้วย คนที่มีแรงจูงใจสูงจะใช้ความพยายามในการกระทำไปสู่เป้าหมายโดยไม่ลดละแต่คนที่มีแรงจูงใจต่ำจะไม่แสดงพฤติกรรมหรือไม่ก็ล้มเลิกการกระทำก่อนบรรลุเป้าหมาย นอกจากแรงจูงใจตามทฤษฎีทางตะวันตกแล้วยังปรากฏแรงจูงใจในทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งแรงจูงใจในทางพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏก็คือ อิทธิบาท 4 (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย) อันประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดมุ่งไป) วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) และปัจจัยค้ำจุนไม่ใช่สิ่งจูงใจให้คนทำงาน หรือไม่มีคุณค่าในด้านการจูงใจคนแต่เป็นปัจจัยที่มีส่วนสร้างความพอใจแก่บุคคลที่ทำงาน การมีโอกาสได้ขึ้นค่าจ้าง ขึ้นเงินเดือน การได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น การได้สิ่งตอบแทนจากความสามารถในการทำงาน การได้เพิ่มพูนคุณวุฒิมีความก้าวหน้าในทักษะวิชาชีพ มีโอกาสเข้าร่วมการฝึกอบรมการศึกษาดูงาน การหมุนเวียนงาน และการสร้างประสบการณ์จากการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ด้วย

การประกอบอาชีพที่เป็นที่ยอมรับนับถือของสังคมมีเกียรติ และศักดิ์ศรี งานที่ทำความสัมพันธ์กับความรู้ความสามารถของตน การได้รับการยอมรับจากกลุ่ม และจากผู้บังคับบัญชา การให้ความรับผิดชอบมากขึ้น และการให้อำนาจเพิ่มขึ้น การได้รับค่าตอบแทนในผลสำเร็จของงาน การกล่าววิจารณ์การทำงาน และความเชื่อถือในผลงาน สภาพแวดล้อมทางกายภาพของงานทั้ง แสง เสียง อากาศ ชั่วโมงการทำงาน รวมทั้งลักษณะของสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ทั้งอุปกรณ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ ห้องอาหาร ห้องน้ำ ห้องสุขา ทำเลที่ตั้ง และรูปแบบการก่อสร้าง ของอาคารสถานที่ทำงาน ความมั่นคงในการทำงาน ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อความมั่นคงในการทำงาน ความยั่งยืนของอาชีพ หรือความมั่นคงขององค์กร รวมทั้งการได้ทำงานตามหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ การได้รับความเป็นธรรมจากผู้บังคับบัญชา รู้สึกมีความปลอดภัยจากความกลัวในสิ่งต่าง ๆ ทั้งการไม่ให้งานทำ การสูญเสียตำแหน่งด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กชกร เปาสุวรรณ และคณะ. (2550) *ความคาดหวังและความพึงพอใจต่อการมาศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์พิษณุโลก*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
- ขวัญฤดี ขำสอนสัตย์. (2542). *การศึกษาพฤติกรรมการรับผิดชอบต่อของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล*. ปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ชาญศิลป์ วาสนุมา. (2546) *แรงจูงใจและความต้องการความสมหวังในชีวิตของการเป็นคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน*. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชาญเดช วีรกุล. (2552). *ความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานกับขวัญในการปฏิบัติงานของบุคลากรสังกัดสำนักงานการตรวจเงินแผ่นดินภูมิภาคที่ 5 (จังหวัดอุบลราชธานี)*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทั่วไป บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- ธิดา สุขใจ. (2548). *แรงจูงใจในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ: ศึกษากรณีส่วนโรงงานฟอกย้อม 2 บริษัท ยูเนี่ยนอุตสาหกรรมสิ่งทอ จำกัด (มหาชน)*. ปัญหาพิเศษรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ปิ่นมณี ขวัญเมือง. (2557) "หลักอิทธิบาท 4 : เส้นทางสู่ความสำเร็จ. *วารสารเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม*. 13(3), 1-7.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- ลักขณา สะแกคุ้ม. (2543). *การเพิ่มความรับผิดชอบต่อในเยาวชนกระทำผิดโดยใช้กระบวนการปรึกษาแบบกลุ่มตามแนวคิดของ Glasser*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จิตวิทยาการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศุภลักษณ์ ตรีสุวรรณ. (2548). *แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของพนักงานบริษัท เอช อินชัวร์นซ์ จำกัด*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทั่วไป บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
- ศิริพร จันทศรี. (2550). *การศึกษาแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักบริหารงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ที่มีระดับการรับรู้ความสามารถของตนเองแตกต่างกัน*. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สร้อยตระกูล (ตวยานนท์) อรรถมานะ. (2550). *พฤติกรรมองค์กร*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุชาดา สุขบำรุงศิลป์. (2553). *แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนวิศวกรรมแหลมฉบังจังหวัดชลบุรี*. งานนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุนันทา เลहनันท์. (2541). *การพัฒนาองค์กร*. กรุงเทพมหานคร: ดี.ดี.บุ๊คส์ไตร์.
- สุพัตรา สุภาพ. (2541). *จับใจคน จับใจงาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

อุทัยพรรณ สดใจ. (2545). *ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการที่มีต่อการให้บริการขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย จังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาประยุกต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

Applewhite, P. B. (1965). *Organization Behavior Englewood Cliffs*. New York: Prentice Hall.

French, S. (1982). *Sequencing and Scheduling: An Introduction to the Mathematics of the Job-shop*. John Wiley and Sons, New York.

Glimmer, E. (1971). *A Glimmer of their own beauty: Black sounds of the twenties*. n.p.

Good, C. V. (1973). *Dictionary of Education*. 3rd ed. New York: McGraw-Hill book Co.

Herzberg, Frederick and others. (1959). *The Motivation to work*. New York: John Wiley and Sons.

Locke. E.A. (1976). *The Nature and Causes of Job Satisfaction in Marvin D. Dinette Edition. Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Chicago: Ran McNally.

Maslow, Abraham. (1970). *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row Publishers.

McClelland, David C. (1961). *The Achieving Society*. New York: D. Van Nostrand Company Inc.

Vroom, H Victor. (1964). *Work and Motivation*. Now York: Wiley and Sons Inc.

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์
อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

An application of the four paths of accomplishment in the learning and
teaching management of the students in the primary school in the 5th
grade of Bantoom School, Banchan Sub-district, Bandung District,
Udonthani Province

พระมหาชินกฤต จิรวโส

Phra Maha Chinnakrit Jirawanso

บุญส่ง ลินธุ์นอก

Bunsong Sinnok

ประภาภรณ์ ภูขาว

Praphaporn Phukhao

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campus

E-mail: chinnakrit76@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวทางการนำหลักอิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานของผู้บริหารและจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ดำเนินการวิจัยโดยการศึกษเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูล 25 คน นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา จากผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมของอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี มีการใช้ ฉันทะ และวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้นักเรียนมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งจิตตะและวิมังสาเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้น การที่ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งความคิดเห็นและการกระทำภายในสถานการณ์ที่กำหนด ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีการวางแผนการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาาร่วมกัน เกิดการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: อิทธิบาท 4, การประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4, การจัดการเรียนการสอน

Abstract

This research article has objective is to analyze the application of the Four Paths of Accomplishment in the learning and teaching management of the students in the primary school in the 5th grade of Ban Toom school, Ban Chan sub-district, Ban Dung district, Udon Thani province with its objective to analyze the applicative approach of the Four Paths of Accomplishment in the learning and teaching management of the students in the mentioned school. This research was conducted through the study of the documents and related literatures: Tipiṭaka, Buddhist academic documents and the in-depth interview of 25 key informants and the results of research is reported by the descriptive analysis. The result of research are found that the application of the Four Paths of Accomplishment in the learning and teaching management of the students in the school is to apply the aspiration (Chanda) and effort (Viriya) for practices in order to encourage people to be able to cope with the problems and obstacles with the people participation in providing both visions and works in the determined situations and the members in a group joined one another to make the plan, experience exchange, co-learning and applying in learning effectively.

Keywords: Application, The four paths, Learning and teaching management

1. บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 อยู่ในห้วงเวลาของการปฏิรูปประเทศเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานหลายด้านที่สั่งสมมานาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้สรุปจริยธรรมของเยาวชนที่น่าสนใจไว้ ดังนี้ ปัญหานักเรียนขาดระเบียบวินัยและย่อหย่อนในด้านจริยธรรมการแต่งกายไม่เรียบร้อย การทะเลาะวิวาทและการติดยาเสพติดให้โทษอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม ทั้งยังขาด การเอาใจใส่ดูแลและให้คำแนะนำอบรมสั่งสอนจากผู้ปกครอง ครูอาจารย์ผู้ที่มีความเข้าใจทางจริยธรรมเท่าที่ควร การพัฒนาการศึกษาให้ได้ตามแนวทางมาตรฐานการศึกษาชาตินั้นทำได้ยาก แต่นับเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง สามารถทำได้และมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ เพราะเป็นเรื่องที่อยู่ในใจของคนทุกคน ดังจะเห็นได้จากตั้งแต่ปี 2544 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้การ สนับสนุนคณะนักวิจัยหลักจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการดำเนินงานวิจัยของเยาวชนเกี่ยวกับ ปัญหานักเรียนขาดระเบียบวินัย การย่อหย่อนในด้านจริยธรรม การแต่งกายไม่เรียบร้อย การทะเลาะวิวาท และการติดยาเสพติดให้โทษเนื่องจากขาดการเอาใจใส่ดูแลและให้คำแนะนำอบรมสั่งสอนจากผู้ปกครอง ครูอาจารย์ และผู้ที่มีความเข้าใจทาง จริยธรรมเท่าที่ควร การพัฒนาการศึกษาให้ได้ตามแนวทางมาตรฐานการศึกษาชาตินั้นทำได้ยาก แต่นับเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง ดังจะเห็นได้นับจาก 2544 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้การ สนับสนุนคณะนักวิจัยหลักจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการดำเนินงานวิจัยเพื่อแสวงหา ยุทธศาสตร์ แนวทางและรูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ภายใต้ชื่อว่า “รูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนด้วยการวิจัยและพัฒนา” เป็นโครงการที่อยู่ในความสนใจ ของผู้บริหารทั้งหลายที่ต้องทำหน้าที่ในการพัฒนาโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพตามมาตรฐานการศึกษาชาติ โดยผู้บริหารคือกลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทในการดำเนินงาน กระบวนการรูปแบบดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการศึกษาที่สามารถสร้างพัฒนาการ

เรียนรู้ทั้งโรงเรียน เพื่อเป็นเครื่องมือในการ ปรับเปลี่ยนรากฐานความรู้ในการพัฒนาทางการศึกษาให้มีทั้ง ประสิทธิภาพและประสิทธิผล (ทีศนา แคมมณี, 2549)

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรม พบว่า การจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียน การสำรวจ ปัญหาจริยธรรมที่ต้องการของนักเรียนทั้งระยะสั้นและระยะยาวยังไม่เอื้อต่อการส่งเสริมจริยศึกษา ครูอาจารย์ ส่วนใหญ่มีแนวคิดและทัศนคติ ในเรื่องระเบียบต่างๆ ของโรงเรียนไม่ตรงกันจากสภาพการณ์ทางสังคมโลกที่ เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมี รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการจึงได้กำหนดนโยบาย การปฏิรูป การศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการให้มีจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ องค์การแห่งการเรียนรู้ และสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น ให้ถึงจุดหมายสูงสุดที่กำหนดไว้ คือ เพื่อให้ ประชาชนมีศักยภาพในการ พัฒนาตนเอง ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แนวคิดข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำ ได้อย่างยิ่ง ผู้นำในองค์การทาง การศึกษาในระดับสถานศึกษา คือ ผู้บริหารโรงเรียนจำเป็นต้องมีคุณลักษณะ ของผู้นำ ที่ เอื้อต่อการบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ นอกจากนั้น ผู้บริหารต้องมีคุณธรรมหรือการมีหลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการบริหารจัดการศึกษา ซึ่งได้แก่ หลักธรรมในการ ครองตน หลักธรรมในการครองคน และหลักธรรมในการครองงาน ซึ่งหลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการบริหารจัดการ การศึกษาที่ผู้บริหารโรงเรียนควร นำมาใช้ คือหลักอริยธำมะ 4 เป็นหลักธรรมที่จะนำพาบุคคลไปสู่ความสำเร็จ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบของอริยธำมะ 4 คือ ฉันทะ หมายถึง ความพึงพอใจ วิริยะ หมายถึง ความ เพียรพยายาม จิตตะ หมายถึง ความมุ่งมั่นเอาใจใส่ และวิมังสา หมายถึง ความใคร่ครวญในงานที่ทำ ซึ่ง ผู้บริหารที่ใช้อริยธำมะ 4 (พระราชมุนี, 2526) เป็นหลักธรรมในการบริหารย่อมจะกลายเป็นศูนย์รวมใจรวม งานและสามารถจัดการให้งานบรรลุผลไปได้ด้วยดี

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์หลักอริยธำมะ 4 ประการ ในการ เรียน การสอน ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านตุม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัด อุดรธานี เพื่อทราบถึงแนวทางในการใช้หลักอริยธำมะ 4 ในการบริหารงานของผู้บริหารและใช้ส่งเสริมการ จัดการการเรียนรู้ของนักเรียน และนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน และหลักอริยธำมะ 4 คือ หลักธรรมหนึ่ง ที่จะช่วยให้การบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียน การจัดการเรียน การสอนของครู และการเรียนของ นักเรียน บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาหลักอริยธำมะ 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

2.2 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและเสนอแนวทางการประยุกต์หลักอริยธำมะ 4 ในการจัดการเรียน การสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านตุม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์หลักอริยธำมะ 4 ที่ใช้ในการจัดการเรียน การสอนและข้อมูลเกี่ยวกับหลักอริยธำมะ 4 ในพระไตรปิฎก เอกสาร งานวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง จากผู้ให้ข้อมูลจำนวน 25 คน โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลอย่าง เฉพาะเจาะจง คือ ผู้บริหารโรงเรียนบ้านตุม จำนวน 3 คน ครูสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน 8 คน นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 14 คน จากนั้นได้นำข้อมูลมาจัดกลุ่ม วิเคราะห์หาความ เชื่อมโยงตามวัตถุประสงค์การวิจัย และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนา

4. สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ใช้ในการจัดการเรียนรู้ไว้เป็น 4 ด้าน สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

4.1 ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 สำหรับผู้บริหาร

ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ ในการบริหารในสถานศึกษา ผู้บริหารได้นำหลักอิทธิบาทธรรม 4 มาใช้ในการบริหารงาน ผู้บริหารสถานศึกษา ได้แนะนำให้บุคลากรในสถานศึกษาให้รู้จักนำหลักอิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนให้เกิดผลสัมฤทธิ์ โดยเฉพาะ คือข้อที่ 1 ฉันทะ ให้มีความรักและพอใจในการสอน เมื่อมี ฉันทะ แล้วงานในแต่ละด้านก็สำเร็จลุล่วง งานมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ ในการบริหารงาน ทำให้ผู้บริหารเกิดความรักในงาน ทำให้ประสบผลสำเร็จ ด้านการบริหารโรงเรียนได้อย่างดีเยี่ยม

วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม การบริหารงานในสถานศึกษา ผู้บริหารได้ใช้ความวิริยะอุตสาหะ เพื่อจะบริหารงานและแก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี มีการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 คือ ข้อที่ 2 วิริยะ ความเพียรพยายามในการบริหารงาน ทั้งยังแนะนำบุคลากรในสถานศึกษา ให้มีความหมั่นเพียรในการสอน การทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ วิธีการทำให้เกิดความเพียรพยายามในการทำงานให้สำเร็จ คือ ต้องสร้างความพอใจในการบริหารงานเป็นเบื้องต้นเสียก่อน เมื่อมีความพอใจ รักใคร่ในงานที่ตนเองทำ ย่อมมีความเพียรพยายามเป็นลำดับต่อมา ผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 2 คือ วิริยะ เป็นเหตุให้งานในสถานศึกษามีความก้าวหน้า ผล คือ โรงเรียนได้รับการประเมินไปในทางที่ดี

จิตตะ คือ จิตใจที่มุ่งมั่น ไม่หั่นเห ส่ายไปส่ายมา การบริหารงานของผู้บริหาร ผู้บริหารมีความมุ่งมั่นในการบริหารงาน แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ทอดทิ้ง ไม่วางธุระปล่อยให้งาน หรือปัญหาค้างคา การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 3 คือ จิตตะ ทำให้งานของผู้บริหารสถานศึกษาสำเร็จลุล่วงไปได้ เพราะมีจิตใจที่มุ่งมั่น เอาใจใส่รับผิดชอบต่องาน ทำให้งานต่างๆ ไม่ค้างค้ำ ผู้บริหารสถานศึกษา ยังได้แนะนำให้บุคลากรในสถานศึกษาของตนมีความเอาใจใส่รับผิดชอบต่องานของตน ไม่ให้วางเฉยในธุระหน้าที่ ให้ทำด้วยความมุ่งมั่น จดจ่อ หากมีงานใดเกิดขึ้น และเป็นงานที่ต้องการอย่างเร่งด่วน ผู้บริหารสถานศึกษาก็เฝ้าระวังสนใจในการกำชับให้บุคลากรในสถานศึกษาของตนมุ่งมั่น ตั้งใจทำให้สำเร็จ ผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 3 คือ จิตตะ เป็นเหตุให้งานที่ทำสำเร็จตามเป้าหมาย ผลที่ได้คือความสำเร็จของงาน งานไม่ค้างคา

วิมังสา คือ หมั่นไตร่ตรอง ใคร่ครวญ หาเหตุและผลในสิ่งที่ทำ การบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารมีความคิด ความไตร่ตรองใคร่ครวญในงานที่ตนเองทำแล้ว จึงลงมือทำและสั่งการให้บุคลากรในสถานศึกษาของตนได้ทำ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 4 คือ วิมังสา ผู้บริหารสถานศึกษาได้หมั่นไตร่ตรอง พิจารณาเหตุผลในสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว จึงลงมือและสั่งการให้บุคลากรในสถานศึกษาของตนได้ดำเนินการตามขั้นตอน แก้ไขให้ถูกต้อง ไม่ขาดตกบกพร่องแล้ว จึงส่งไปตามคำสั่งของหน่วยงานหลัก ทั้งยังกำชับและแนะนำให้บุคลากรในสถานศึกษาของตน หมั่นใช้ความใคร่ครวญ พิจารณาหาเหตุและผลในงานที่ตนได้รับมอบหมายให้ถูกต้องสมบูรณ์ ไม่ขาดตกบกพร่อง เมื่อมีการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 4 คือ วิมังสา เป็นเหตุให้งานนั้นมีความถูกต้อง สมบูรณ์ ไม่ขาดตกบกพร่องแต่อย่างใด เป็นผลให้งานของผู้บริหารสถานศึกษานั้นเป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานต้นสังกัด ซึ่งเป็นผู้ออกคำสั่งงานนั้น

4.2 ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 สำหรับครูผู้สอน

ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ ในการสอน ความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ ครูมีความชอบใจ รักในการสอนแก่นักเรียน มีความชอบใจที่จะสอนให้นักเรียนให้มีความรู้ ความสามารถ รักและพอใจที่จะสอนนักเรียนให้มีทักษะ เมื่อปัญหาใดเกิดขึ้นในการสอนก็มีความพอใจที่จะแก้ให้ปัญหานั้นลุล่วงไปด้วยดี การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 1 คือ ฉันทะ ทำให้ครูเกิด

ความรู้สึกรักพอใจในการจัดกระบวนการเรียนการสอนแก่นักเรียน เมื่อครูมีความพอใจ รักในการจัดกระบวนการเรียนการสอนนักเรียนก็ย่อมได้รับผลจากความพอใจในการสอนของครู ครูรักในการจัดกระบวนการเรียนการสอน ทำให้การทำหน้าที่ของครูดำเนินไปอย่างเรียบง่าย นักเรียนก็ย่อมได้รับผลดีไปด้วย เมื่อมีการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 1 คือ ฉันทะ เป็นเหตุให้การจัดกระบวนการเรียนการสอนดำเนินไปได้อย่างเรียบง่าย ผลที่ได้รับ คือนักเรียนได้รับผลดี ในการจัดกระบวนการเรียนการสอนของครู

วิริยะ ความเพียรพยายามในการจัดกระบวนการเรียนการสอน ความเพียรพยายามในการทำหน้าที่ของครู ครูมีความเพียร มีความมุ่งมั่นบากบั่นที่จะจัดกระบวนการเรียนการสอนแก่นักเรียน อีกทั้งมีความมุ่งมั่นบากบั่นในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะจัดกระบวนการเรียนการสอนแก่นักเรียน การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 2 คือ วิริยะ ทำให้ครูเกิดความพากเพียรในการจัดกระบวนการเรียนการสอนแก่นักเรียน มีความมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการจัดการเรียนการสอน ทำให้กระบวนการเรียนการสอนดำเนินไปได้อย่างเรียบง่าย เป็นขั้นเป็นตอน ทำให้นักเรียนได้รับผลที่ดีของการเพียรพยายามในการจัดกระบวนการเรียนการสอนของครูนั้น เมื่อมีการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 2 คือ วิริยะ เป็นเหตุให้กระบวนการจัดการเรียนการสอนดำเนินไปอย่างเรียบง่าย มีขั้นมีตอน ผลที่ได้รับ คือนักเรียนได้รับผลที่ดีของการเพียรพยายามในการจัดกระบวนการเรียนการสอนของครูนั้น

จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ในการจัดกระบวนการเรียนการสอน การเอาใจจดจ่อในสิ่งที่ตนเองทำ ในงานที่ตนเองรับผิดชอบ ครูมีจิตจดจ่อในการจัดกระบวนการเรียนการสอนอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งเอาใจฝักใฝ่ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการจัดกระบวนการเรียนการสอน เมื่อใดที่ครูมีคาบเรียนก็ไม่ว่างธุระ จัดการดำเนินการเรียนการสอนให้เสร็จสิ้นเป็นคาบ ๆ ไป การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 3 คือ จิตตะ คือ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่ว่างธุระนี้ ทำให้ครูมีใจจดจ่ออยู่กับการจัดกระบวนการเรียนการสอน ทำให้การสอนเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีขั้นมีตอน นักเรียนก็ได้รับผลที่ดีจากการจัดกระบวนการเรียนการสอนนั้นไปด้วย เมื่อมีการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 3 คือ จิตตะ เป็นเหตุให้การจัดกระบวนการเรียนการสอนเป็นไปอย่างเรียบง่ายดีงาม ผลที่ได้รับ คือนักเรียนได้รับผลจากการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เรียบง่ายนั้นไปด้วย

วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในการจัดกระบวนการเรียนการสอน การหมั่นไตร่ตรองหาเหตุผลในสิ่งที่ทำนั้น ครูเมื่อจะดำเนินการเรียนการสอนจะพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งที่ทำ เมื่อใคร่ครวญดีแล้วจึงสั่งงานให้นักเรียนทำ งานที่มีการพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลดีแล้วจึงเป็นเหตุให้นักเรียนได้รับงานที่มีประสิทธิภาพ เมื่อนักเรียนลงมือปฏิบัติก็ย่อมได้รับประสิทธิผลที่ดี การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 4 คือ วิมังสา ความหมั่นไตร่ตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้นนี้ ทำให้ครูมีการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่มีความเรียบง่ายดีงาม สั่งงานที่มีประสิทธิภาพให้นักเรียน นักเรียนย่อมได้รับงานที่มีประสิทธิภาพเช่นกัน เมื่อมีการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 4 คือ วิมังสา เป็นเหตุให้ครูจัดกระบวนการเรียนการสอนได้อย่างเรียบง่ายดีงาม สั่งงานที่มีประสิทธิภาพ ผลที่ได้รับ คือนักเรียนได้รับงานที่มีประสิทธิภาพ เมื่อลงมือปฏิบัติย่อมได้รับประสิทธิผลที่ดี

4.2.1 สำหรับการเรียน การสอน

ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในการเรียน การสอน ความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ การจัดกระบวนการเรียน การสอนที่จัดไปตามหลักอิทธิบาทธรรม 4 ประการ ทำให้กระบวนการจัดการเรียน การสอน เป็นไปด้วยความเรียบง่ายดีงาม ไม่มีปัญหาใดๆ เกิดขึ้น เพราะ ฉันทะ มีความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ ปัญหาในการจัดกระบวนการเรียน การสอน จึงไม่เกิดขึ้น การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 1 คือ ฉันทะ เป็นเหตุให้

การจัดกระบวนการเรียน การสอนดำเนินไปได้อย่างเรียบร้อยดีงาม ผลที่ได้รับ คือ ผู้เรียนได้รับผลดีจากการจัดกระบวนการเรียน การสอนตามหลักอิทธิบาทธรรม ข้อ ฉันทะ ไปด้วย

วิริยะ ความเพียรพยายามในการจัดกระบวนการเรียน การสอน ความเพียรพยายามในการทำหน้าที่ มีความมุมานะบากบั่นในการจัดกระบวนการเรียน การสอนแก่ผู้เรียน การจัดกระบวนการเรียน การสอนที่อาศัยหลักอิทธิบาทธรรม 4 ประการนี้ ทำให้กระบวนการจัดการเรียน การสอนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ไม่มีปัญหาใดๆ เกิดขึ้น เพราะวิริยะ มีความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ ในหน้าที่ที่รับผิดชอบ ปัญหาจึงไม่เกิดขึ้น ทำให้ผู้เรียนได้รับผลดี การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 2 คือ วิริยะ เป็นเหตุให้การจัดกระบวนการเรียน การสอนดำเนินไปได้อย่างเรียบร้อยดีงาม ผลที่ได้รับ คือ ผู้เรียนได้รับผลดีจากการจัดกระบวนการเรียน การสอนตามหลักอิทธิบาทธรรม ข้อ วิริยะ ไปด้วย

จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ในการจัดกระบวนการเรียนการสอน การเอาใจจดจ่อในสิ่งที่ตนเองทำ ในงานที่ตนเองรับผิดชอบ การจัดกระบวนการเรียน การสอนที่ประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม 4 ประการนี้ ทำให้การจัดการเรียน การสอนเป็นไปอย่างเรียบร้อย ผู้เรียนก็ได้รับผลที่ดีจากการจัดกระบวนการเรียนการสอนนั้นไปด้วย ด้วยการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 3 คือ จิตตะ เป็นเหตุให้การจัดกระบวนการเรียน การสอนดำเนินไปได้อย่างเรียบร้อยดีงาม ผลที่ได้รับ คือ ผู้เรียนได้รับผลที่ดีจากการจัดกระบวนการเรียน การสอนตามหลักอิทธิบาทธรรม ข้อ วิริยะ ไปด้วย

วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในการจัดกระบวนการเรียน การสอน การหมั่นไตร่ตรองหาเหตุผลในสิ่งที่ทำนั้น ผู้สอนเมื่อจะดำเนินการเรียน การสอนจะพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งที่ทำเมื่อใคร่ครวญดีแล้วจึงสั่งงานให้ผู้เรียนทำ งานที่มีการพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลดีแล้วจึงเป็นเหตุให้ผู้เรียนได้รับงานที่มีประสิทธิภาพ เมื่อผู้เรียนลงมือปฏิบัติก็ย่อมได้รับประสิทธิผลที่ดี ด้วยการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 4 คือ วิมังสา เป็นเหตุให้ผู้สอนจัดกระบวนการเรียนการสอนได้อย่างเรียบร้อยดีงาม สิ่งงานที่มีประสิทธิภาพ ผลที่ได้รับ คือ ผู้เรียนได้รับงานที่มีประสิทธิภาพ เมื่อลงมือปฏิบัติได้รับประสิทธิผลที่ดีจากการจัดกระบวนการเรียน การสอนตามหลักอิทธิบาทธรรม ข้อ วิมังสา ไปด้วย

4.2.2 สำหรับการประกอบอาชีพ

ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในอาชีพของตน เช่น มีอาชีพเป็นผู้บริหารในสถานศึกษา ต้องอาศัยความพอใจรักใคร่ในอาชีพของตนจึงจะประสบผลสำเร็จในอาชีพนั้นๆ ได้ ยกตัวอย่างเช่น หากไม่มีความพอใจ ชอบใจในอาชีพผู้บริหารในสถานศึกษา ย่อมไม่พอใจที่จะเข้าทำหน้าที่ตามเวลา เวลาราชการแปดนาฬิกา สามสิบนาที อาจจะเข้าทำหน้าที่สิบนาฬิกาก็ได้ เพราะความไม่พอใจ ไม่ชอบใจในอาชีพของตน ฉะนั้นการจะประสบความสำเร็จในอาชีพของตน จะต้องประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม 4 ข้อที่ 1 คือ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้นเสียก่อน จึงจะประสบความสำเร็จในอาชีพนั้นได้

วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น คือ ขยันหมั่นเพียร หากไม่มีความขยันหมั่นเพียรในอาชีพของตน ก็ยากจะทำหน้าที่ในอาชีพของตนได้ หากมีอาชีพเป็นครู ต้องใช้ความขยันหมั่นเพียร ยกตัวอย่างเช่น มีอาชีพเป็นครู แต่ไม่มีความขยันหมั่นเพียร ถึงเวลาเข้าสอนแต่ไม่เข้าสอน ใช้ข้ออ้างต่างๆ เพื่อไม่เข้าสอน อย่างนี้เป็นต้น การประกอบอาชีพของตนก็จะไม่สมบูรณ์ ฉะนั้นการจะทำหน้าที่ในอาชีพของตนให้สมบูรณ์ได้ จะต้องประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม 4 ข้อที่ 2 คือ วิริยะ ความเพียรประกอบสิ่งนั้นเสียก่อน จึงจะมีความสมบูรณ์ในการทำหน้าที่ในอาชีพนั้นได้

จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ คือ เอาใจจดจ่อแต่สิ่งนั้น ไม่วางเฉย การประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่ง ต้องมีใจจดจ่อแน่วแน่ต่อการทำอาชีพนั้น เช่น มีอาชีพเป็นนักเรียน ต้องมีใจจดจ่อแน่วแน่ต่อการทำหน้าที่ในอาชีพของตน มีงานใดที่ครูสั่งให้ทำ ก็ต้องมีใจจดจ่อแน่วแน่ที่จะทำให้สำเร็จ ไม่วางเฉย การทำหน้าที่ใน

อาชีพของตนจึงจะสำเร็จได้ตามความต้องการ ฉะนั้นการจะประสบผลสำเร็จในการทำหน้าที่ในอาชีพของตน จะต้องประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม 4 ข้อที่ 3 คือ จิตตะ เอาใจฝึกฝืนในสิ่งนั้นเสียก่อน จึงจะประสบผลสำเร็จในการทำหน้าที่ในอาชีพนั้นได้

วิมังสา หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น คือ หมั่นใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้นเสียก่อนจึงลงมือทำ แต่หากการทำงานในอาชีพของตน ไม่มีการใคร่ครวญหาเหตุผลเสียก่อนแล้วลงมือทำ งานที่ทำในอาชีพนั้นๆ ก็เกิดความล้มเหลว ไม่ผ่านได้ เช่น มีอาชีพเป็นพนักงานข้าราชการในสถานศึกษา ทำงานในตำแหน่งธุรการ แต่ในการทำงานขาดการใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้น งานนั้นก็จะเกิดความไม่เรียบร้อย ขาดตกบกพร่อง อย่างนี้เป็นต้น ฉะนั้นการจะทำงานในอาชีพของตนให้ผ่านไปได้ด้วยดี จะต้องประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม 4 ข้อที่ 4 คือ วิมังสา หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้นเสียก่อน การทำงานในอาชีพนั้นจึงจะผ่านไปได้

4.3 ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 สำหรับนักเรียน

ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ ความรักความชอบในการเรียน ในเรื่องการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 นี้ บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ คอยแนะนำให้นักเรียนมีความพอใจในการเรียน นักเรียนได้ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนอยู่เสมอ นักเรียนมีความพอใจในการเรียนอยู่ตลอด มีใจรักในสิ่งที่ตนทำ รักในหน้าที่ คือ การเรียน ทั้งยังมีครู คือ แรงผลักดันให้นักเรียนมีความชอบในการเรียน ชยัน เอาใจใส่ และพินิจใคร่ครวญในการเรียนอยู่เสมอ การส่งการบ้าน ก็ส่งเป็นประจำทุกรายวิชาที่ครูมอบหมายให้ทำ เพราะด้วยหลักอิทธิบาทธรรมข้อที่ 1 คือ ฉันทะ ความพอใจ ชอบใจในการเรียน ทำให้การเรียนนั้นเกิดประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผลสูงขึ้น

วิริยะ ความเพียรพยายามที่จะใช้เพื่อแก้ปัญหาลงมือการเรียนในสถานการศึกษาของนักเรียน นักเรียนมีความเพียรพยายามในการเรียนรู้ มีความตั้งใจในการเรียน นักเรียนมีความพยายามศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ โดยใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 2 คือ วิริยะ กับการเรียนของตนเอง มีความพากเพียรไม่ย่อท้อต่อการเรียนอยู่ตลอดเวลา เช่น เมื่อได้รับคำสั่งให้ทำการบ้าน หรือ ทำชิ้นงานส่งครู ก็จะมีคุณสมบัติออกส่าหะ พากเพียรจนการบ้าน หรืองานชิ้นนั้นแล้วเสร็จ ไม่ย่อท้อแม้การบ้าน หรืองานชิ้นนั้น จะยากลำบากสักเพียงใดก็ตาม ผลการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการเรียน ทำให้ผลการเรียนของนักเรียนประสบผลสำเร็จขึ้นตามลำดับ

จิตตะ การเอาใจฝึกฝืนในการเรียนรู้ ถ้าเกิดนักเรียนไม่เอาใจใส่ในสิ่งที่นักเรียนควรรู้แล้ว ย่อมเกิดปัญหากับนักเรียนในภายภาคหน้าได้ การใช้หลักอิทธิบาทธรรมข้อที่ 3 คือ จิตตะ จะทำให้งาน หรือชิ้นงานที่ครูสั่งให้ทำ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะจิตใจฝึกฝืนแต่ในงาน หรือชิ้นงานที่ครูสั่งให้ทำ โดยที่นักเรียนไม่เพิกเฉยต่องานหรือชิ้นงานนั้น ไม่เพียงแต่งาน หรือชิ้นงานที่ครูสั่งให้ทำ แม้แต่การทำงานทุกอย่างที่บ้านของตนก็ย่อมสำเร็จไปด้วยดี เพราะจิตตะ คือความเอาใจใส่ต่องาน ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ทำให้นักเรียนมีคะแนนกับงาน และชิ้นงานที่ครูสั่งทำเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก

วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญ ที่ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และเข้าใจเพิ่มขึ้น ทำให้นักเรียนเกิดความรู้ความสามารถมากขึ้น เพราะวิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรมข้อที่ 4 คือ วิมังสา ทำให้นักเรียนเกิดการใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญก่อนทำงาน หรือชิ้นงานทุกครั้ง มีการใคร่ครวญหาเหตุผลในการทำงาน หรือชิ้นงานที่ครูสั่งอยู่ตลอดเวลา ผลของการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ข้อที่ 4 นี้ ทำให้งาน หรือชิ้นงานของนักเรียนที่ครูสั่ง เป็นงานที่ถูกต้องสมบูรณ์ ไม่มีข้อผิดพลาด หรือบกพร่องแต่อย่างใด

5. อภิปรายผล

อิทธิบาท 4 หมายถึง หลักธรรมนำไปสู่ ความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพอใจ, มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยากเย็น ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหนๆ ก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิต ผักผี ฝ่ายใจรัก ด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายามเอาชีพนั่นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ตรอง หาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข เพื่อจะให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปจากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ทุกๆ คน ถ้านำหลักอิทธิบาทไปใช้ จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทำงานราชการ การมีอาชีพเป็นครู การมีอาชีพเป็นนักเรียน การทำงานเป็นพนักงานราชการ ถ้ามีความตั้งใจทำ ก็มีความสุขในการทำงาน ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจทำ ตั้งใจทำ พอใจในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จยิ่งๆ ขึ้นไป

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมทักษะในการเรียน การสอน หลักธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จและเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันการเรียนรู้นักเรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ฉันทะ คือเป็นเข้าศึกษาด้วยความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่ท้อถอย มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก จากสิ่งที่ว่าหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย เช่น การประกวดวาดภาพ “ลดภาวะโลกร้อน” นักเรียนรักงานที่ตนได้รับผิดชอบและตั้งใจทำงานจึงได้ผลงานที่ดี ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่อหน่าย ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า สอดคล้องกับงานวิจัยของ ณิชภัทร เงินจตุรัส (2555: 75)

2. วิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง เช่น นักเรียนมีงานที่ครูผู้สอนสั่งการบ้านแล้วส่งให้ครบตามจำนวน นักเรียนไม่เกียจคร้านต่อหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ ถ้าขาดวิริยะจะทำให้เป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้ามีแต่งานค้าง กลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาบรรจง ตีสรโณ (ศรีสุข) (2560 : 73)

3. จิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ เช่น รู้การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในการตอบปัญหา เรื่อง “อาเซียน” ในงาน Excellent fair ด้วยการ ใช้ปัญญาจึงทำให้ได้รับรางวัลชนะเลิศ ถ้านักเรียนขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้ง่ายโดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้เสียแล้ว สอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญมี วิทยาลัย (2560 : 96)

4. วิมังสา คือ ช่วยให้ทำงานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานถูกๆ ผิดๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลา และทำให้โง่เขลา หลักธรรมอิทธิบาท 4 นี้ ก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้ 1) ทำให้เป็นคนมีนิสัยรักงาน ใฝ่ใจติดตามผลงานอย่างเพิลิดเพิลิน 2) รู้จักรับผิดชอบงานที่ทำด้วยมีระเบียบและสมเหตุสมผล 3) มีประสบการณ์จัดเจนในกิจกรรมหลายสาขา สามารถแก้ปัญหาได้เฉียบขาด ถูกต้องและรอบคอบ และ 4) ทำให้กิจการซึ่งไม่เหลือบ่ากว่าแรง บรรลุเป้าหมายสำเร็จ คุ่มค่าและทันเหตุการณ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาฉัตรชัย ธมมวรเมธี (ทันบาล) (2560 : 104)

จากการประยุกต์ใช้หลักธรรมของอิทธิบาท 4 ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ฉันทะ และวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้เด็กนักเรียนมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสาเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งความคิดเห็นและการกระทำภายในสถานการณ์ที่กำหนด ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีการ

วางแผนการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาาร่วมกัน เกิดการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

5. สรุป

อิทธิบาท 4 หมายถึง หลักธรรมนำไปสู่ ความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพอใจ มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยากเย็น ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิต ผักเฝ่ ฝ่ายใจรัก ด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายามอย่างนั้นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ตีตรอง หาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข เพื่อจะให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปจากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ทุกๆ คน ถ้านำหลักอิทธิบาทไปใช้ จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทำงานราชการ การมีอาชีพเป็นครู การมีอาชีพเป็นนักเรียน การทำงานเป็นพนักงานราชการ ถ้ามีความตั้งใจทำ ก็มีความสุข ในการทำงาน ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจทำ ตั้งใจทำ พอใจในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จยิ่งๆ ขึ้นไป

6. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา เรื่อง “ผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ โดยแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้

6.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ผู้วิจัยขอเสนอว่า การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ได้เห็นความสำคัญใน 4 ด้านได้แก่ ด้านกายภาพ การบริหารจัดการ การเรียนการสอน และบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาทุกระดับควรส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการศึกษาแก่นักเรียน นักศึกษาในรูปแบบต่างๆ

6.2.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาครั้งนี้ ยังมีประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่า ควรนำประเด็นอื่นๆ มาศึกษาเพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

1. ควรมีวิจัยเชิงทดลองเรื่อง การศึกษาเทคนิควิธีการพัฒนาสมรรถภาพการสอนของครู กับการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนในสถานศึกษาอื่นๆ
2. ควรมีการวิจัยเรื่อง การประยุกต์อิทธิบาท 4 ในด้านตัวแปรอื่นๆ กับการจัดการเรียนการสอนของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา
3. ควรศึกษาวิจัย การใช้อิทธิบาท 4 กับการทำงานทั้งในองค์กรภาครัฐ และเอกชน

เอกสารอ้างอิง

- ชาภัทร เงินจตุรัส. (2555). การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 โรงเรียนวรรณรัตน์ศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทิตินา แคมมณี. (2549). ปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน เรื่องยากที่ทำได้จริง. กรุงเทพมหานคร: อัลฟา มิเลินเนียม.
- บุญมี วิทยาลัย. (2560). การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 25. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาฉัตรชัย ธมมวรมณี (ทันบาล). (2560). ศึกษาการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตตอนเมือง กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาบรรจง ตีสรโณ (ศรีสุข). (2560). ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม 4 ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนปริยัติคุณารสวิทยา อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี. ()2526. พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์.

บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
The role of monks with the conservation of local arts and culture
Wat Phra That Rongrong, Muang District, Sisaket Province

พระพงศ์พิสิฐ สุระ

PhraPhongphisit Sura

พระกัญจน์ แสงรุ่ง

Phra Kan Saengrung

พระมหาขุนทอง แก้วสมุทร

Phra Maha Khun Thong Kaew Samut

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Department of Buddhism Sisaket Sangha College

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: PraPongpisit@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภูมิหลังของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ 2) สภาพการแนวทางอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอดีตและปัจจุบันวัดพระธาตุเรืองรอง 3) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และเสนอแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์จำนวน 15 รูป/คน ผลการวิจัยพบว่า 1) พิพิธภัณฑวัดพระธาตุเรืองรอง ก่อตั้งโดยพระครูวิบูลธรรมภาณ ด้วยเห็นว่าจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วได้ทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเก่าแก่ลง จึงได้จัดสร้างพิพิธภัณฑวัดพระธาตุเรืองรองขึ้น เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชนสี่เผ่าศรีสะเกษไว้ 2) สภาพการแนวทางอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอดีตและปัจจุบัน มีลักษณะของการรวมศูนย์โดยมีพระครูวิบูลธรรมภาณ เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการและตัดสินใจต่าง ๆ 3) ปัญหา อุปสรรคต่อบทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมวัดพระธาตุเรืองรอง ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ดูแลรักษา ด้านการเผยแพร่และฟื้นฟู ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ ส่วนแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรองในอนาคต มี 6 ด้าน ประกอบด้วย (1) บทบาทต่อการเป็นผู้นำและแบบอย่างในการสืบสาน (2) บทบาทต่อการส่งเสริมความร่วมมือสนับสนุน (3) บทบาทต่อการส่งเสริมการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม (4) บทบาทต่อการเผยแพร่และฟื้นฟู (5) บทบาทต่อการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่นในการให้ความรู้ (6) บทบาทต่อการสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑพื้นบ้าน

คำสำคัญ: บทบาทพระสงฆ์, การอนุรักษ์, ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

Abstract

This research article aims 1) to study the background of conservation the local arts and culture, Wat Phra That Rungrueng, Mueang district, Srisaket province; 2) to study the state of conservation of local arts and culture in the past and present of Wat Phra That Rongrong; 3) to study the problems, troubles and promoting the role of monks in the conservation of the local arts and culture at Wat Phra That Rungrueng by the using qualitative research methodology and field interviews. The data were collected from the interviews of 15 key informants. The research found that 1) the museum of Wat Phra That Rungrueng was established by Phra Khru Wibul Thammapan, he agreed that the globalization came quietly, it has destroyed the local lifestyle and culture. Therefore, he has built the Phra That Rungrueng Museum as a source of learning lifestyle, history for preserving the local art and culture of the four tribes in Srisaket province; 2) the state of conservation of local art and culture in the past and present, the character of centralization was the center by Phra Khru Wibul Thammapan, who plays an important role in the management and decision making; 3) the problems and obstacles to the role of monks in the promotion of the cultural heritage of Wat Phra That Rongrong, supposing; preserving care, publicity and restoration, personnel, management, so the state of promoting the role of monks in conservation of local arts and culture in the past and present of Wat Phra That Rongrong, there are 6 aspects; (1) the role in leadership and role models in preservation (2) the role in promoting of cooperative (3) the role of the supporting, management (4) the role in dissemination and rehabilitation (5) the role as local professor of educators (6) to build a network of folk museums.

Keywords: role of monks, conservation, local culture

1. บทนำ

ศิลปวัฒนธรรมเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ สังคมใดมีการรักษาไว้ซึ่งความมีศิลปวัฒนธรรมย่อมแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของสังคมนั้น ๆ ที่ได้สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยส่วนใหญ่ความเป็นศิลปวัฒนธรรมมักจะเกี่ยวโยงกับศาสนาที่คนในชุมชนนั้น ๆ นับถือ สำหรับสังคมไทยส่วนใหญ่เป็นสังคมที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ในสังคมไทย ตลอดจนรากฐานทางศิลปวัฒนธรรมหลายแขนงล้วนได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังพบว่าศาสนสถานโดยส่วนใหญ่ยังเป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมไว้อีกด้วย โดยเฉพาะวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าที่แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบทอดกันมา (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2543)

การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นจึงนับเป็นกระบวนการสำคัญที่จะช่วยสงวนรักษาสืบทอดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเหล่านั้นให้คงอยู่ไม่สูญหายและรักษาให้คงมีไว้สืบทอดไปให้ถึงคนในรุ่นลูกหลานและจะประสบความสำเร็จได้นั้น จึงต้องมีการประสานร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งในฐานะที่มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงหรือผู้ที่ได้รับผลกระทบ เช่น สังคมหรือชุมชนนั้น ๆ เพื่อนำไปสู่ความร่วมมือในการทำงาน

ให้บรรลุเป้าหมายโดยเฉพาะ พระสงฆ์ถือเป็นผู้นำในทางจิตใจเป็นที่เคารพนับถือของชุมชนและสังคมมาช้านาน (พระครูสุจินตธรรมนิวิฐ อธิปญโญ, 2555) พระสงฆ์ทุกรูปได้รับการยอมรับเป็นส่วนใหญ่จากประชาชนและหน่วยงานราชการ ชาวบ้านมองพระสงฆ์ว่าเป็นผู้นำชาวบ้านในทางที่ดี เกื้อกูลชาวบ้านมีจริยาวัตรที่งดงาม ควรแก่ศรัทธาและการปฏิบัติตาม มีเวลาอยู่กับชาวบ้านตลอด จึงสามารถขอความร่วมมือจากชาวบ้าน กลุ่มบุคคล องค์กรของรัฐได้อย่างดี กอปรกับพระสงฆ์ยังสามารถที่จะนำเอาจารีตประเพณีและวัฒนธรรม ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคมมาเป็นกลยุทธในการอนุรักษ์ได้ด้วย (ประสพสุข พันประยูร, 2535) เช่นเดียวกับพระสงฆ์ในวัดพระธาตุเรืองรอง ซึ่งเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนสังคมให้คงอยู่ ด้วยฐานะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นต่อชุมชนและสังคม นอกจากจะเป็นผู้นำเอาหลักพุทธธรรมคำสั่งสอนมาอบรมประชาชนเพื่อไปสู่การประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขแล้ว ยังต้องมีบทบาทในการปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางอีกด้วยสอดคล้องกับพระราชวรมนิ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่กล่าวถึง บทบาทความสำคัญของวัดโดยมีใจความตอนหนึ่งว่า “วัดเป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ เสมือนพิพิธภัณฑ์ (พระราชวรมนิ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2527)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมา ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อมูลที่จะสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่องค์กร หน่วยงาน หรือชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาภูมิหลังของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
- 2) เพื่อศึกษาสภาพแนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอดีตและปัจจุบันวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
- 3) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรค และเสนอแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษารั้ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และใช้วิธีในการศึกษาโดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) โดยมีลำดับขั้นตอน ดังนี้

ข้อมูลปฐมภูมิ

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลชุมชนและประวัติความเป็นมา และแนวทางการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์ตลอดจนปัญหาอุปสรรค และบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาคือพระสงฆ์ผู้ริเริ่มก่อตั้งและทำหน้าที่ดูแลจัดการพิพิธภัณฑ์และคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุเรืองรองโดยการสัมภาษณ์

ข้อมูลทุติยภูมิ

ผู้ศึกษาวิจัยทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary study) คือเอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์รายงานการวิจัย วารสาร รวมทั้งสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

4.1 กลุ่มประชากร/ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 15 รูป/คน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จากผู้ทรงคุณวุฒิและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย พระสงฆ์ สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ ผู้นำท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน

4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ศึกษาข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interviews) โดยผู้วิจัยได้ทำเครื่องมือสัมภาษณ์ โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือแล้วจึงนำไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ตอบแบบสัมภาษณ์ และผู้เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ขอให้บัณฑิตศึกษาออกหนังสือไปยังผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อขอสัมภาษณ์ และลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล

4.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและจากการสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วนำมาวิเคราะห์ จัดกลุ่ม แยกประเด็น อธิบายตีความให้ความหมายและสรุปเป็นประเด็นที่ได้จากการลงพื้นที่ศึกษา เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประกอบกับข้อมูลเชิงเอกสารที่วิเคราะห์ไว้และเสนอแนวทางการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

4.5 การสรุปผลวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการสรุปผลการวิจัย เพื่อให้เป็นไปตามประเด็นปัญหาที่ต้องการทราบในการศึกษาวิจัยที่ตั้งไว้ แล้วนำมาเขียนเรียบเรียงตอบโจทย์วัตถุประสงค์เป็นรายงานวิจัยไปตามลำดับและสรุปเสนอเผยแพร่ผลการวิจัย

5. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา ผู้วิจัยสามารถสรุปผลได้ ดังนี้

1. ภูมิหลังของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า เกิดจากเจตนารมณ์ของพระครูวิบูลธรรมภาณ (หลวงปู่ธัมมา พิทักษา) ที่ตระหนักในการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เป็นไปอย่างรวดเร็วได้ทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเก่าแก่ของท้องถิ่นลงจึงมีแนวคิดควรมีแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตประวัติศาสตร์และอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชนสี่เผ่าอันเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวศรีสะเกษเอาไว้ ประกอบด้วย ส่วย เขมรลาว เยอ จึงได้สร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านขึ้นให้ชื่อว่า “พระธาตุเรืองรอง” หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พิพิธภัณฑ์สี่เผ่าไทย” โดยเป็นการจัดแสดงแบบจำลองปูนปั้นปริศนาธรรม ตลอดจนโบราณวัตถุและเครื่องมือเครื่องใช้อันเป็นวิถีชีวิตของชนสี่เผ่า ที่เคยใช้นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงภาพเขียนฝาผนังที่บอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เช่น สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และแหล่งโบราณคดีในเขตอีสานใต้ วรรณกรรมท้องถิ่น และวิถีชีวิตพื้นบ้าน เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้เข้าใจถึงรากเหง้าความเป็นมาและตัวตนของตนเองได้เพิ่มขึ้น ทั้งยังเป็นการปลูกจิตสำนึกให้เกิดความรัก ความหวงแหน ในคุณค่ามรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่คู่กับชุมชนสังคมสืบไป

2. สภาพการแนวทางอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอดีตและปัจจุบันวัดพระธาตุเรืองรอง พบว่า พระครูวิบูลธรรมภาณ (หลวงปู่ธัมมา พิทักษา) เป็นพระสงฆ์ที่มองเห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งยังมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ที่จะทำให้ประชาชนได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของ

ตน และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรอง ซึ่งสภาพการแนวทางอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอดีตถึงปัจจุบัน มีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่เกี่ยวข้องต่อการดำเนินการอนุรักษ์คือ

ปัจจัยภายใน มีการตั้งคณะกรรมการวัดซึ่งเป็นชาวบ้านสร้างเรื่อง อันเป็นที่ตั้งของวัดได้เข้ามาช่วยเหลือดำเนินงานบางอย่างในลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีพระครูวิบูลธรรมภาณ หรือหลวงปู่ธัมมาพิทักษ์ เป็นประธานคณะกรรมการ ทั้งยังเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานพระธาตุเรืองรอง และเป็นกำลังหลักในการดำเนินการและตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ แต่เพียงผู้เดียวตั้งแต่เริ่มก่อตั้งพระธาตุเรืองรองจนถึงปัจจุบัน

ปัจจัยภายนอก มีการสนับสนุนช่วยเหลือจากองค์กรและหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ สภาวัฒนธรรมจังหวัด สถานศึกษา และชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทในการให้ข้อเสนอแนะและแลกเปลี่ยนประสบการณ์งานพิพิธภัณฑสถาน แต่ก็ไม่ได้มีความต่อเนื่องเท่าที่ควร

อย่างไรก็ดี การบริหารจัดการที่รวมศูนย์อยู่ที่พระครูวิบูลธรรมภาณหรือหลวงปู่ธัมมาพิทักษ์ อย่างเบ็ดเสร็จนั้น ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและตัดสินใจงานพิพิธภัณฑสถานของหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชน มีอยู่ค่อนข้างน้อยถึงแม้จะมีการแต่งตั้งบุคคลในชุมชนให้เข้ามาเป็นคณะกรรมการร่วมในการบริหารจัดการก็ตาม ซึ่งอาจทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจและมองข้ามความสำคัญในการทำหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้การส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นพระธาตุเรืองรองขาดความต่อเนื่องต่อการดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑสถานในอนาคตได้

3. ปัญหา อุปสรรค และเสนอแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

3.1 ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคของพระสงฆ์ในการแสดงบทบาทอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า

1) ด้านการอนุรักษ์ดูแลรักษา ซึ่งพระสงฆ์ประสบปัญหาขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาโบราณวัตถุอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมหรือไม่มีประสบการณ์ในการดูแลรักษาวัตถุทางศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ เนื่องจากขาดการประสานความร่วมมือกับองค์กร หน่วยงาน และชุมชนท้องถิ่น รวมถึงงบประมาณไม่ได้รับการส่งเสริมเท่าที่ควรเพื่อการรักษาดูแลให้สืบสานไปสู่อนุชนรุ่นหลัง

2) ด้านการเผยแพร่และฟื้นฟู ซึ่งพระสงฆ์ประสบปัญหาขาดผู้รู้ที่ทรงภูมิวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อขับเคลื่อนรณรงค์เผยแพร่ให้ความรู้ และยังขาดกระบวนการมีส่วนร่วมสนับสนุนจากภายนอกที่ไม่ตอบสนองและสนับสนุนอย่างเต็มกำลัง ทั้งในด้านงบประมาณ กำลังแรงงาน และสติปัญญา เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในงานพัฒนาเผยแพร่และฟื้นฟูเอกลักษณ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม

3) ด้านบุคลากรพระธาตุเรืองรองถือเป็นแหล่งเรียนรู้ทางมรดกศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทั้งยังเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการ นักเรียน นักศึกษาจากสถานศึกษาและประชาชนทั่วไปทั้งในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่นรวมทั้งเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของชุมชน แต่พิพิธภัณฑสถานที่ตั้งในวัดหรือศาสนาสถานส่วนใหญ่ ยังขาดบุคลากรที่จะทำหน้าที่ ที่จำเป็นตามลักษณะงานพิพิธภัณฑสถาน เช่น นักวิชาการเจ้าหน้าที่ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ หรือปราชญ์ผู้ทรงภูมิปัญญาของท้องถิ่น จึงทำให้พิพิธภัณฑสถานพระธาตุเรืองรองขาดการพัฒนาที่น่าสนใจ และขาดพลังที่จะขับเคลื่อนให้งานพิพิธภัณฑสถานเป็นแหล่งการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของท้องถิ่น

4) ด้านการบริหารจัดการ เนื่องจากพระธาตุเรืองรอง เป็นพิพิธภัณฑสถานที่ตั้งอยู่ในวัด ซึ่งเกิดจากการดำริของพระครูวิบูลธรรมภาณ (หรือหลวงปู่ธัมมาพิทักษ์) ผู้ดูแลและบริหารจัดการจึงเป็นเจ้าอาวาส ก็คือ

หลวงปู่ธัมมา พัทธกษา เป็นผู้บริหารงานต่าง ๆ และรับผิดชอบตัดสินใจเองเพียงผู้เดียว ทั้งการจัดแสดงวัตถุ และการควบคุมดูแลพระธาตุเรืองรองจึงทำให้ประสบปัญหาไม่สามารถดูแลจัดการพระธาตุเรืองรองได้อย่างเต็มที่ และอาจส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรองในอนาคตอีกด้วย หากไม่มีหลวงปู่ธัมมา พัทธกษา แล้ว

3.2 ผลการศึกษาแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม พบว่าจากการศึกษาการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระธาตุเรืองรอง ทำให้ได้แนวทางการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ดังนี้

1) บทบาทต่อการเป็นผู้นำ/แบบอย่างในการสืบสานพระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำในทางจิตใจเป็นที่เคารพนับถือและยอมรับของชุมชนสังคมมาช้านานชาวบ้านจึงมองพระสงฆ์ว่าเป็นผู้นำชาวบ้านในทางที่ดี เกื้อกูลชาวบ้านมีจริยวัตรที่งดงามควรแก่การปฏิบัติตาม มีเวลาอยู่กับชาวบ้านตลอด จึงสามารถขอความร่วมมือจากชาวบ้าน กลุ่มบุคคล องค์กรของรัฐได้เป็นอย่างดี สามารถที่จะนำเอาจารีตประเพณีและวัฒนธรรม ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคมมาเป็นกลยุทธ์ในการอนุรักษ์ได้

2) บทบาทต่อการส่งเสริมความร่วมมือสนับสนุน การสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น พระสงฆ์หรือวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของชุมชนสามารถที่จะสร้างความร่วมมือสนับสนุนจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน สถานศึกษา และชุมชนในการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยรณรงค์ให้ทุกภาคส่วนเกิดความตระหนักในการมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างจริงจัง ในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” ในฐานะของการเป็นเจ้าของและการเป็นหุ้นส่วนทางสังคมร่วมกัน

3) บทบาทต่อการส่งเสริมการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการในรูปแบบองค์กร เพื่อดำเนินการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ขอความสนับสนุนจากปราชญ์ท้องถิ่นให้ข้อมูล ตลอดจนส่งเสริมประสานความร่วมมือจากหน่วยงานของภาครัฐ ภาคเอกชน และสถานศึกษา เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม มีการแลกเปลี่ยนทัศนคติ ความรู้ต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นการทราบบัญหาของการแสวงหาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูร่วมกันทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมนำไปสู่สำนึกร่วมของคนในท้องถิ่นให้เห็นคุณค่าและรู้จักหวงแหนศิลปวัฒนธรรมของตน

4) บทบาทต่อการเผยแพร่และฟื้นฟู วัดถือเป็นสถาบันทางศาสนาที่สำคัญ เพราะเป็นศูนย์รวมแหล่งความรู้แขนงต่าง ๆ พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นจิตสำนึกร่วมในการฟื้นฟูและเผยแพร่เพื่อการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีในรูปแบบต่างๆ เช่น การเทศน์การอบรมการเรียนการสอน รวมถึงความสามารถในการเป็นผู้ประสานกับหน่วยงานของจังหวัดหรือท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชนและตัวบุคคลเพื่อช่วยจัดการเผยแพร่และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีให้เป็นที่รู้จักได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยการสร้างสื่อประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น คู่มือหนังสือแนะนำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น แผ่นพับแนะนำพิพิธภัณฑ์ และเว็บไซต์ที่ทันสมัย มีเนื้อหาที่น่าสนใจ ดึงดูดให้ไปเข้าเยี่ยมชม นอกจากนี้หลาย ๆ พื้นที่คนในชุมชนเองยังไม่ทราบว่าพิพิธภัณฑ์มีความน่าสนใจอย่างไร เพียงแต่รับรู้ถึงกิจกรรมที่พิพิธภัณฑ์ดำเนินการอยู่ พระสงฆ์จึงควรสร้างช่องทางการสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญและคุณค่าของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

5) บทบาทต่อการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่นในการให้ความรู้ พระธาตุเรืองรองถือเป็นศูนย์กลางของการอนุรักษ์และเก็บรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญ ทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อการศึกษาค้นคว้า การให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นการเล่าเรื่องราว

ความเป็นมา ความเชื่อ ในวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นจึงเป็นภารกิจสำคัญ เช่น ควรจัดให้มีปราชญ์ชาวบ้านในการให้ความรู้แก่ผู้เข้าชม หรือการจัดให้มีมัคคุเทศก์น้อย เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นตนเองจากศิลปวัฒนธรรมที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์และที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตน

6) บทบาทต่อการสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน บทบาทต่อการสร้างเครือข่ายนับเป็นจุดเด่นอย่างหนึ่งสำหรับพิพิธภัณฑ์วัด ทั้งภายในท้องถิ่นและภายนอก เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาในการจัดกิจกรรมและการสนับสนุนในลักษณะการถ่ายทอดข้อมูลพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การสร้างความร่วมมือ การเผยแพร่และฟื้นฟู ทั้งยังเป็นการพบปะอบรมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารกระบวนการด้านพิพิธภัณฑ์ ซึ่งย่อมจะก่อให้เกิดมุมมองที่แตกต่าง เกิดการสร้างและรวมกลุ่มเครือข่ายในลักษณะการบูรณาการเพื่อให้พิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งประสบความสำเร็จร่วมกันและสามารถนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์วัดของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เกิดความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมได้ง่ายกว่าทั้งยังเป็นการให้แรงบันดาลใจต่อกันในการสร้างสรรค์งานเพื่อสังคมต่อไป ดังคำกล่าวที่ว่า “กำลังใจจากคนภายนอกช่วยสร้างแรงบันดาลใจและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับคนในย่อมเป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จได้”

6. อภิปรายผล

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษผู้วิจัยมีประเด็นที่เป็นข้ออภิปรายดังนี้

1. ภูมิหลังของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรอง เป็นการจัดตั้งที่สืบเนื่องมาจากวิสัยทัศน์ของพระสงฆ์หรือวัดเพื่อต้องการตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านให้เป็นสถานที่สำหรับเก็บรักษาองค์ความรู้มรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชนสี่เผ่าที่อาศัยอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ คือ ส่วย ลาว เขมร เยอ ไม่ให้สูญหายซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งอนุรักษ์ให้ชุมชนแล้ว ยังใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมด้วยซึ่งสอดคล้องกับจิรัช วิระสัย ที่ให้ทัศนะว่าจุดประสงค์ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันคือการเก็บรักษาการศึกษาหาความรู้และการจัดแสดงนิทรรศการวัตถุทางวัฒนธรรมเพื่อสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในกาลเวลาและสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันพิพิธภัณฑ์ถือเป็นแหล่งการศึกษาที่มีประโยชน์ต่อคนที่ไม่รู้หนังสือเนื่องจากสามารถมองเห็นเป็นรูปธรรมได้โดยแนวคิดนี้ทั้งยังเป็นการปรับปรุงเพิ่มเติมในส่วนที่เป็นการอนุรักษ์และยังเป็นการเชิดชูภูมิปัญญาของบรรพบุรุษฯ เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่องานชิ้นหนึ่งด้วย (จิรัช วิระสัย, 2540) การก่อตั้งพระธาตุเรืองรองขึ้น จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการช่วยอนุรักษ์รักษาป้องกันมรดกทางศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่กับท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่อธิบายถึงลักษณะของการอนุรักษ์ (Conservation) ไว้ 2 นัยกล่าวคือ 1) การป้องกัน (Prevention) เป็นวิธีการชะลอการชำรุดหรือเสื่อมสภาพที่จะเกิดซึ่งก่อนที่จะป้องกันมิให้เกิดความชำรุดหรือเสื่อมสภาพได้นั้นจำเป็นจะต้องเข้าใจถึงคุณสมบัติของวัตถุสาเหตุและปัญหาต่างๆ ที่อาจก่อให้เกิดความชำรุดเสื่อมสภาพเพื่อที่จะสามารถเลือกวิธีการป้องกันและหลีกเลี่ยงปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมซึ่งจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในการที่จะอนุรักษ์นั้นๆ ให้คงอยู่ได้ตลอดไป 2) การปฏิบัติการอนุรักษ์เป็นวิธีการนำมาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้นโดยการกำจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นออกไปให้หมดแล้วซ่อมแซมหรือเสริมสร้างให้กลับคืนสู่สภาพเดิมหรือใกล้เคียงสภาพเดิมที่สุดทั้งความแข็งแรงรูปแบบและเนื้อวัสดุทั้งนี้วิธีการที่นำมาใช้นี้จะต้องไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ และสามารถแก้ไขให้กลับไปเหมือนเดิมได้ซึ่งกระบวนการดังกล่าวถือเป็นหน้าที่ของนักอนุรักษ์ที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดี (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติอ้างใน พระอธิการวิน ทีปมโม, 2556)

โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์วัดซึ่งนับวันจะมีบทบาทในสังคมมากขึ้น เพราะเป็นหน่วยงานที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมระดับท้องถิ่นเอาไว้ ตลอดจนยังเป็นแหล่งที่คนในชุมชนสังคมจะสามารถแสวงหาความรู้และความบันเทิงทางวิชาการได้อย่างกว้างขวางอีกด้วย

2. สภาพการแนวทางอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอดีตและปัจจุบัน วัดพระธาตุเรืองรอง

ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ความต้องการในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นมีมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่แนวทางอนุรักษ์มักเป็นการขึ้นาคำคิดจากผู้นำชุมชน เช่น พระสงฆ์ จึงทำให้เกิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์อยู่ในวัด เช่นเดียวกับพระธาตุเรืองรองถือเป็นสถานที่สำคัญในการรวบรวมและจัดแสดงศิลปวัตถุและโบราณวัตถุของชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ชุมชนสี่เผ่าไทย สอดคล้องกับต่อจรัส พงษ์สาลี ที่กล่าวว่า “ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวัดในท้องถิ่นเป็นศูนย์รวมของชุมชนนอกจากนั้นวัดยังเป็นแหล่งที่มีสิ่งของต่างๆ รวบรวมอยู่พระสงฆ์ซึ่งได้รับความเชื่อถือและมีบทบาทสำคัญในชุมชนระดับท้องถิ่นจะได้รับการถวายจากผู้มีจิตศรัทธาในวาระต่างๆ ทำให้เป็นแหล่งที่มาของวัตถุที่จะสามารถนำไปจัดแสดงเพื่อสื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตรวมทั้งรูปแบบวัฒนธรรมของชุมชนได้เป็นอย่างดี” (ต่อจรัส พงษ์สาลี, 2547) ซึ่งจะทำให้ประชาชนได้เรียนรู้เรื่องราวที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนทั้งยังเป็นທີ່เก็บรวบรวมทางภูมิปัญญาเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและเพื่อเป็นหลักฐานที่บรรดาผู้มีสติปัญญาจะใช้เป็นสถานที่ค้นคว้า ซึ่งสอดคล้องกับพระพรพร โชติวิโร ที่กล่าวว่า “การอนุรักษ์โบราณวัตถุศิลปวัตถุตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นการสงวนรักษาและบูรณะผลิตผลทางด้านวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดอุดมการณ์และความเชื่อทางศาสนาสถานที่ที่รวบรวมโบราณศิลปวัตถุและภูมิปัญญาท้องถิ่นก็คือวัดโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และสืบทอด” (พระพรพร โชติวิโร, 2554) สอดคล้องกับกรมศิลปากร ที่ให้ความเห็นว่า “พระสงฆ์สามารถนำวิทยาการความรู้ที่เป็นประโยชน์มาถ่ายทอดให้แก่ประชาชน โดยการศึกษาหาความรู้จากสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์วิทยุโทรทัศน์ และนอกจากพระสงฆ์จะเป็นผู้เรียนรู้ถ่ายทอดมาโดยตรงแล้ว จะต้องเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านให้ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น สนับสนุนอบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของตนและชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมเพื่อการดูแลรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นให้มั่นคงและทรงคุณค่าอยู่เสมอ เช่น การดูแลรักษา พัฒนาส่งเสริม ฟันฟู ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้มีอยู่ต่อไป” (กรมศิลปากร, 2544) และสอดคล้องกับสุภาพร มากแจ้ง ที่กล่าวในงานวิจัยเรื่องวิถีชีวิตของชาวมอญบางกระดี่ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านควรได้รับการอนุรักษ์พัฒนาให้เป็นระบบและสืบทอดแก่อนุชน ชุมชน สถานศึกษา และวัด เป็นส่วนหนึ่งที่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณี” (สุภาพร มากแจ้ง, 2540)

แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสภาพการแนวทางอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอดีตถึงปัจจุบันวัดพระธาตุเรืองรองที่มีพระครูวิบูลธรรมภาณเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการ และเป็นกำลังหลักในการดำเนินการและตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ แต่เพียงผู้เดียวจึงทำให้ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่ต่อเนื่องในการบริหารจัดการต่อการอนุรักษ์ในอนาคตได้สอดคล้องกับกฤษฎา ตัสม่า ที่กล่าวว่า “การขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ย่อมทำให้การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ขาดความต่อเนื่อง ขาดการพัฒนาในการจัดกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมจะต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เชิญปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่มีความรู้ในการให้ข้อมูลและขอความสนับสนุนจากกลุ่มชาวบ้านในท้องถิ่น สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัย หน่วยงานของภาครัฐ และเอกชน ซึ่งจะนำไปสู่สำนึกร่วมของคนในท้องถิ่น ให้รู้จักหวงแหนและเห็นคุณค่าในท้องถิ่น ขณะเดียวกันยังสามารถเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้ด้วย ” (กฤษฎา ตัสม่า, 2556)

3. ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรองฯ จากการวิจัยสัมภาษณ์กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิทำให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับเงื่อนไขที่เป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของพระสงฆ์วัดพระธาตุเรืองรอง เช่นด้านการบริหารจัดการ ซึ่งสอดคล้องกับ อลงกรณ์จุฑาเกตุที่กล่าวในงานวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกรุงเทพมหานครว่า “พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกรุงเทพมหานครแม้มีโครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจนแต่ยังขาดความคล่องตัวในการบริหารจัดการจึงทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนมีอยู่ค่อนข้างน้อย ถึงแม้จะมีการแต่งตั้งบุคคลในชุมชนเข้ามาเป็นคณะกรรมการแต่ก็ยังไม่มียุทธศาสตร์หรือส่วนร่วมในการบริหารจัดการอย่างแท้จริง” (อลงกรณ์จุฑาเกตุ, 2557) ส่วนแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ที่สำคัญเพื่อให้เกิดความสำเร็จในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรองฯ เช่นบทบาทต่อการเป็นผู้นำ/แบบอย่างในการสืบสานบทบาทต่อการส่งเสริมความร่วมมือสนับสนุนบทบาทต่อการส่งเสริมการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม บทบาทต่อการเผยแพร่และฟื้นฟู บทบาทต่อการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่นในการให้ความรู้และบทบาทต่อการสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านซึ่งสอดคล้องกับบุษยมาศ แดงขำ ที่กล่าวในงานวิจัยเรื่องการจัดการพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดฝั่งคลองฯ อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกว่า “แนวทางที่เหมาะสมในการจัดการพิพิธภัณฑสถานวัดฝั่งคลองแบ่งออกเป็น 5 ด้าน กล่าวคือ ด้านการจัดการข้อมูลด้านสถานที่ ด้านงบประมาณ ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และด้านผู้รับผิดชอบในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน (บุษยมาศ แดงขำ, 2556) จะเห็นได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ เช่น บทบาทต่อการส่งเสริมความร่วมมือสนับสนุนบทบาทต่อการส่งเสริมการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม บทบาทต่อการเผยแพร่และฟื้นฟู บทบาทต่อการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่นในการให้ความรู้และบทบาทต่อการสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านเป็นสำคัญ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องด้วยพิพิธภัณฑสถานให้สามารถส่งเสริมในการทำหน้าที่ดูแลรักษาอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ผู้วิจัยให้ข้อเสนอแนะว่าการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพิพิธภัณฑสถานวัดพระธาตุเรืองรอง ควรต้องจัดการส่งเสริมให้ครบทั้ง 6 ด้านอย่างสมดุลคือ 1) บทบาทต่อการเป็นผู้นำ/แบบอย่างในการสืบสาน 2) บทบาทต่อการส่งเสริมความร่วมมือสนับสนุน 3) บทบาทต่อการส่งเสริมการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม 4) บทบาทต่อการเผยแพร่และฟื้นฟู 5) บทบาทต่อการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่นในการให้ความรู้และ 6) บทบาทต่อการสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านเพื่อให้พิพิธภัณฑสถานวัดพระธาตุเรืองรองสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นแหล่งท่องเที่ยวของคนในท้องถิ่นและประชาชนทั่วไปโดยหัวใจสำคัญคือการส่งเสริมการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความร่วมมือในการส่งเสริมให้รักท้องถิ่น เกิดความหวงแหนในภูมิปัญญาที่มีในท้องถิ่นของตนสิ่งสำคัญต่อมาคือการสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน เพื่อการขับเคลื่อนแลกเปลี่ยนเรียนรู้เช่นการจัดกิจกรรมส่งเสริมเพื่อให้พิพิธภัณฑสถานเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสามารถนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานวัดของพระสงฆ์ในการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เกิดความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

7.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาในการมีส่วนร่วมของประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและแหล่งศึกษาที่ส่งเสริมการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความยั่งยืน
- 2) ควรมีการศึกษาในการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุเรืองรองให้มีมาตรฐานเดียวกับการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์ในระดับชาติ
- 3) ควรมีการศึกษาวิจัยรูปแบบการบริหารงานวัดพระธาตุเรืองรองเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2544). *คู่มือถวายเป็นความรู้ แต่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมานันธ์.
- กฤษฎา ตัสมมา. (2556). *การจัดการพิพิธภัณฑ์วัดศรีสุวรรณ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). *ภูมิปัญญาอีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซต.
- จิระโชควีระชัย. (2540). *มิติทางวัฒนธรรมในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น.เอกสารการประกอบการอบรม พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ต่อจรัส พงษ์สาลี. (2547). *พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย*. รายงานการวิจัย. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน.
- บุษยมาส แดงขำ. (2556). *แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดฝั่งคลอง(ไทยพวน)ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประสพสุข พันประยูร. (2535). *บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระครูสุจินธรรมนิวิฐ (สมจิตร อธิปญโญ). (2555). *บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรพร โขติวโร. (2554). *ศึกษากระบวนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดร่องเม้งจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระอธิการวินทีปธมโม. (2556). *บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งขันเรือยาว วัดท่าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภาพร มากแจ้ง. (2540). *การศึกษาวิถีชีวิตมอญบางกระดี่*. ศูนย์ศึกษาและปฏิบัติการอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น: สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- อลงกรณ์จุฑาเกตุ. (2557). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร. *Veridian E-Journal*. 7(3), 11-19.

กระบวนการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ : กรณีศึกษาป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง
อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด

The process of buddhist forest conservation : case study of forest in khokyai
Khamplakung Phonthong District, Roi-Et Province

พระครูสุวรรณโพธิาภิบาล (อศคปญโญ)

Phrakru Suwan Phothaphiban (Akkapanyo)

พระวิมาน คมภีรปญโญ

Phra Viman Kamphirapaño

ไพฑูรย์ สวนมะไฟ

Paitoon Suanmafai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Roi Et Sangha College

E-mai: toonmcu101@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด 3) เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ โดยใช้หลักพุทธธรรม 4 หลัก ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท ไตรสิกขา ทิฏฐิธัมมิกัตถประโยชน์ ขรवासธรรม สภาพปัญหาการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา คือ คนในชุมชนขาดความรู้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ-ระบบนิเวศ คนในชุมชนขาดอุดมการณ์จิตอาสา คนในชุมชนขาดแรงจูงใจให้ตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้ และคนในชุมชนไม่มีระบบงานเพื่อแก้ไขปัญหาการอนุรักษ์ป่า กระบวนการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ดมีขั้นตอน ดังนี้ 1) ศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบ 2) กำหนดวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ 3) กำหนดขอบเขตและป้องกันพื้นที่อนุรักษ์ 4) จัดลำดับความสำคัญของปัญหา 5) ประเมินความเสี่ยงในการอนุรักษ์ 6) ศึกษาปัจจัยเอื้อต่อการอนุรักษ์ 7) กำหนดนโยบายและแผนงานอนุรักษ์ 8) ดำเนินงานอนุรักษ์

คำสำคัญ: กระบวนการ, อนุรักษ์ป่า, เชิงพุทธ

Abstract

This research article aims: 1(to study Buddhist forest conservation guidelines; 2(to study the forest conservation problems; 3(to study forest conservation processes .The research found that Buddhist forest conservation guidelines by using the Buddha's doctrine in 4 principles: Law of Causation (Paticca-samuppada), Threefold Learning, Ditthadhammikattha, Virtues for Layperson. The problem of forest conservation in Khokyai Khamplakung Phonthong District, Roi-Et Province is that people in the community lack of

knowledge on the relationship between man and nature – ecosystems, volunteer ideology and a system to solve forest conservation problems. The forest conservation process of Khokyai Khamplakung Phonthong District are: 1(to study of problems and impacts; 2(to determine the purposes of conservation; 3(to define boundaries and protect conservation areas; 4(to prioritize the problems; 5 (to assesses the conservation risks; 6(to study the factors contributing to conservation; 7(to set the policies and conservation plans; 8 (to maintain the operations.

Keywords: process, forest conservation, Buddhist

1. บทนำ

ทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ป่าไม้ให้คุณประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยพื้นฐานของคนชนบทนั้นมีความสัมพันธ์กับการใช้วิถีชีวิตแบบพึ่งพามาเป็นเวลานาน คนอาศัยทรัพยากรป่าไม้เพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพตามปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม แต่สถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยกำลังเข้าสู่ภาวะวิกฤติเนื่องจากประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ลดลงทุกปี (ธีรฤทธิ์ แปะประภา, 2561) อาจกล่าวได้ทรัพยากรป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะมนุษย์อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีพ แต่ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ และปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ก็มีเพิ่มมากขึ้น

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากหลายสาเหตุ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากการกระทำของมนุษย์ เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้มีความต้องการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น การพัฒนาเมือง การพัฒนาทางอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบขนส่ง การทำถนนตัดผ่านผืนป่า การปล่อยของเสียลงในสิ่งแวดล้อม การบุกรุกป่าเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน การตัดไม้ทำลายป่า การให้สัมปทานเหมืองแร่ เหมืองหินและการสัมปทานป่าไม้ เป็นต้น ปัญหาส่วนหนึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ เช่น ไฟป่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด เป็นต้น ซึ่งจะทำให้เสียความสมดุลในวงจรธรรมชาติ และทำให้เครือข่ายความสัมพันธ์ในระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาโลกร้อน ทำให้น้ำแข็งที่ขั้วโลกละลายอย่างรวดเร็ว ปัญหามลภาวะในอากาศ มลภาวะทางน้ำ มลพิษในอาหาร ทำให้พืชและสัตว์บางชนิดสูญพันธุ์ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงฤดูกาล ซึ่งจะกระทบต่อวิถีชีวิตของสิ่งมีชีวิตรวมทั้งมนุษย์ด้วย

ล่าสุดเมื่อปี 2560 มีการสำรวจพื้นที่ป่าของประเทศไทย จำแนกออกเป็นรายภาคพบว่า “ภาคเหนือมีพื้นที่ป่าร้อยละ 52.45 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ป่าร้อยละ 14.94 ภาคตะวันออกมีพื้นที่ป่าร้อยละ 22.34ภาคกลางมีพื้นที่ป่าร้อยละ 33.01 ส่วนภาคใต้มีพื้นที่ป่าร้อยละ 24.02 เมื่อคิดรวมทั้งหมดของประเทศเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ 31.58 ของพื้นที่ทั้งหมด (ไทยรัฐ, ม.ป.ป.: ออนไลน์)) ซึ่งการลดลงของพื้นที่ป่าได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ โดยทุกรัฐบาลได้ตระหนักถึงปัญหาป่าไม้ จึงมีนโยบายและมาตรการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าเป็นเรื่องเร่งด่วน ซึ่งได้พยายามทำงานร่วมกับหน่วยงาน องค์กร และสถาบันต่างๆ ร่วมกับภาคประชาชน แต่ก็ยังพบว่าพื้นที่ป่าไม้ได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีการกำหนดเขตป่าสงวนและพื้นที่อนุรักษ์หรือการออกกฎหมายมาบังคับใช้ก็ตาม ป่าไม้ก็ยังถูกทำลายจนเข้าขั้นวิกฤติทุกภูมิภาค โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ป่าเหลือน้อยกว่าภาคอื่น คือ ร้อยละ 14.94 เท่านั้น

พระพุทธศาสนาเป็นองค์กรหนึ่งที่มีความสำคัญกับระบบนิเวศ ในอดีตสถานที่พำนักและปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ คือ ป่าไม้ ภูเขา ชอกเขา ป่าช้า เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ป่ารักขิตวัน ป่ามหาวัน และป่า

สิงคาลสาละวัน เป็นต้น มีพระวินัยที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ป่า เช่น วินัยที่ห้ามพรากของเขียว ห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในพื้นที่ป่า ห้ามก่อไฟ และยังมีข้อปฏิบัติสำหรับอยู่ป่าให้เหมาะสมอีกหลายข้อในธุดงควัตร เช่น “อรัญญิกังคะ ธุดงค์ที่ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร รุกขมูลิกังคะ การถืออยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร โสสานิกังคะ อยู่ป่าช้าเป็นวัตร” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549) วิถีชีวิตของพระสงฆ์จึงมีความสัมพันธ์และเกื้อกูลต่อธรรมชาติ ลักษณะสำคัญของวัดในพระพุทธศาสนาจึงมีความสงบร่มรื่น ทำให้วัดได้กลายมาเป็นเขตอภัยทานซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าไปด้วย ซึ่งพระสงฆ์ก็มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ป่าทั้งในพื้นที่วัดและพื้นที่ป่าชุมชน สำหรับพระสงฆ์ที่เป็นฝ่ายอรัญวาสี (พระป่า) ท่านยังต้องอาศัยธรรมชาติจากป่าไม่ในการแสวงหาความวิเวก

ปัจจุบันรัฐได้มีการออกกฎหมายมาคุ้มครองรักษาป่าไม้อันเป็นสมบัติของชาติไว้ และทำให้พระสงฆ์จะเข้าไปปฏิบัติธรรมในป่าหรือจะสร้างวัด ที่พักสงฆ์ สำนักสงฆ์ ต้องได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และส่วนใหญ่พระสงฆ์ที่สามารถดำเนินการขออนุญาตใช้ประโยชน์โดยการสร้างวัด และยังได้ช่วยดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นการช่วยรัฐอีกส่วนหนึ่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 เป็นต้นมาถึงปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ต่อการรักษาป่าเริ่มเปลี่ยนไป จากที่เคยเป็นผู้อนุรักษ์กลายเป็นผู้บุกรุก เพราะรัฐได้กำหนดเขตพื้นที่ป่าอย่างเป็นรูปธรรมขึ้น ซึ่งทำให้วัดหลายแห่งอยู่ในเขตป่าสงวน จึงมีการผลักดันให้พระสงฆ์ออกจากพื้นที่ป่า รวมทั้งการรื้อถอนเสนาสนะออกมาด้วย ทำให้เกิดปัญหาด้านการอนุรักษ์ป่าและความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ เมื่อไม่มีพระสงฆ์อยู่ดูแลประจำแล้วทำให้ป่าไม้ถูกทำลาย โดยเฉพาะไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้พยุง ไม้สักทอง เพราะเป็นไม้ที่มีราคาสูง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่ป่าเหลือน้อยกว่าภาคอื่น แต่เมื่อพิจารณาจากรายจังหวัดพบว่า “ป่าไม้ในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นมีป่าไม้เพียงประมาณร้อยละ 9 ของพื้นที่จังหวัด เป็นพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 10 แห่ง รวมเนื้อที่ประมาณ 459,307 ไร่ อยู่ในเขตอำเภอโพนทอง อำเภอหนองพอก อำเภอโพธิ์ชัย และอำเภอเมยวดี ชนิดของไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ยางนา ไม้เหียง ไม้ตะแบก และไม้ประดู่ ร้อยละ 65 ปัจจุบันจังหวัดร้อยเอ็ดมีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเหลือเพียง 137,289.50 ไร่ หรือร้อยละ 2.8 ของพื้นที่จังหวัด” (สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 7, 2559: ออนไลน์) แม้ว่าพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจะมีขอบเขตกว้างใหญ่แต่ป่าที่เหลือจริงในพื้นที่เหลือน้อยมาก เพราะคนบุกรุกพื้นที่อยู่อาศัยหรือทำกินน้อยลงกว่าในอดีต แต่มีการบุกรุกในรูปของการตัดไม้ ในเขตพื้นที่ของจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นส่วนใหญ่เป็นป่าเสื่อมโทรม ซึ่งเป็นผลพวงมาจากราษฎรบุกรุก เช่น เขตป่าสงวนดงแม่แฝด ที่อยู่ในเขตอำเภอโพธิ์ชัยและอำเภอโพนทอง เนื่องจากราษฎรขาดแคลนที่ดินทำกิน ซึ่งผลจากการที่จังหวัดมีพื้นที่ป่าเหลือน้อย ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ และก่อให้เกิดความแห้งแล้งในบางปี ฝนไม่ตกตามฤดูกาล และนับเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของจังหวัด

เมื่อ 50 ปีก่อนอำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นพื้นที่ป่าไม้เป็นส่วนใหญ่ อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้และสัตว์ป่าต่าง ๆ ในอดีตนั้นคำว่าดงในเขตอำเภอโพนทองที่รู้จักกันดีคือ ปัจจุบันแทบ ดงแม่แฝดและดงมะอี “ไม่เหลือสภาพป่าให้เห็นเลย ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงแม่แฝด เนื้อที่ตามกฎหมายกระทรวงฯ 49,375 ไร่” ปัจจุบันไม่เหลือสภาพป่าให้เห็นน้อยมาก คงเหลือแต่ร่องรอยของป่าที่ยังเห็นสภาพของความอุดมสมบูรณ์ เช่น ซากรากไม้ ตอไม้ พันธุ์ไม้ที่มนุษย์นำมาปลูก ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัด ป่าสงวนป่าดงมะอี “ดงร้อยเอ็ด ครอบคลุมพื้นที่ตามเขตการปกครอง 6 อำเภอ 60 ตำบล ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงมะอี เนื้อที่ตามกฎหมายกระทรวงฯ 329,491 ไร่” (สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 7, 2559: ออนไลน์) (มีสภาพเสื่อมโทรมเป็นส่วนมาก ในส่วนพื้นที่อื่นที่ไม่เป็นป่าสงวนแห่งชาติจะเหลือสภาพเป็นป่าไม้เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศรัทธาหรือความเชื่อที่ชาวบ้านมีต่อพื้นที่ทำให้ไม่กล้าบุกรุก เช่น ดอนปู่ตา และเขตที่พระสงฆ์อยู่อาศัย จากสภาพปัญหาป่าเสื่อมโทรมในอำเภอโพนทอง ทำให้คณะสงฆ์อำเภอโพนทอง นำโดยพระครูสุวรรณ์โพธิธาภิบาล เจ้าคณะอำเภอโพน

ทอง ได้ตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าไม้ จึงได้ร่วมกันจัดทำโครงการอนุรักษ์ป่าขึ้น โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำร่วมกับประชาชนทั่วไป ซึ่งได้สำรวจพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมในอำเภอโพธารองแล้วกำหนดเป็นพื้นที่อนุรักษ์ป่า โดยมีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ประสบผลสำเร็จแล้ว จำนวน 5 แห่ง ประกอบด้วย 1) ที่พัทสงฆ์พรหมประทาน ตำบลโนนชัยศรี มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จำนวน 315 ไร่ 2) วัดธาตุอุบุง ตำบลโพธิ์ศรีสว่าง มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จำนวน 91 ไร่ 3) ที่พัทสงฆ์สุทธิตถธรรมวิเวก ตำบลหนองใหญ่ มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จำนวน 110 ไร่ 4) ที่พัทสงฆ์โคกดินแดง ตำบลโพธิ์ศรีสว่าง มีพื้นที่อนุรักษ์จำนวน 1,300 ไร่ และ 5) ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง ตำบลโพธิ์ทอง มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จำนวน 600 ไร่ จากผลงานการอนุรักษ์ป่าทั้ง 5 แห่ง ทำให้มีพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์รวมทั้งหมด 2,416 ไร่

ส่วนป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง เป็นป่าแห่งเดียวที่ไม่ใช่พื้นที่ทางพระพุทธศาสนา เป็นป่าสาธารณประโยชน์ ทำให้ชาวบ้านบุกรุกจนเสื่อมโทรมมาก คณะสงฆ์อำเภอโพธารองร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ จึงได้เข้าไปดำเนินการอนุรักษ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2550 แต่ก็มีปัญหาหลายด้านที่ทำให้ยากต่อการดำเนินการมากกว่าแห่งอื่น เพราะชาวบ้านได้เข้าไปจับจองพื้นที่ทำไร่ จึงทำให้มีปัญหาความขัดแย้งด้วย เมื่อสามารถดำเนินการจนประสบผลสำเร็จ ทำให้มีผลงานด้านการอนุรักษ์เป็นที่ประจักษ์ จนได้รับรางวัล “ลูกโลกสีเขียว” ซึ่งเป็นรางวัลที่ยกย่องเชิดชูผลงานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากคณะกรรมการตัดสินรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 14 ประจำปี 2555 ในงานเสวนาและนิทรรศการผลงานการประกวดรางวัลลูกโลกสีเขียวจากทุกภาคทั่วประเทศ ทำให้มีหน่วยงานและองค์กรต่างๆ เข้ามาศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้งเป็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากระบวนการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้งมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น จากสภาพและปัญหารวมทั้งผลงานสำคัญจากการอนุรักษ์ป่าของคณะสงฆ์อำเภอโพธารองและภาคส่วนอื่นๆ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่ศึกษาการอนุรักษ์ป่า โดยนำเสนอบทความวิจัย “กระบวนการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ : กรณีศึกษาป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด” เพื่อจะได้เข้าใจแนวทางการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ เข้าใจบริบทพื้นที่อนุรักษ์ ปัญหาของการอนุรักษ์ กระบวนการอนุรักษ์ป่า ผลจากการอนุรักษ์ป่า รวมทั้งกระบวนการทั้งหมดในการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง เพื่อจะได้นำผลจากการศึกษาไปเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป่าแห่งอื่นอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

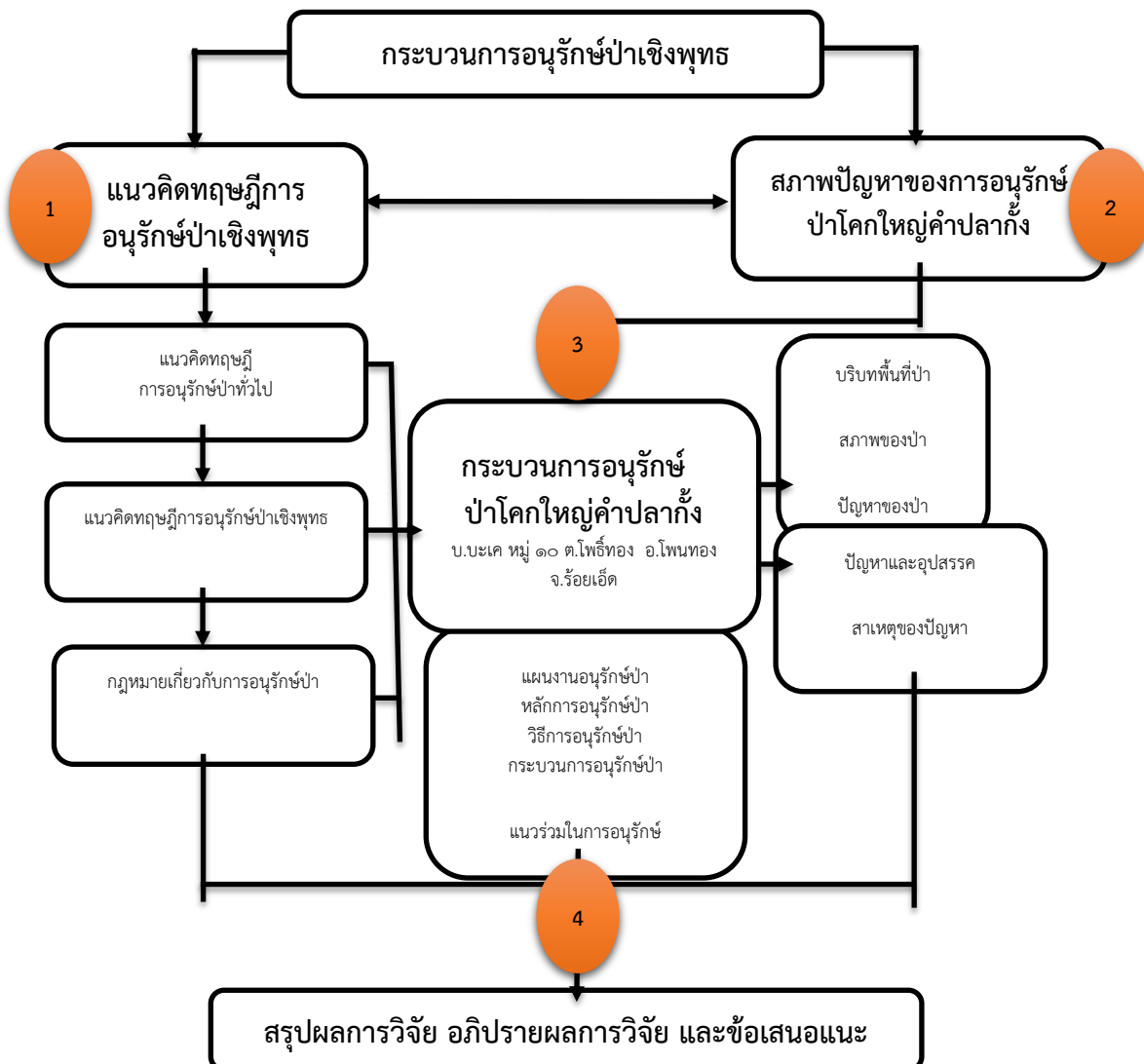
- 2.1 เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ
- 2.2 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด
- 2.3 เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ ศึกษาสภาพปัญหา และศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด และศึกษาในส่วนที่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ อีกทั้งมีการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างเป็นทางการ โดยมีขั้นตอนการและแบบแผนวิธีการดำเนินการวิจัย 7 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนกำหนดกรอบในการวิจัย
2. ขั้นตอนออกแบบวิธีวิจัย

โดยมีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

3. ขั้นศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเอกสาร
4. ขั้นการสร้างเครื่องมือวิจัย
5. ขั้นการเก็บข้อมูลภาคสนาม
6. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล
7. ขั้นเรียบเรียงและเขียนวิทยานิพนธ์

4. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธหลักปรัชญาสมุปบาท หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงอิงอาศัย พึ่งพากันและกัน โดยการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งในระบบนิเวศ หรือการทำลายพื้นที่ป่าไม่ได้ตั้งใจ เช่น การเผาใบไม้ การเผาขยะในบริเวณป่าย่อมส่งผลกระทบต่อพื้นผิวดิน สัตว์ที่อยู่ในผืนป่านั้น ตลอดจนฝุ่น ละออง ควัน เขม่า ก็ลอยฟุ้งไปในบริเวณกว้าง และอาจเป็นเชื้อเพลิงให้เกิดไฟไหม้ป่าในบริเวณกว้าง เมื่อผู้วิจัยอธิบายผลที่เกิดจากการทำลายป่าตามหลักปรัชญาสมุปบาท โดยไม่มีเจตนาให้คนใน

ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญ จากนั้นผู้วิจัยก็ประยุกต์ใช้ไตรสิกขา ทิฏฐิธัมมิกัตถประโยชน์ และฆราวาสธรรม เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์ป่า ซึ่งมีลำดับดังนี้ 1) การศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบ 2) วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ 3) กำหนดขอบเขตและป้องกันพื้นที่อนุรักษ์ 4) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 5) การประเมินความเสี่ยงในการอนุรักษ์ 6) ศึกษาปัจจัยเอื้อต่อการอนุรักษ์ 7) กำหนดนโยบายและแผนงานอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง โดยมีองค์ประกอบกำหนดบุคคลากรและหน้าที่ในการอนุรักษ์ กำหนดเครื่องมือในการอนุรักษ์กำหนดระยะเวลาดำเนินการอนุรักษ์ 8) การดำเนินงานอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง

การดำเนินงานอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้งในชั้นแผนการดำเนินงาน แบ่งเป็น 4 กระบวนการ ได้แก่ 1) กระบวนการเฝ้าระวังป้องกันปัญหา 2) กระบวนการปลูกและฟื้นฟูป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง 3) กระบวนการพัฒนาป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง 4) กระบวนการรักษาป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง ส่วนกระบวนการเฝ้าระวังป้องกันปัญหา เป็นการดำเนินงานเพื่อไม่ให้ปัญหาเกิดซ้ำ ซึ่งมี 4 องค์ประกอบ 1) การป้องกันภัยคุกคามจากมนุษย์ 2) การป้องกันภัยคุกคามจากสัตว์/แมลง 3) การป้องกันภัยคุกคามจากโรคพืช 4) การป้องกันภัยคุกคามจากภัยธรรมชาติ ตลอดจนมีกิจกรรมเสริมเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่า โดยใช้วิธีการปลูกป่า ทั้งนี้ กระบวนการปลูกและฟื้นฟูป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง มี 4 กระบวนการ ดังนี้ 1)การปลูกป่า 2) คัดเลือกสายพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ 3)กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ 4)การบำรุงป่า

จากการเพิ่มพื้นที่ป่าดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยก็มีวิธีการรักษาและพัฒนาคุณภาพป่า หรือกระบวนการพัฒนาป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง โดยสื่อสารให้คนในชุมชนเข้าใจวิธีการว่ามี 6 กระบวนการ ดังนี้ 1) เพิ่มอินทรีย์วัตถุและแร่ธาตุที่มีประโยชน์ต่อพืช 2)ส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพ 3)การสร้างกติการ่วมกัน 4) การใช้ประโยชน์ร่วมกัน 5)การถอดบทเรียนพัฒนาองค์ความรู้การอนุรักษ์ป่า 6) แหล่งเรียนรู้กระบวนการอนุรักษ์ป่า ตลอดจนผู้วิจัยนำเสนอกระบวนการรักษาป่าโคกใหญ่คำปลากั้งให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งมี 6 กระบวนการ ดังนี้ 1) การบวชป่า 2)การส่งเสริมปัจจัยเอื้อต่อการอนุรักษ์การสร้างแรงจูงใจให้ตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้ 3) เสริมสร้างอุดมการณ์จิตอาสาเพื่อการอนุรักษ์ป่า 4) การตรวจสอบ 5) ประเมินการอนุรักษ์ป่า

5. สรุป

กระบวนการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ดมีแนวทางการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ โดยใช้หลักพุทธธรรม 4 หลัก ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท ไตรสิกขา ทิฏฐิธัมมิกัตถประโยชน์ ฆราวาสธรรม สภาพปัญหาการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา คือ คนในชุมชนขาดความรู้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ-ระบบนิเวศ คนในชุมชนขาดอุดมการณ์จิตอาสา คนในชุมชนขาดแรงจูงใจให้ตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้ และคนในชุมชนไม่มีระบบงานเพื่อแก้ไขปัญหาการอนุรักษ์ป่า ทั้งนี้ขั้นตอนการดำเนินงานดังกล่าวมีองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นประการสำคัญ และลำดับแผนงาน หรือขั้นตอนการดำเนินงาน เป็นองค์ประกอบที่ช่วยให้การดำเนินงานสัมฤทธิ์ผล

6. อภิปรายผล

1) การประยุกต์ใช้หลักปฏิจจสมุปบาทสอดคล้องกับผลการศึกษาของสุกัลยา โหระเรือง (2560) ได้ศึกษาเรื่อง “พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาานิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน” ผลการศึกษาพบว่า กระบวนทัศน์แบบพุทธศาสนาจะช่วยปรับทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จากการที่มนุษย์แยกตัวเองออกจาก

ธรรมชาติและเอาตัวมนุษย์เป็นศูนย์กลาง มาสู่ทัศนะที่ว่าสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันเป็นองค์รวม

2) การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าสอดคล้องกับผลการศึกษาของสุกัญญา สร้อยฟ้า (2556) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลนาเยีย อำเภอนาเยีย จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการศึกษาพบว่าหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์มี 4 ด้าน คือ ฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา กัลป์ยาณมิตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม

3) การดำเนินงานอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่คำปลากั้งในชั้นแผนการ ดำเนินงานแนวทางดำเนินงานกิจกรรมการดำเนินงานสอดคล้องกับผลการศึกษาของพระชาญชัย เพชรดี (2560) ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาโครงการส่งเสริมให้ ที่พักสงฆ์เขาธงทองช่วยงานด้านป่าไม้ บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา อำเภอมือง จังหวัดเพชรบูรณ์” ผลการวิจัยพบว่า “ประชาชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โครงการฯ ในระดับมาก กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการส่วนใหญ่มีความเหมาะสม ด้านแนวทางการพัฒนาการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วมมีดังนี้ จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน จัดตั้งกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่า ทำการรังวัดหมายเขตให้ชัดเจน การปลูกป่าเสริมในพื้นที่ใช้พื้นที่ที่เหมาะสมกับพื้นที่ การจัดแนวป้องกันไฟรอบพื้นที่โครงการฯ จัดกิจกรรมโครงการฝึกอบรมแก่ผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะเยาวชนในชุมชน

6. ข้อเสนอแนะ

1) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเพื่อพัฒนารูปแบบให้เยาวชนมีส่วนร่วมเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ เพื่อเป็นการสร้างผู้นำเยาวชนในการอนุรักษ์ป่า

2) ศึกษาแบบการบริหารงานในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด เพื่อขยายต้นแบบการดำเนินงานที่มีภาพสมรรถนะในการบริหารงาน

3) ศึกษาแบบการบริหารบวชป่าให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อให้คนภายนอกชุมชนมีส่วนร่วมในรูปแบบการท่องเที่ยว

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2556). *สื่อสาร-สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร: หจก.พิมพ์ภาพ.
- ซาน เอ็ม. ดาร์ลิงตัน. (2559). *บวชต้นไม้ การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อมตามวิถีพุทธ*. แปลโดย นัยนา นาควัชระ. กรุงเทพมหานคร: หจก. ภาพพิมพ์.
- ธนากร สังเขป. (2555). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรฤทธิ์ แป๊ะประภา. 2561. การจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองฮี ตำบลเสือเต่า อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย*. 8(ฉบับพิเศษ), .
- พระชาญชัย เพชรดี และคณะ. (2560). *แนวทางการพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาโครงการส่งเสริมให้ ที่พักสงฆ์เขาธงทองช่วยงานด้านป่าไม้ บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา อำเภอเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์*. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2549. *การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้ว.
- สุกัลยา โหราเรือง. (2560). พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน. *วารสารวิจัยราชภัฏพระนครสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 12(1), .
- สุกัญญา สร้อยฟ้า. (2556). *การศึกษาพฤติกรรมการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลนาเยีย อำเภอนาเยีย จังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 7. (ม.ป.ป.). ข้อมูลพื้นฐาน ศูนย์จัดการกลุ่มป่าสงวนแห่งชาติที่ 175 จังหวัด/ร้อยเอ็ด. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2561, จาก <https://new.forest.go.th/preserve/wpcontent/uploads/sites/35/2016/12/3>.